

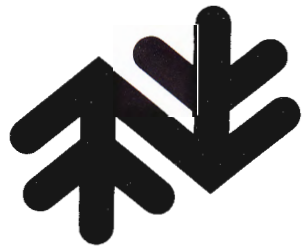
RINGERIKE.

1997-98.

Glaedelig J r.

RUNE

Norske Skog
Follum Fabrikker

Forsidebildet:
Julehilsen 1917. Kortet er fra Dorthea og Martin til familien Kornbraaten i i Åsa.

RINGERIKE

1997-98

(Hefte nr. 69)

Utgitt av

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
RINGERIKE HISTORIELAG

Redaksjon

FRED HARALD NILSSEN (redaktør)

GUDMUND BAKKE

BJØRN KNOPH

INGEBJØRG LILJEDAHL

OLAV NORHEIM

TRYGVE GJERALD (forretningsfører)

Jul og jubileum

Med årets hefte passerer vi en milepæl i heftet Ringerikes historie. Selv om det «bare» er det 69. heftet som kommer ut i år, er det 75 år siden det første heftet så dagens lys. Da het det «Jul på Ringerike».

Derfor retter vi blikket på deler av julefeiringen. Hva er det som har ført til at et pyntet nåletre er blitt allemannseie? Det gir vi noen svar på.

Det er slektskap mellom heftet «Ringerike» og Ringerikes museum. Til neste år kan også museet markere 75 årsjubileum. Vi ser både bakover og framover i vår omtale av jubilarnten. Den beste jubileumsgaven museet kan få, er å få avgjort framtidig lokalisering. Avgjørelsen fattes i det heftet går i trykken.

For tiden skjer det mye spennende på

den lokalhistoriske fronten. Utgravningene på Veien og undersøkelsene av Halvdanshaugen i Hole vekker både nasjonal og internasjonal oppsikt. I neste hefte håper vi å ha fått svar på om Veien-funnene vil endre Norgeshistorien og om funn i Hole vil bekrefte historien.

F-red

Innhold

P. CHR. ASBJØRNSSEN	Europaberømte Krogkleven	3
ET FOLKEVENTYR	Bure-nissen og Vaker-nissen	4
GUNDA HALLINGBY	Julefeiring før juletreet ble vanlig	6
FRED HARALD NILSSEN	Langsamt ble juletreet vanlig	8
UKJENT FORFATTER	Juletreskikken på Ringerike	10
Ringerikes museum 75 ÅR	Julemoro	11
OLAV NORHEIM	75 år på leiting	13
PREBEN L. JOHANNESSEN	Distriktsmuseum	16
PREBEN L. JOHANNESSEN	Museets framtid	18
RAGNVALD LIEN	Organisert ski-idrett 1860–1890	20
GUDMUND BAKKE	Bølgen gård – en storgård på Ringerike	25
KJELL LUNDSTAD	Bjørkebrua og nærtrafikken	32
PER M. HAAKENSTAD	Fergestedet ved Busund	36
AUGUST MORITZ	Omtale av Klækken	38
SVEIN HØGLUND	Dyregraver ved Ringkollen	40
OLE SKAUG	Sommeren som gjetergutt på Honerudsetra	42
SVERRE GRIMSTAD	Seterveien til Ringkollseter	44
ODD WILLUMSEN	Det hendte i Vassfaret	48
NILS M. SØRENSEN	Gapahuk og høggerhytte	50
FRED HARALD NILSSEN	Hole – en filial til Edens hage	53
TOR ØSTLUND		
og FRED HARALD NILSSEN	Ringerike på norske frimerker	56
BJØRN KNOPH	Sakfører Thorvald Lie – kapitalist og eventyrfigur	58
LORENTZ JENSSEN	Gutten som ble prest	62
BJØRN KNOPH	Giganten på Røysetoppen	66
OTTO FRYDENLUND	Hustyper på plasser og småbruk	68
BJØRN KNOPH	Aage Fjeld til minne	72

Europaberømt Krogkleven (paa Ringerige)

Udsigten fra Krogkleven er europaberømt. Man finder den beskrevet i alle Reiser ligefra Wargas Bedmars og Leopold von Buchs's til Biltons og Mügge. Den besøges og besøges af inden- og udenlandske Turister, hvis mangehaande flau og begeistrede Udbrud prydede Klevstuens Vægge og Vinduesrunder. Før de tilintetsgjordes og udslettedes ved en barbarisk Karklud, beundredes disse dundrende, høitragende Inskriptioner af alskens Artiumsaspiranter og sentimentale Ungmøer, medens de afgave en uudtømmelig Kilde til Skøi og Spas for eldre Reisende.

Av P. CHR. ASBJØRNSEN

Krogkleven ligger tre norske Miil fra Christiania; veien derop er rig paa afvexlende Vuer og pittoreske Situationer indtil man kommer op paa Krogskoven. Men denne Bjergegns eensformige triste Skovvuer bidrage ved sin Modsetning til at hæve det paa een Gang smilende og storartede Landskab, der pludselig viser sig i magisk Belysning for den Reisende gennem Krogklevens mørke, uhyre Tubus. - Kleven er en Spalte mellem høie, lodrette Porfyriklipper i den Styrting af Krogskovens Bjergmasse, der omgiver Steensfjorden. Granskoven, som mægtig kneisede (nu er den fældet) paa Toppen af de steile Sider, bidrog fordom til at forøge Skummelheden i Kløftens Dyb. Men denne Skov med de steile Klipper dannede en kolossal Ramme, der lod det solbestraalede Tryllerige, som dybt nede udbreder sig lig en fremmed Verden, udfolde sig og fremtræde i al sin Glands og Herlighed. Denne dybe Indfatning, som giver udsigten fra

Frantz Wilhelm Schiertz' akvarell «Krogkleven på Ringerige» er fra ca. 1840. Bildet tilhører Historisk Museum, Universitetet i Bergen.

Kleven dens Relief, mangler aldeles de tvende Punkter, der i Almindelighed ere Maalet for Turisternes Besøg. Den ene af disse er tæt ved Klevstuden mod Øst og kaldes, efter et Besøk av H. M. Enkedronningen, "Dronningudsigten." Den anden kaldes, fordi den ogsaa skulde have et Navn, "Kongeudsigten", og ligger et Par tusinde Skridt i Vest for Klevstuen. Fra dette Sted er Udsigten overordentlig vidtstrakt. Man nærmer sig den ad en Sti gennem Skoven, og staaer, naar man kommer ud mellem Granerne, pludselig paa Stupet af Aasen, 1400 Fod over Vandfladen. I svindlende Dyb udbreder sig et uendeligt Panorama: De trende Fjordes blinkende Speilflader finkle i Forgrunden og beskylle den udtungede, bugtede Lands løvkransede Odder og fløielsgrønne Marker. Hist over Fladen ligger Gaarde ved Gaarde, store, velbyggede, omgivne av Enge, Hauger og gyldne Agre, og midt iblandt dem staaer den hvide Kirke med Taarn og Spiir. Mørke Skovsletter og granklædte Høider danne Skyggerne i Landskabet. Omkring det taarnar sig Aaser over Aaser, Bjerge

over Bjerge; de hæve sig høiere og høiere i mørkeblaae, violette og blaaliige Luftsjør med sølvskimrende Border av Sne og Iis, indtil de synes at flyde sammen med Horizonen. Fjernt mod det yderste Vest hæver sig en kuppelformig Skikkelse.

"Er det et Fjeld, eller er det en Sky?"

Man stirrer og stirrer. Formen forandrer sig ei, Sollyset falder stærkere paa, Luftsjørret viger, man øiner: Snestriber fra Toppen til Foden. Det er Gausta, der vinker Vandrereren, som her gribes av en uendelig Længsel etter dette blaae Fjerne.

Asbjørnsen har en anmerking til artikkelen hvor han skriver at sagn som knytter seg til Krokkleiva og Krok-skogen finnes i Fayes norske Folkesagn, side 109 og framover, samt i Asbjørnsens Norske Huldreeventyr og Folkesagn I. Side 146.

Om personene som gjorde Krokkleiva Europaberømt i forrige århundre har det ikke latt seg gjøre å finne opplysninger om Bilton og Bedmar.

Christian Leopold von Buch (1774-1853), tysk geolog. Var av sin tids mest fremstående geologer, og gjorde en betydelig innsats på en rekke områder. Foretok lange reiser, bl a til Skandinavia. Av hans reisebeskrivelser kan nevnes Reise durch Norwegen und Lappland (to bind 1810).

Mügge, Theodor (1806-61), tysk forfatter. Har skrevet romaner, bl a Afraja (1856) og Erik Randal (s å), og reise-skildringer fra de nordiske land. Var med og grunnla Nationalzeitung i Berlin 1848. Måtte slutte med litterær virksomhet etter sitt skrift Die Zensurverhältnisse in Preussen.

P. Chr. Asbjørnsens omtale «Krogkleven (paa Ringerige)» fra 1846 henger i glass og ramme på Kleivstua.

Bure-nissen og Vaker-nissen

En tidlig en morgen-stund møttes Bure- og Vaker-nissene med tjuvegodsset på nakken. Et drabelig slagsmål var ikke til å unngå. (Alle illustrasjoner: Otto Solli)

I gamle dager holdt nissen til rundt på gårdene. Slik var det også på nabogårdene Bure og Vaker. De sto veldig på for hver sin husbonds beste. Bure-nissen drev det enda til å bære svære bører høy fra Vaker, og Vaker-nissen sto heller ikke tilbake. Han kvartet noen bører høy fra Bure-låven, han og. Men tidlig en morgen-stund gikk det ikke bedre til enn at disse to herrene møttes med hver sin tyvekost på nakken. Et drabelig slagsmål var ikke til å unngå. Det gikk forresten mest ut over høyet. Etterpå lå det slengt utover.

Det fortelles at da mannen på Bure en kveld ville ut og holde styr på bikkjene som holdt slik spektakkel, fikk han se nissen som satt på låvebrua og strakte beina fram mot bikkjene mens han ropete.

– Pus ta den, pus ta den, og han lo av hjertens lyst.

Denne samme Bure-nissen var for-

resten en nyttig kar for gården. Han ikke bare passet hestene og vokter lys og ild, men han opptrådte som kjørekar også. Det oppdaget de på den måten at engang som de skulle reise til Hønefossen for å male, og gårdsgutten var borte, gjorde mannen sjøl alt i stand kvelden før turen. Han lesset vogna og kjørte den inn under låvebrua, for han skulle tidlig av gårde neste dag. Men det begav seg at han sov litt for lenge, og da han endelig kom opp av sengen, fikk han se nissen komme trekkende med hesten fra stallen, spente for, satte seg opp på sekkene og kjørte av gårde.

Den neste natta kom han tilbake, og da sto alt på rette plass om morgenen. Kornet var malt, og hesten sto på spilltauet og hadde fått foret sitt. Siden den dag lot mannen alltid nissen reise til kverna, og han behøvde aldri å angre på det.

Men så fikk han engang se at nissen

var så fillet og dårlig kledd, og det lakket mot vinteren så mannen syntes synd på ham, og lot sy pene grå klær og en rød lue naturligvis. Dette la han på lasset, mens han selv ble oppe for å lure på nissen hvordan han skulle ta dette.

Jo, nissen fikk se klærne og gjorde noen fornøyde grimaser og krumspring mens han tok dem på seg. Så sa han: “Nei, nå er er je, ta ita meg, for pen te å kjøre te kverna”.

Siden har ingen sett eller hørt noe til ham der i gården.

P.Chr.Asbjørnsens eventyr om nisse-slagsmålet på Ringerike, er et av de første eventyrene han skrev ned. Den danske forfatteren Jeppe Aakjær forteller også om et drabelig slagsmål mellom to nisser. Den ene hadde vært på tjuvtokt på nabogården og stjålet korn til husbonden sin. Nissen dro av gårde med kornstakken, men da nabonissen oppdaget tjuveriet, løp han etter for å ta tilbake kornet. Nissene sloss så busta føyk. Da folk våknet neste dag, undret de seg over hvorfor det sto en kornstakk midt mellom de to gårdene.

Nissens historie

Det er flatbygdene på Østlandet som er det egentlige området for nissehistoriene. Gårdsnissen var gårdsvetter med klare oppgaver. De skulle holde orden i uthus, fjøs og stall.

Folk så for seg nissen som en liten, gråkledt mann med rød topplue og langt skjegg. Han er råsterk og hjelper til med gårdsarbeidet. Han liker særlig å stelle hestene. Som takk får han på visse kvelder ekstra mat og drikke. Får han ikke grøt på julekvelden, hevner han seg både på folk og dyr. Det var en utbredt forestilling at nissen holdt strengt på retten sin. Ble han respektert, kunne folk være trygge på at han var til god hjelp.

I de første forestillingene var nissen en rudkall, han som først hadde ryddet gården. Derfra går det ei linje til troen om de døde i ættehaugen nær gården.

De fikk sitt offer til visse tider, gjerne i form av juleøl eller julegrøt.

Forestillingen om nissen som bor på låven og som skal ha julegrøt, er et tema som går igjen i sanger og uttallige julefortellinger. At nissen var en gårdsvette, var den dominerende forestillingen da Asbjørnsen samlet nisseeventyr. Nissen hadde en underordnet stilling som fjøsrøkter, men mye av den opprinnelige tilsynsfunksjonen hadde han også. Nissen gjør jobben sin. Når han ble lurt, kunne han bruke hardhendte straffemetoder. Asbjørnsen skriver om ei jente i Hallingdal som skulle gå med grøt til nissen en julekveld. Hun syntes det var synd å gi nissen den gode maten og spiste sjøl grøten og drakk også fetet. Så gikk hun på låven med havregrøt og sur melk i ei grisetro. "Her har du trauget ditt, styggen", sa hun. Men da kom nissen farende, grep henne og begynte å danse med henne. Det holdt han på med til hun lå og gispet. Da det kom folk på låven om morgenen, var hun mer død enn levende.

Asbjørnsen forteller også om nisser som holdt til i de gamle gårdene i Christiania i hans barndom. Gudbrand gårdsgutt som tjente i en av disse gårdene, hadde tatt ryggtak med nissen på høyloftet. Enda Gudbrand var så sterk

Bure-nissen var en nyttig kar for gården. Han passet ikke bare hestene og voktet lys og ild. Han opererte også som kjørekar.

at han kunne løfte en hest, var nissen enda sterkere. Han tok Gudbrand som om han skulle vært en høydott og slengte han ned i stallen gjennom den åpne lemmen. Etterpå hadde ikke Gudbrand

en helsedag mer, men skakk og halt var han hele sitt liv, "slik som vi alle hadde sett ham", skrev Asbjørnsen.

Dagens julenisse er en helt annen enn den gamle gårdsnissen. De har hver sin forhistorie, men felles navneopprinnelse. Den røde topplua og det lange skjegget er også noe de har felles.

Nisse er en avledet nordisk form av Nikolaus, og det antas det er helgenen St. Nikolaus som har gitt nisse-navnet. Den katolske helgenen trosset protestantisk motvilje og slo gjennom som Santa Claus. Den nye nordiske julenissen tok mange av trekk fra Santa Claus. Etter at han ble motiv på utenlandske julekort begynte norske tegnere å tegne den norske gårdsnissen. Dette har vært med på å holde i live forestillingen om den norske gårdsnissen.

– Prinsden pus ta den, eriet Bure-nissen.

*Kilder: Jac. Røken Ødegaard
Olav Bø: Vår norske jul,
Det norske samlaget*

Julefeiring før juletreet ble vanlig

– Julekvelden sette matmor på julebole. Å ja, vi glea oss, men det va itte juletre i den tia og itte julegaver. Men vi fekk allti no nytt te jul. Han far var så flink te å laga skjeier, så vi fekk gjenne ei ny skjei te jul.

Av GUNDA HALLINGBY

Slik forteller Sigrid Løkke (1846 – 1939) til Gunda Hallingby i en artikkel om juleskikker og juleforberedelser i Ådal for 150 år siden. Intervjuet tidfester når juletreet var kommet til Ringerike. Samtidig er intervjuet en språklig skatt. Gunda Hallingby lar Sigrid Løkke komme til orde på Ådalsdialekten.

– Je var på elevte året da je kom bort som bånjente, forteller Løkke, men det gikk nye elleve år før hun så juletre for

“Te meddan var det rakafisk med øll og dram og søtsuppe”

første gang.

– Je var 22 år da vi hadde juletre for fyste gongen. Det sto i storstua og hadde lys og gaver på, og vi gikk omkring og sang og leikte.

Dette var i 1868. Til sammenligning hadde dikterpresten Jørgen Moe sett juletre for første gang på Romerike i 1843. Det er derfor grunn til å anta at skikken med juletre kom til Ringerike en gang rundt midten av 1800-tallet.

Intervjuet med Sigrid Løkke sto i Buskeruds Blad i 1935. Hun var da 89 år. Løkke forteller om mora som til jul gjemte fine skjeer og kniver med hvite skaft på stabburet. Ungene fikk være med og bære dem inn på julebordet.

– Og julesteika, den vart hengt i ein

tom i peisen og steikt over varmen, og panna sto unner. Så draup feitet i den – det var itte steikomm – berre peis i den tia.

Juleforberedelser

På en av gårdene hvor Sigrid Løkke tjente, var det store juleforberedelser. Hun forteller om slakting, ølbrygging, baking, lysestøping og lauing. Hun forteller om stor slakting. Det gikk fire naut og fire vinterfødte griser.

– Det var jølp nokk. Seks kvinnfolk sto på rad med hakkebrett. Arbesdagen var lang, fra 5 om mårrån til 10-11 om kvelden – nei ingen kvil. “Ho sjøl” satt på ein stol med forklæ kasta over huggu mea ho tok ein liten blund etter meddan.

Vi var tre stykker når vi baka lefse, ein grovbaka og ho sjøl finbaka og ein

“Etter meddan gikk husbonden og satte kors over alle døra, både i uthusa og ellers. Så var det lauinga. Vi bada alle sammen i det store fjøskaret”

steikte. Ho sjøl klinte smør på, varma smøret litt og klinte på med fingra.

Vi støipte mange lys. Da holdt vi på heile natta. Når vi baka brød, så baka vi femti brød i bakerommen, og etterpå fyrte vi litt igjen. Også steikte vi ribbe og kalvesteik. Så varma vi det oppatt når vi skulle bruke det.

Julaften

Vi hadde to kvellvorer juleeftan. Fyste gången var det fisk, og andre gången var det ribbe, pølse og melkesuppe, øll og dram begge gånger. Og så spilte vi på rosa. Det var godt for brennevin i den tida – og så leikte vi.

Julebolet var fint med duk og to store lys og skulle stå heilt til trettendagen.

På bolet skulle ligge to brød, ein kvitost og ei smørbal oppå kvistosten.

“Vi hadde to kvellvorer juleeftan. Fyste gången var det fisk og andre gången var det ribbe, pølse og melkesuppe, øll og dram begge gånger”

Julekaka var diger og baka ta brøddeigen, stase fint te med krusa strimler og ringer ta deigen. Den skulle ligge slik te trettendagen. Da skulle den etas opp.

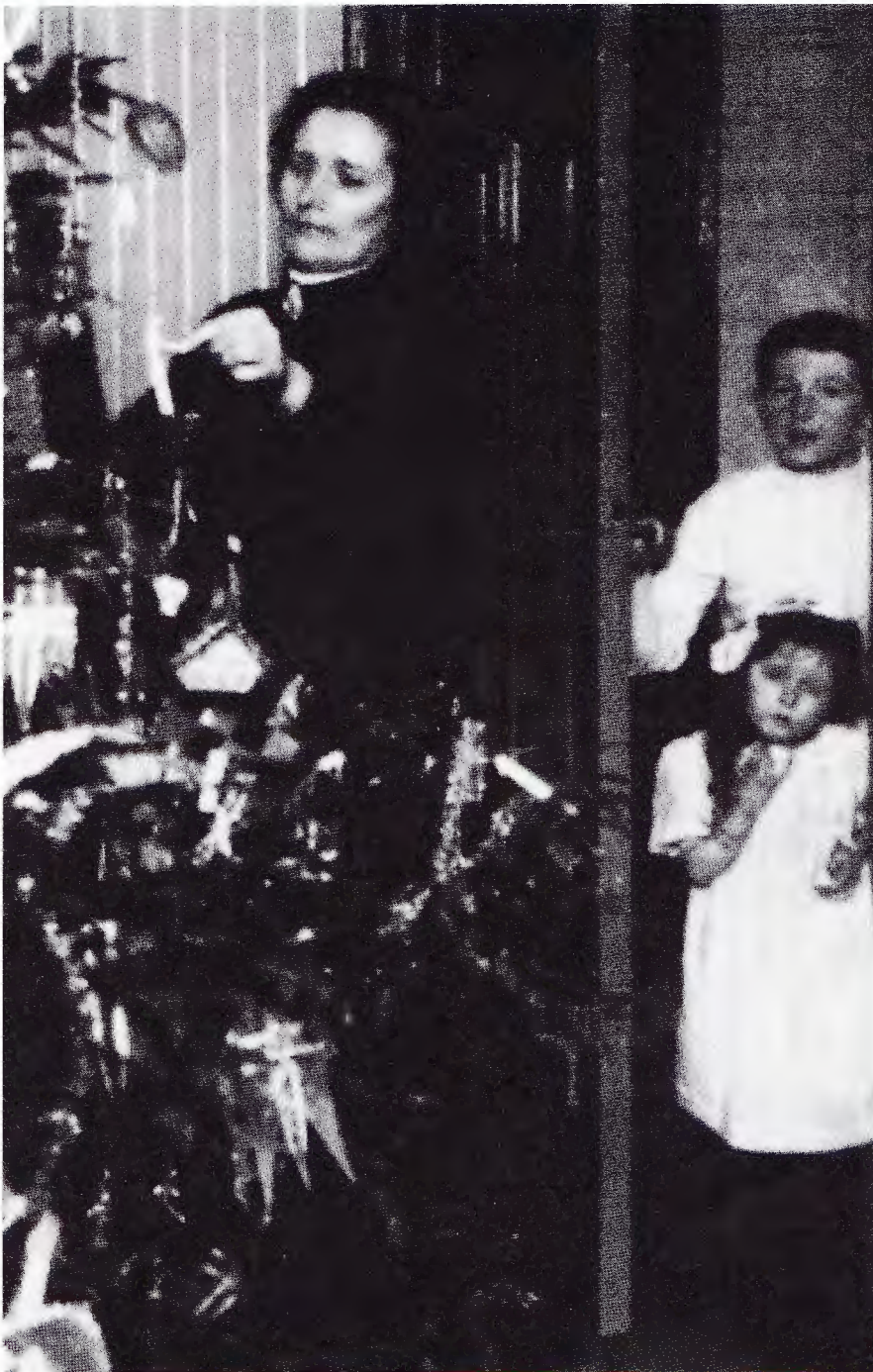
Vedhogging i otta

– I juleotta begynte alle kara på garen og alle husmenna og skåå og høgge juleveden – det var itte sag i den tia – og hadde eit digert tyribål utafør veaskålen. Når dom hadde høgge’n så bar dom en inn og reist’n opp. Det var lang peis-ved. Det var bare peis i kjøkkenet og ei stor malmhelle med navnet til husbondfølka. Det skulle vara ved nokk inne til over nyttår. Frammafør velage hadde vi en liten stabbe og ei lita øks te å kløive småveen inne på kjøkkenet. Mea kara hogg juleveen, sydde vi kvinnfølka juleliver a sirts fora med lerret. Kjerringa sjøl kløpte te og vi sydde. Alle brukte liver inne i den tia og skaut utpå. I grålysinga var vi ferdige og fekk eit godt måltid og dram. So dro husmenna heimatt. Te meddan var det rakafisk med øll og dram og søtsuppe. Vi hadde godt øll, brygde tre tønner, og je hugser ein haust vi la ner fire tønner rakafisk. Den åt vi opp i året.

“Det var dram både te morran og te meddan hår evige dag i heile jula”

Etter meddan gikk husbonden og satte kors over alle døra, både i uthusa og ellers. Så var det lauinga. Vi bada alle

sammen i det store fjøskare som vi jentene hadde børi varmt vatn i. Fyst gikk mannen og kjerringa på ein gång.

Det var et stort kar når mann og kjerring kunne være sammen oppi.

– Stort var det ja. Det kunne godt vøri ein mann og kjerring tel oppi. Kjerringa var tjukk og svær, men mannen var ein “spikjihasa”. Når de var ferdig, bada alle onga. Det var tolv ta dom. Så etter dei var det oss tre jentene og til sist de to tjenestegutta, alle i samme vatn, men vi hadde no anna vatn te an-sikte.

Skjød jula inn

Når alle var ferdige, tok budeia tappen tor tønna og slepte vatne i møkkjelleren. Eittersom vi hadde bada, fekk vi dram, “vaskedrammen”, når vi kom innatt på kjøkkenet. Så gikk husbonden ut på tunet og skaut jula inn. Skikken med å skyte jula hadde nok flere grunner. Det mest nærliggende var at skuddet skulle holde unna alle vonde makter. Skikken holdt seg på steder hvor en ikke kunne høre kirkeklokkene. Å skyte jula inn var det ytre tegn på at timen var kommet. Det skjødde som regel når

mørket kom sigende innover gård og grend. Skuddet hadde således en dobbeltfunksjon, vernekraft og kunngjøring av jula var kommet til gårds.

Etter at jula var skutt inn var det kaffe, kake og lefseclin. Det var ikke alle steder at husbonden leste Juleevangeliet. Sigrid Løkke forteller at hun tjente på et sted hvor det var skikk.

– På den eine stella je var, så leste’n, og vi sang. Han leste også teksta hår søndag, og da måtte alle sitte inne og høre.

Romjul

Juledagsmorgen begynte med dram og kaffe. Karaffelen sto på kjøkkenet, så jentene skulle ta sjøl.

– Dram både te morran og te meddan hår evige dag i heile jula.

Første juledag var stille og rolig som i en brønn. Men annen dag var det kirketur og fremmen og traktering. Så ble det mer liv i feiringa.

– Julebukk kjørte vi med to hester. Da spelte vi på beljespill og dansa på kjøkkengolve så det gauv. “Ho sjøl” dansa også med julebokka, forteller Sigrid Løkke.

Julevise fra Ådal

*Godaften, jeg er fremmèn
og bor blandt høie fjell i nord,
jeg ønsker alle venner
en kjærrest som er god.
Når I mig skjenker vennskaps-skål
det er mitt fulle levnetsmål.
Det viser Norges seder
det kan I vel forstå.
Et beger sviger ingen
når man til pass kan bruke det,
men det er visstnok tingen,
man bruker det for tett.
Når vi et glass nu tømnet har
et annet ferdig forestår,
og den som sig ei passer,
han snart på kneom går.*

Langsomt ble juletreet vanlig

Et pyntet juletre med lys er vakkert. Det vekker stemning, glede og håp og taler til lengselen utover det hverdagens slit. Med en slik erkjennelse er det i grunnen merkelig at det tok så lang tid før juletreskikken ble vanlig i Norge.

Av FRED HARALD NILSSEN

Det tok over hundre år fra det første juletreet kom til Norge, til det ble en vanlig skikk slik vi kjenner den i dag. Juletreet i den form det er blitt til i norsk tradisjon, kom hit på 1820-tallet. Det tok over 50 år før skikken bredte seg i større omfang. Først fra 1880 til 1900 ble det fart i spredningen, men det var først så sent som rundt 1930 at vi kan si skikken var blitt vanlig. Det viser en kartlegging som folkloristen og etnologen Lily Weiser Aall ved Norsk Etnologisk Gransking gjennomførte i 1950.

Nasjonal undersøkelse

Weiser Aall (1898- 1987) gjorde en landsomfattende undersøkelse om juletreets inntog i norske hjem. Undersøkelsene ble gjort i en tid da det levde mange mennesker som husket det første juletreet i bygda.

Weiser Aall fant ut at spredningen var mer innviklet enn hun hadde tenkt seg. Det var ikke tale om et sentrum for spredningen. De var mange.

Det som begynte med en byskikk, fikk etter hvert folk på bygdene til å ta etter skikken. Det tok imidlertid 50 år før skikken fikk gjennomslag i norske hjem.

Velstående bønder var først villige til å ta etter en byskikk som prester, lærere og handelsmenn brakte med seg. Utbyggingen av folkeskolen gjorde at skolen begynte å spille en større rolle. Det var særlig fordi skolen nådde småbrukerne og husmennene. Med skolen fikk også barna en ny innflytelse. Det var ofte barna som ville ha tre hjemme, slik de hadde sett eller hørt at andre hadde. Når barna hadde sett juletre hos andre, maste de så lenge at foreldrene

måtte gi etter. Barna ble også påvirket gjennom tidsskrifter og barnebøker.

Det var flere årsaker til at juletreet fikk innpass i norske hjem. Først og fremst var det fordi et pyntet nåletré med lys, var vakkert. Men det var andre faktorer som spilte inn. Byggeskikker, barnas påvirkning og mer skolegang var med på å utbre skikken med å ha juletre.

Weiser Aall fant fant at juletreskikken lignet mer på de eldste beretninger fra Sørvest-Tyskland enn slik rike norske familier innførte skikken. Det var på grunn av prester og læreres delaktighet med å gjøre skikken kjent og utbredt. De valgte en enkel og ekte form. Weiser Aall fant ut hvordan juletreskikken bredde seg og hvordan den forandret seg i nye omgivelser.

I de velstående og borgerlige hjem ble pynten mer og mer kostbar, og ifølge en del skildringer synes tilknytningen til den kristelige julefest å være forsvunnet. I slike former kom juletreet til Norge og Danmark i den første halvparten av forrige århundret. Trass i en noe ujevn spredning av juletreskikken i årene som fulgte, ble skikken ganske godt kjent i 1850- og 1860-årene. På tittelbladet til P. Chr. Asbjørnsens skriftetke «Juletræet» fra 1850 er det tegnet gutter og jenter som danser rundt treet. I de to siste tiårene av forrige århundre ble det for alvor fart i skikkens utbredelse.

Jørgen Moes beskrivelse

Fra Tyskland kom skikken via Danmark til Norge omkring 1820. Juletreet ble først tatt i bruk hos enkelte rike familier i byene. Den første kjente omtale av juletreet i Oslo er fra 1822. Welhaven nevner det i et dikt i 1836 og Henrik Wergeland skriver om juletreet i sin «Vintersang». Skikken hadde ikke stor utbredelse til å begynne med.

Juletreet fikk være et festsymbol for de velstående. Jørgen Moe beskrev juletreet i et brev til vennen Peter Brock. Her skriver Moe fra en julefest hos N. Aall på Nes Jernverk i 1843:

«Veed Du hvad et Juletræ er? Af et Digt af Andersen som jeg husker Du engang var svært forgabet i –Pebers-

venden – veed Du dog hvad et Juletræ er.» skriver Moe. Likevel kom han med en forklaring og beskrev hvordan juleselskapet måtte «træde ind gennem et Par Kabinetter i den store Spisesal – der staaer Juletræet – en Amerikansk Gran, den hæver sig fra en med Draperier forziret Platform, i en straalende Belysning af Lamper fra Grenene, der i forskjellig farvet Lys sprede et Skjær af broget Pragt om det hele. Se, nu veed Du hva et Juletræ er!»

Konkurransen

Juletreskikken måtte konkurrere med eldre skikker. En del eldre juleskikker som julehalm, hakket einer på golvet, åklær på veggene, kroting på veggene, var på vei ut. Stuer med bordgolv, malte golv, panelte og tapetserte vegger var lite egnet til til å holde på de gamle måtene å pynte huset til fest. Slik var nye byggeskikker og med på å fremme den nye skikken.

Men det var også forhold som strittet imot, slikt som bondesamfunnets konservatisme og sparsommelighet. Innstillingen var at det var for dyrt for fattige å skaffe seg juletre. I tillegg kom protestantisk reaksjon mot kultgjensstander. Innvendinger begrunnet ut fra streng religiøsitet sto også i veien for juletreet. Inn i vårt århundre fikk imidlertid slike motforestillinger mindre og mindre betydning.

Juleteet slik det kunne være på 1960-tallet. Bildet et fra 1963.

Tysk opprinnelse

I 1850, 1852 og 1866 ga P. Chr. Asbjørnsen ut eventyrbøker med tittelen *Juletræet*. Slike publikasjoner var nok med på å øke utbredelsen av juletreskikken.

Skikken med juletre kommer fra Sørvest-Tyskland og i den form protestantene hadde. Juletreskikken vår er blant annet et resultat av en bevisst protestantisk innsats i tiden etter reformasjonen.

Hensikten var å styrke familiefesten. Juletreets historie forteller også om en kamp mellom katolikker og protestanter. Protestantene tok opp kampen med katolske skikker. Pynting med grønt i forbindelse med årstester hadde for øvrig eldgamle tradisjoner. Før reformasjonen brukte håndverkslaugene grantrær til pynt.

Protestantene lot treet få en sentral i familiefeyringen, fordi innslaget hadde en lettfattelig symbolikk. Det ene målet protestantene hadde var at hovedvekten på julefesten skulle legges til hjemme. Det andre målet var å få den katolske skikken med St. Nikolaus som brakte gaver til barna, over til jula. Det var Jesus eller Christkind, og ikke den katolske helgenen, som skulle lønne eller straffe barna og komme med gaver. Teologene var ikke så begeistret for verken dette eller juletreet. Det går også fram av den første kjente skriftlige nedtegning om juletreet. Teologen Johann Konrad Dannauers omtalte i 1605 en

pyntet gran i et privathjem i Strasbourg.

«Blant andre lappalier, som en ved den gamle juletiden ofte er mer opptatt av, enn av Guds ord, er også jule- eller grantreet, som en setter opp i hjemmet, henger dukker og sukker på, og lar det etterpå riste og høste. Hvor vanen er kommet fra, vet jeg ikke, den er en barnelek...Det ville være langt bedre om en henledet barnas følelser på det åndelige treet Jesus Christus».

Først et stykke ut på 1700-tallet ble treet pyntet med lys. På samme tid dukket det opp stadig flere opplysninger om juletreet i Tyskland. I 1840-årene var skikken vel kjent i de fleste tyske byer. Det var de mer velstående byborgerne som begynte med skikken. Andre samfunnslag og folk på landsbygda tok etter. Embetsmenn som flyttet, handelsfolk på reise og litteraturen gjorde skikken kjent blant stadig flere.

Goethe førte juletreet inn i diktningen. Han så juletre første gang i Leipzig i 1765 og i "Das Leiden des jungen Werther" (1774) beskriver han det lysmykkede grantreet.

Kilder:

Lily Weiser Aall: *Juletreet i Norge, småskrift fra Norsk etnologisk granskning* (Norsk Folkemuseum, Oslo 1953)

Hodne/Wiersholm: *Glædelig jul! Glimt fra julefeiringens historie.* (Universitetsforlaget 1982)

Juletreskikken på Ringerike

Juletreskikken i de ulike bygdelag på Ringerike hadde i 1950 mange likhetstrekk. Siden det ikke var mangel på gran, var annen pynting ukjent. Men det var en del mindre ulikheter. Holeværingene hadde de største trærne.

Av FRED HARALD NILSSEN

Da Lily Weiser Aalls undersøkte norske juletreskikker, fikk hun svar fra tre herreder på Ringerike. Opplysningene kom fra Hans Johnsrud, Tyristrand, Einar Heimås Dokken, Norderhov, og fra Jon Guldal i Hole. Guldal rapporterte dels etter egne erfaringer og dels etter opplysninger fra eldre folk i bygda.

Ingen hadde registrert "surrogattre". Da det alltid var godt med granbusker, ble bare gran brukt som juletre. Holeværingene hadde så stort tre som stua hadde plass til. I Norderhov oppgis trærne å være fra en til to meter høye, mens i Tyristrand brukte en som regel små trær ca en meter høye.

I Norderhov tok folk inn friske furukvister på bordet hvis de ikke hadde juletre.

Kirke og skole innførte juletreskikken i Tyristrand. Siden ble treet allminnelig i hvert hjem. Det var gått så langt at det begynte å bli noe overdrevent med alle disse juletefestene, mente Hans Johnsrud.

Vanskelig å tidfeste

I Hole var man sikre på at det var embedsmenn eller kondisjonerte som førte skikken med juletre til bygda. Juletreet kom først til hjemmene. Stort juletre ble brukt på ungdomslagene årlige juletefestene, samt på skolene juletefester.

Juletreundersøkelsen viser at det ikke var mulig i finne ut når det første juletreet ble pyntet i Hole og Norderhov. I Tyristrand kom antakelig det første juletreet rundt 1890. Det var på en religiøs fest. Treet var nokså stort og var

plassert midt på golvet. Det var pyntet med mange kulørte papirbånd og med mange brennende lys.

– Vi syntes alle dette så vakkert ut, men det var ingen som gikk rundt det. Det skulle visst dengang heller være for å se på, opplyser Hans Johnsrud.

Pynten

Etter krigen pyntet man i Hole juletreet med bare kjøpt glimmer, slik som engle-

hår, stjerner og flest mulig lys, ofte med en Betlehemsstjerne i toppen. Før hengte man gjerne epler og annen frukt på treet, samt også hjemmelagde kurver med godter i.

I Norderhov pyntet man med kurver, lenker, glitter, glasskuler, vatt, stjerner, lys og epler og appelsiner. I kurvene ble det lagt fikener og andre godter.

I Tyristrand var det alltid lys på juletrærne på julekvelden. Elektriske lys hadde overtatt i 1950. Vokslysene kunne være farlige å bruke. Det var ikke sjelden at det tok fyr i papirpynten.

De som pyntet

Det var ulike tradisjoner med hvem som pyntet treet. I Norderhov og Tyristrand var det de voksne. I de fleste tilfellene var det mor. I Hole slapp barna til. Der det var flere barn, var pynting de eldstes privilegium. Det synes i det hele tatt at mer ble overlatt til barna i Hole. Gavene ble plassert under juletreet og en av de minste fikk springe omkring med gaver til hver enkelt.

Juletreet sto som regel på golvet. Det var hvis trærne var ganske små, at de ble satt på et bord.

Selvsagt ble alle lysene på trærne tent julekvelden. Dersom de ble tent seinere

Julefeiring på 1960-tallet.

i jula, var det helst når det kom gjester på besøk.

Juletreet fikk stå til like over nyttår. Da nålene begynte å røsse av, ble treet kastet ut. Pynten ble gjemt og oppbevart til neste jul. I Hole var høsting av juletreet begynt å gå av moten. I Norderhov var det helst ungene som fikk høste juletreet.

Julesangene

I Hole gikk hele huslyden omkring treet julekvelden. De laget kjede og sang kjente sanger som "O, jul med din glede", "Et barn er født i Betlehem", "Glade jul" osv. Var det småunger i huset, sang man senere på kvelden lystige sanger og rim som f eks "Reven rasker over isen".

I Norderhov var det det tilsvarende allminnelige julesanger og salmer bruk. "Jeg er så glad hver julekveld" og "Vise menn fra Østerland" blir nevnt.

I Tyristrand dannet både gammel og ung ring og gikk rundt treet og sang kjente julesanger som "Jul med din glede", "Jeg synger julekvad" og "Glade jul".

Julemoro

På Kjølstadgården det lyser til gilde.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Dit kommer alle dem som gjerne vilde
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Skriver, doktor, fut og prest
 og mangel mindre gjest.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Hør kanene de holder foran trammen,
 for nå turer dom jula med gammen.

Her vralter tykke mannfolk i tulupper.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 I forverkskåper, røde søte tupper.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Der står dom nå på rad
 og Kjølstad'n smiler glad.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og alle er dom røde oppi kammen
 for nå turer dom jula med gammen.

Langs veggene sitter damene i salen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Mens herrene generte står i svalen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Akk, fårene er her
 mens bukkene er der.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 I stasen fin, forkastet er nu hammen
 for nå turer dom jula med gammen.
 for nå turer vi jula med gammen.

Hør fela spiller opp, nå börjar dansen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og inn av døra triner lensmann Hansen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Han fører op en vals
 og alle strekker hals.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Så rusler dom nu etter allesammen,
 for nå turer dom jula med gammen.

I kjøkk'net damper jevnt Egyptens gryter.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og duften trenger inn og og sinnet fryder.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Så slås døra opp,
 og dansen sier stopp.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 "Ja, så får de værre så artige," hilser madammen,
 for nå turer vi jula med gammen.

Og ryper, ribbe, griselabb og skinker.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Står duftende og skjelvende og vinker.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og baierøl en masse,
 alt klirrer dom med glasse'
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og Kjølstad'n sjøl går rundt og skjenker drammen
 for nå turer vi jula med gammen.

Hysch! Fullmakta hos skriver'n står ved bordet.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Han harker litt og griper langsomt ordet.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 For kvinnen nå en skål!
 vår lengsels store mål.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Så stanser han og rødmer under stammen:
 Ja, nå turer vi jula med gammen

Men Hanestad og Stangeby og Johnsen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Dom lurer sig nå hastig inn til "ponsen".
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 En liten dundrabeis
 og etterpå en sveis.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og så flår dom Galteru'n ifra Drammen.
 For nå turer vi jula med gammen.

Men Galteru'n blir sint og slår i bor'e.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 "Du kikka jo i korta, jo, du gjor'e".
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og flasker, glass og krus,
 alt slår han ned bardus.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og Johnsen dette midt i "ponse-dammen".
 Ja, nå turer dom jula med gammen.

Men inne går en reinlender med trampen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Dom danser så det dirrer under lampen.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Med armen fast og stiv
 om pikebarnets liv.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Tett trykker dom til skjortebrystet flammen
 Ja, nå turer dom jula med gammen

Og under verste ståket og latter'n.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Frir fullmakta til vesle skriverdatter'n.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 "Åh, frøken, svar dog ja,
 åh Petra, gjør mig gla"
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og Petra svarer både ja og amen,
 for nå turer vi jula med gammen.

Når klokka er som seks på morrakvisten.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Og Kjølsta'n reiser brått sig opp fra whisten.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Man skjønner det er slutt,
 her nytter ingen prutt.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Farvel, farvel, ja her var det moro jammen,
 for nå turte vi jula med gammen.

Og i den tause skog av mørke graner.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 Der klinger sang og bjelleklang av kaner.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 I tredve "reamyr"
 hver dame med sin fyr.
 Hei hopp, fallera, hei hopp.
 I fotposer så varme holder sammen,
 for nå turer dom jula med gammen.

Dette er ei vise som er blitt sunget i juleselskap på Ringerike i flere generasjoner. Thure Lund på Modum har undersøkt visas opphav.

Han har tatt utgangspunkt i navnene i visa og kommet til at Kjølsta'n må være Nils Skinnes fra Krødsherad. Han kjøpte Kjølstad gård i Modum i 1890.

Lensmann Hansen kan være en overformynder ved samme navn. Stangeby hadde Buskerud hovedgård ved århundreskiftet.

Lund mener visa må være laget av Gustav Andersen som var musikalsk leder på Modum Bad 1890-1910.

Lund kjenner til en reinleder av

Andersen om heter Kaggefossdur. Gustav Andersen har nok trukket inn lokale navn og gårdsnavn i teksten "Julemoro". Det er en avansert vise og ikke noen vanlig bygdevise, noe notene viser.

Ringerikes Museum 75 år

Neste år kan Ringerikes Museum markere at det har vært 75 år i vårt distrikts lokalhistoriske tjeneste. Slik museet har utviklet seg gjennom et trekvart århundre, kan vi dele historien i tre perioder. Fra starten i 1923 til 1961 var museet på leiting etter et sted å være. Først i 1961 ble museet etablert på Norderhov prestegård. I årene som fulgte, fikk også Hjemmestyrkemuseet plass her og Riddergården ble lagt under museet. Olav Norheim skriver om disse periodene.

Fra 1986 fikk museet status som distriktsmuseum og mu-

seet fikk egen utdannet styrer og konservator. Dagens konservator, Preben L. Johannessen, tar for seg denne tida og gjør seg tanker om framtida.

Etter hans mening gir 75 års-jubileet ingen grunn til å lene seg tilbake, hvile på sine laurbær og si at nå er jobben gjort. Et stort og møysommelig arbeid er utført av tidligere ildsjeler, både frivillige og fast ansatte ved museet, men likevel er det fortsatt en rekke behov, ønsker og arbeidsoppgaver museet har for framtida.

75 år på leiting

Utstillingen i Kraftverkshallen i 1931 vakte stor interesse for museet. Foto: Hans A. Eriksen/Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Det begynte med en ide, et mangletre, og et spørsmål om hvor museet skal ligge. Foran 75-årsjubileet mangler mangletreet. Ideen er der fortsatt, og det samme er spørsmålet hvor museet skal ligge.

Av OLAV NORHEIM

«På Ringerike gikk det sent». Slik åpner Arne B. Bang 50-årsomtalen i beretningen om starten for Ringerikes Museum. Bangs beretning i heftet Ringerike 1973-74 er forresten vel verdt å lese, og mye her er hentet derifra. Bang var en av drivkreftene både i museumsarbeidet og heftet Ringerike i mange år på 50-, 60- og 70-tallet.

«Det var vel ingen som følte seg kal-

let», skriver Arne B. Bang, «og som så ofte ellers var det også denne gangen en innflytter som kjente distriktets plass i norsk historie fra de tidligste tider til nutiden,...». Innflytteren var H. I. Hammer og var bestyrer ved Ringerike høiere skole i Hønefoss. Han planla en museumsforening, og Ringerikes Museum ble høytidelig stiftet på et møte i Hønefoss Håndverkerforenings lokaler

Ungdomskorpset spilte da prestegårdsbygningen i Norderhov ble åpnet som museum 8. mai 1961. Foto: Fremtiden/Buskerud Fylkesfotoarkiv.

1. september 1923.

«På Ringerike gikk det sent», skrev Bang. Han hadde langt på vei rett i det, på den måten at de museene som kom til å danne mønster og ideal for hvordan et museum skal være, ble startet i 1890-årene og rundt århundreskiftet. Det gjelder Folkemuseet på Bygdøy, Maihaugen, Valdresmuseet, Hallingdal Folkemuseum, for å nevne noen av de nære og fine friluftsmuseene våre. Men det var heller ingen tilfeldighet at museet vårt ble startet i 1923. For 1920- og 30-årene var ei tid med nasjonal bevissthet, ungdomslaga stod sterkt, folkehøgskolen like så, bunader ble populært. Og det ble ansett som viktig å ta vare på den gamle bondekulturen, spesielt kulturen til odelsbonden på Østlandet.

Det manglende mangletreet

Første gjenstanden som ble registrert i museumsprotokollen, var et mangletre fra Vaker. Men det ble seinere hentet tilbake «gjennom lensmannen», står det i protokollen. Ellers var det ikke typiske gamle gardsgjenstander som ble gitt (eller kjøpt?) i første omgang. Det var litografier med motiv fra Hønefossen eller utsikt over Ringerike, skaffet til veie av byborgere i Kristiania, ja til og med København. Maleri og fotografi dukket også opp. Det skulle vært moro å vite hva slags forbindelse eierne hadde hit, men det får vi finne ut en annen gang.

«...å finne et egnet sted»

Det var nok samlet inn en del gjenstander fra før, for i den første styreprotokollen står det at det som var innkommet skulle plasseres i loftet på Ringerike Høiere Skole. «23 av distriktets gode kvinner og menn gikk inn i styre og råd» for museet, og de tenkte seg nok at lagringa skulle bli midlertidig, for de gikk straks i gang med å finne egnet sted for det nye museet. For fortsatt å holde oss til Bang: «Det framkom en rekke forslag, men økonomien var ikke så lett å ordne og meningene syntes etter protokollen å dømme å ha vært mange og delte».

Stadig på leit

Gjennom hele vår lokale museumshistorie går leiting etter egnet bygning og tomt som en rød tråd. Etter starten ble Stavhella ved Tandberg i Norderhov forsøkt, men det førte ikke fram. I 1926 har tomtekomiteen gitt opp, ser det ut for. Etter at kraftverksjef Oskar Mørk ble valgt til ny styreformann i 1931, fikk museet disponere en del av maskinhallen i Hønefoss og Norderhov Kraftverk ved bybrua til utstilling.

Ekteparet Hals

Samme hva en driver med, ser det ut til å være ganske person-avhengig. I 1934 kom fru Ellen Hals inn i styret. Hun og mannen, direktør Olav Hals, bodde på Purkehaugen, eller Blommeseter som det like gjerne ble og blir kalt, i svingen nedenfor Gusgården langs Helgelandsmo-veien i Norderhov. Fru Hals gav Purkehaugen til museet, og hun var aktivt med på mange vis i mange år. Kjøpet av naboeiendommen til Purkehaugen gikk ikke i orden, og derfor ble heller det heller ikke nå noen museumstomt. Men Blommeseter ble tatt i bruk som utstillings- og oppbevaringssted for museet. «Ordningen reddet faktisk talt museet», skriver Bang. Både han og fru Hals ble forresten æresmedlemmer i museet seinere. Rektor H. I. Hammer og frøken Marie Moe var også æresmedlemmer. Formann fra 1933 til 1951 var lærer Anders Viljugrein. Deretter var Arne Bang formann helt til langt utpå 70-tallet. Da ble han avløst av Trond Bergsund.

Ekteparet Hals må ha betydd mye. Et initiativ fra museet, ved dem, førte til at spørsmålet om restaurering av Norderhov kirke kom opp. Av andre høydepunkt i pionertida i 30-åra må nevnes at Marie Moe gav en rekke gjenstander etter folkeminnesamleren, dikteren og presten Jørgen Moe.

Norderhov prestegård

Første formelle skrittet for å få gjort Norderhov prestegård til museum ble tatt i 1938. Det skulle ta 23 år før prestegårdsbygningen og Munkestua på prestegården kunne innvies. Det skjedde 8.

mai 1961. Og der holder museet hus den dag i dag, med kontor, fine utstillinger og ikke fullt så fine lagerlokaler.

I 1963 fikk Hjemmestyrkemuseet plass i andre etasje i vestfløyen i prestegården, faglig underlagt Ringerikes Museum. Og i 1966 begynte et samarbeid mellom Ringerikes Museum og Ringerike kommune om Riddergården i Hønefoss. Forutsetningen var at kommunen skulle koste vedlikeholdet.

Offentlig tilskudd

I 1974 la regjeringa fram ei kulturmelding som kom til å bety mye for mange, men mindre for Ringerikes Museum enn mange andre kulturinstitusjoner. Offentlig tilskuddsordning kom heretter i faste former. Og styret for museet så for seg både ildsikkert magasin og flere ansatte. Men det lot vente på seg. Forskriftsmessig arkiv og magasin mangler ennå. Og fast ansatt styrer kom ikke før i 1981, da Knut Rønniksen ble ansatt. Han sluttet etter ett år. Peter Tandberg, som hadde vært og er aktiv i lokalhistorisk virksomhet både før og etter den tid, ble konstituert som styrer ut 1985.

Plass til gaver

Gjennom alle år har museet fått gaver av venner og interesserte. Gavene har vært plassert midlertidig og fast på forskjellige steder, på loftet på gymnaset, på Purkehaugen og i Munkestua på prestegården. I årsmeldinga for 1981/82 kommer styret med et lite hjertesukk i så måte: «Museet får med jevne mellomrom tilbud om gaver av de forskjellige slag. Problemene for oss er i mange tilfelle å finne plass for disse». Av interessante gaver kan nevnes fotosamlingene etter fotograf Berta Hognestad i 1980 og lærer Knut Espe i 1983. Det samme gjelder verkstedet etter treskjærer Engen, som ble gitt i 1975.

Men den beste jubileumsgaven for Ringerikes Museum måtte vel være en rask avklaring om nytt bygg og større stab.

Distriktsmuseum

Ringerikes Museum fikk høsten 1986 status som distriktsmuseum for Hole og Ringerike. Museets daglige leder, konservatoren, er administrativt underlagt museets styre og faglig underlagt fylkeskonservatoren i Buskerud. I sistnevnte funksjon står han til disposisjon for de to kommuner på feltene kulturvern, bygningsvern og reguleringsaker.

Av PREBEN L. JOHANNESSEN

Ringerikes Museum ble i 1987 utpekt av Buskerud fylkeskommune som base for fylkeskommunens fotoavdeling, Buskerud Fylkesfotoarkiv. Bjørn E. Johnsen er fra 1. juni 1992 ansatt som fylkesfotograf i hel stilling. Oppbyggingen av fotoarkivet startet i 1988. Da mottok museet flere tusen fotografiske glassplater fra Hønefoss-fotografen Bertha Hognestad. Totalt omfatter arkivet ca. 120 000 fotografier fra hele Buskerud fylke.

Kronprinsparet på besøk i 1990, en stor dag blant annet for museumsstyrer Eivind Karsrud mellom Harald og Sonja. Foto: Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Fylkesfotografen er administrativt underlagt museets konservator, og har hele fylket som arbeidsfelt.

Aktiviteter i prestegården

Bygningsmessig sett gir ikke prestegårdsbygningen de store muligheter for

museal utfoldelse. Gjennom årene er det arrangert flere separatutstillinger, blant annet en Peder Chr. Asbjørnsen-utstilling i 1985. I 1991 sto Torunn Bratli Nilssen for arrangementet av utstillingen «Fiske i Tyrifjorden». I 1994 ble utstillingen «Kongshaugens hemmelighet» åpnet på museet. Den viser en «rekonstruksjon» av en gravhaug på Veienfeltet. I forbindelse med 1000-årsmarkeringen i 1995 for kristendommens innføring i vårt land, ble utstillingen «Fra Åsatro til Kristentro» etablert. I 1996 ble det arrangert «bussutstilling». Foranledningen var 100-års markering for den lokale rutebillioner, Peder Engeseiths fødsel.

Den 15. oktober 1990 hadde museet celebre gjester ved at daværende Kronprins Harald og Kronprinsesse Sonja besøkte Ringerike kommune, og blant annet hadde Ringerikes Museum på sitt program.

Svenskestua ble i 1995 utrustet med Andreas Huges helfigurer av en karoliner og en dansk-norsk soldat ikledd tidsmessig korrekte uniformer. I tillegg ble det anskaffet forstørrelse av Andreas Huges tegning av den dramatiske og historiske trefning som fant sted på prestegården natten til 29. mars 1716.

En av museets nyere faste utstillinger: Kongshaugens hemmelighet. Foto: Bjørn Johnsen/Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Under 50-årsmarkeringen i 1995 for frigjøringen 1945 var Hjemmestyrkemuseet flittig besøkt av skoleklasser, grupper og enkeltpersoner som ble inspirerende guidet av hjemmestyrkeveteraner.

Sikring av prestegården

I 1990 ble det foretatt innvendige termohydrografiske målinger på prestegården. Målingene viste store svingninger i temperatur og relativ fuktighet. Manglende klimakontroll representerer en trussel mot de mest sensitive museumsgjenstandene. Brannsikringen ble utbedret i 1991 og 1994. Investeringene gjaldt blant annet nytt brannalarmanlegg, nye dørlåser og brannhemmende isolering av skillevegger på loftet.

Makeskifte og festetomt

I 1985 ble det gjennomført et makeskifte som tilførte museet et areal på ca. seks dekar på vest- og nedsiden av prestegårdsbygningen. I 1987 ble det foretatt oppmålingsforretning for festetomt på eiendommen Haugen. Samtidig ble prestegårdsbygningen, Munkestua og stabburet på tunet tilskjøttet museet. Totalt utgjør museets arealer på prestegården ca. 14 dekar.

Museets styre

Frem til slutten av 1989 besto museets styre av formann, nestformann og hele 14 styremedlemmer. Nå består styret av sju medlemmer, hvorav fylkeskommunen, Hole og Ringerike kommuner hver oppnevner en representant. De øvrige representanter velges av årsmøtet. I 1993 ble styret utvidet til å inkludere en representant for museets ansatte.

Arbeidet for nytt museumsbygg

Fra 1986 av og i de etterfølgende år ble det nedlagt et kjempearbeid med tanke på realisering av ideen om et tidsmessig museumsbygg på prestegården. En byggekomite bestående av Per Chr. Hurum, Otto Frydenlund, Trond Bergsund og Arild Rydtun ble oppnevnt i 1987. Tegnings- og utredningsarbeider ble iverksatt. Byggekomiteen foreslo i 1990 å reise et nytt museumsbygg på

festetomten nedenfor prestegårdsbygningens vestsida. Bygget ble foreslått utformet som en etterligning av låven med fjøs og stall som sto der, men som brant ned omkring 1920. Parallellt med planen lanserte komiteen et alternativt forslag som gikk ut på ervervelse og ombygging av låven på prestegården. Det manglet imidlertid avklaring om hvorledes Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet ville stille seg til saken. 18. november 1992 møtte museumsstyrets formann og representantene for prosjektkomiteen til konferanse i departementets kirkeavdeling. Fra museets side ble det redegjort for museets interesse og foreløpig plan for reising av et moderne museumsbygg på prestegårdens grunn i forbindelse med forstående salg av prestegårdseiendommen. Departementet tok informasjonene til etterretning uten å gi tilsagn om imøtekommenhet av museets ønske.

Prestegårdstunet

Museet tok opp spørsmålet om bevaring av tunet på prestegården med Ringerike kommune. I en utredning av 23. april 1993 gikk fylkeskonservatoren - ut fra en antikvarisk og museumsfaglig vurdering - imot utbygging på prestegården. Den 23. september 1993 gjennomførte Ringerike formannskap befa-

ring på prestegården. Museumsstyrets formann redegjorde for museets behov for et tidsmessig og fremfor alt, ildsikkert museumsbygg.

Fylkeskonservatoren var også tilstede i møtet, og refererte Riksantikvarens skriv av samme dag, der nybygg for museumsformål på Norderhovshøyden ble avvist.

Ringerike formannskap fattet slikt vedtak i saken:

«Ringerike kommune tar initiativ til at Norderhovshøyden reguleres til spesialområde etter Plan- og bygningslovens § 25-6 i samsvar med fylkeskonservators anbefaling».

Ansatte

Eivind Karsrud var konservator fra 1986 til 1993. Siden 1994 har Preben L. Johannessen vært konservator. Styreledere samme tidsrom har vært Randi Gjerde (1986-1991), Gudbrand Strømmen (1991-92), og Ole Lundesgaard siden den tid.

Fra 1. januar 1990 ble det opprettet halv stilling ved museet for vaktmester/håndverker.

Fra 1. januar 1997 innehar Martin Isaksen stillingen. Fra samme tid er Astrid Marit Krokstrand regnskapsansvarlig og kontormedarbeider.

Fra den populære utstillinga om Åsatro og Hvitekrist. Foto: Bjørn Johnsen/Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Museets framtid

Museumsdrift er på mange måter en kontinuerlig prosess. Paradoksalt nok er det lite eller intet som er statisk. Det er av betydning å stadig sette seg nye mål. Nye tider krever nye svar på spørsmålet om hvordan museet kan drives best mulig. Særlig på den byråkratiske siden kommer det stadig nye lover og regler, forskrifter og krav til rapporteringer som tar nye tid.

Av PREBEN L. JOHANNESSEN

Det er fire forhold som på forskjellige måter vil prege de museale aktiviteter og virksomheter i årene framover.

- Diskusjon omkring behovet for og lokalisering av et nytt museumsbygg.
- Museets ønske om å gå over fra å være en forening til å bli en stiftelse.
- Riddergården.
- Behovet for flere ansatte.

Nytt museumsbygg

Noe av det første jeg ble gjort kjent med da jeg tiltrådte stillingen som distriktskonservator/ bestyrer ved Ringerikes Museum 2. januar 1994 var «Den Stor Byggesaken». Flere utvalg og arbeidsgrupper har gjennom en årrekke arbeidet for et nytt museumsbygg for Ringerikes Museum.

Nåværende museumsbygning, Norderhov gamle prestegård, er meget brannfarlig. Selv om det de tre siste år er utført betydelige brannforebyggende tiltak, vil en slik gammel tømmerbygning fra 1600-tallet aldri kunne tilfredsstillende optimale brannsikringstiltak. Museet forvalter store verdier, blant annet i form av en av Buskeruds største og mest omfattende fotosamlinger, en stor boksamling, en unik ikonsamling samt meget verdifulle kulturhistoriske gjenstander fra distriktet.

Bygningen er oppført som presteboelig, og de fleste rom er derfor lite egnet

til moderne, publikumsrettet museumsdrift. Lokalene er små og yter ikke gjenstandene bestandig rettferdighet og den ønskede presentasjonsmulighet er ikke alltid til stede. Temautstillinger krever som oftest større arealer enn rommene i prestegården kan gi. Det er også svært upraktisk å ta imot store grupper. Er gruppen større enn 15 personer, må den deles.

Museet er også delvis svært kaldt vinterstid, og det vil koste en formue å ha omkring 20 graders varme hele året i samtlige rom i en slik gammel tømmerbygning. Store temperatursvingninger, sammen med til tider høy luftfuktighet, kan på sikt være meget uheldig for en rekke gjenstander og arkivmateriale.

Så lenge oppvarmingsmulighetene er begrenset, er også publikumssesongen begrenset. Det vil være uforvarselig og lite publikumsvennlig hvis museet skulle være åpent for besøkende utover nåværende sesong, som går fra mai til september. Målet er imidlertid å kunne gi publikum et helårstilbud på museet.

Et tidsmessig bygg er derfor påkrevd.

Et eventuelt nytt museumsbygg har blant annet behov for flere utstillingsrom, foredragssal, vestibyle, garderobe, toaletter, kafe, kontorplass til ca. syv ansatte med mulighet til utvidelse, magasiner, fylkesfotoarkivet, mørkerom, studio, lagerrom, snekkerverksted, bibliotek etc. Tilsvarende bygg som i dag oppføres andre steder i landet er på omkring 2500 kvadratmeter.

Dessverre er det slik i Norge at lokaliseringdebatten gjerne kommer før, og med langt større styrke, enn debatten om museets innhold. Det er viktig at Ringerikes Museum unngår dette. Imidlertid kan det synes vanskelig å unngå diskusjonen helt, så lenge det i museets vedtekter står at vi er et distriktsmuseum for både Hole og Ringerike kommuner. Det vil by på store utfordringer å oppføre nybygget mer enn ett sted. Fra midten av 1970-årene har hovedinteressen vært rettet mot et nybygg i tilknytning til nåværende museum på Norderhov, hvilket har vært

museumsstyrets ønske. Et nytt museumsbygg på prestegården har imidlertid møtt motbør både hos Riksantikvar og fylkeskonservator. Etter at de arkeologiske utgravningene på Veien har avdekket store og interessante funn, har flere røster hevdet at en lokalisering til Veien vil være det riktige. Det vil imidlertid da være naturlig å bygge opp en ny, stor arkeologisk avdeling ved museet.

Når det snakkes om flytting av museet, er det viktig å være klar over at nåværende museum på Norderhov gamle prestegård aldri vil bli lagt ned som museum, men vil med et nytt museumsbygg bli en underavdeling av det nye.

Fra forening til stiftelse

Ringerikes Museum har i alle år vært organisert som en forening, en organisasjonsform som har vært naturlig og riktig ut fra forutsetningene. Norske museer har opp gjennom årene hatt flere forskjellige organisasjonsformer, hvor foreningsformen nok har vært blant de mest vanlige. Imidlertid har det i de senere år vært en gradvis endring, hvor stadig flere museer vurderer eller allerede har gått over til å organisere seg som en stiftelse.

Vedtektene for Ringerikes Museum sier blant annet at «Eventuelt vedtak om å legge ned eller overdra museet må, for å være gyldig, gjøres med 2/3 flertall av 2 på hverandre følgende årsmøter». Museets årsmøte vedtok i mars 1997 med overveldende flertall å ta første skritt mot å omdanne museet fra å være en forening til å bli en stiftelse. Fattes samme vedtak i museets årsmøte i mars 1998, vil museet bli en stiftelse.

I dag eies museet av medlemmene i Ringerikes Museum. Ved overgang til en stiftelse overdrar medlemmene i museet alle eiendelene til stiftelsen. I dagens situasjon er museets årsmøte, hvor alle medlemmer kan delta, høyeste organ. I en stiftelse er museets styre øverste organ. Tanken er at dagens medlemsmasse kan danne Venneforeningen Ringerikes Museum, som ved forskjel-

lige anledninger støtter opp om museets arbeid. Venneforeningens arbeid er gjerne å skaffe penger, gjennomføre arrangementer, dagnadsinnsats o.l. Målet er derfor at det dannes to organisasjoner med hvert sitt styre og hver sine vedtekter; Stiftelsen Ringerikes Museum og Venneforeningen Ringerikes Museum. Begge fremstår som juridiske personer med eget budsjett og regnskap og uten driftsmessig sammenblanding.

Ringerikes Museum vil drive nøyaktig samme type arbeid som tidligere, og det vil ikke være aktuelt å endre museets formålparagraf. Når det gjelder styrets sammensetning, går nåværende forslag ut på at museet skal ledes av et styre på fem faste medlemmer med personlige varamedlemmer. To medlemmer oppnevnes av Venneforeningen, ett medlem oppnevnes av Hole kommune, ett medlem oppnevnes av Ringerike kommune, ett medlem oppnevnes av Buskerud fylkeskommune. I administrative saker utvides styret med en ansatt.

Riddergården

Riddergården er et lite, men praktfullt og meget komplett gårdsanlegg fra slutten av 1700-tallet. Anlegget er fredet, men som i alle slike forhold er det eieren som er ansvarlig for at anlegget og bygningene ivaretas og brukes etter kulturminneloven. Det er helt opp til eieren om eksternt hjelp på forskjellig vis ønskes til fredete bygg og anlegg. Museet har gjennom en årrekke vært involvert i Riddergårdens drift, men om dette forholdet skal fortsette er betinget av at eieren bevilger det nødvendige beløp, slik at museet kun bruker øremerkede midler til driften.

Riddergården ble i 1962 testamentert til Hønefoss kommune. I 1966 inngikk storkommunen Ringerike og Ringerikes Museum avtale om at museet skulle forestå bygningsteknisk vedlikehold. Kommunen skulle bevilge nødvendige beløp til arbeidet. Utviklingen førte imidlertid til at museet påtok seg stadig større deler av det totale driftsansvar. Dette var et forhold som ikke kunne fortsette, fordi Ringerikes Museum får i all hovedsak tilskudd fra fylkeskommunen og det vil ikke være riktig at museet drifter kommunal eiendom for

fylkeskommunale midler. Det viste seg at museets utgifter på Riddergården var langt høyere enn det bevilgede beløp fra kommunen. Avtalen av 1966 er derfor sagt opp av museet med virkning fra 1. januar 1998.

Flere ansatte

Opgavene for et museum kan synes mange og uoverkommelige. Imidlertid finnes det visse grunnleggende retningslinjer innen museumsarbeidet de fleste kan enes om og som også er vedtatt av den internasjonale museumsforeningen ICOM. De fire hovedoppgavene er således innsamling, bevaring, forskning og formidling. For egen regning er det fristende å legge til administrasjon og organisasjon.

Ethvert museum er tuftet på gjenstandssamlingen, og uten gjenstander ville museet ikke vært et museum. Tidligere ble det innsamlet store mengder gjenstander, men den pionerinnsetts som museet har gjort fra sin oppstart ville neppe vært mulig å utføre i dag. For tiden fører museet en meget restriktiv politikk når det gjelder innsamling av gjenstander. Plassmangel er en av hovedårsakene til at museet må foreta slike utvelgelser nøye.

Når museet mottar en gjenstand påtar museet seg samtidig å bevare gjenstanden under best mulig forhold for ettertiden. Man kan si at gjenstanden tas ut av sin sammenheng og gis, i hvertfall i teorien, «evig liv» når den havner på museet. Det er derfor viktig å arbeide for best mulig temperaturforhold og riktigst mulig luftfuktighet. I mange tilfeller er også gjenstandene museet har eller mottar i en slik forfatning at restaurering må utføres. Dette er ofte et tidkrevende arbeid som må utføres etter antikvariske kriterier.

Forskningsrettet arbeid er helt nødvendig fordi forskning er den prosess som hele tiden gir ny viten og ny kunnskap. Uten forskning vil museet bare presentere en rekke gjenstander, uten at de er satt inn i en større kulturhistorisk ramme eller sammenheng. Det er av helt sentral betydning for museets videre utvikling at det drives kontinuerlig

vitenskapelig arbeid for å kunne få et så korrekt bilde som mulig av historien. Et museum er tross alt vårt distrikts lokale kulturhistoriske «kunnskapsbank», der folk skal kunne komme for å få eksakt viten om fortiden, så langt det er mulig.

Formidlingen oppfattes ofte av utenforstående som et museums viktigste (og eneste?) oppgave, trolig fordi det er det som synes best, og fordi det er det publikum som besøker museet kommer i befatning med. Alt arbeid bak kulisserne, som de besøkende aldri kommer i befatning med, har de naturlig nok heller liten eller ingen kjennskap til. Museenes formidling skjer på en rekke nivåer i form av utstillinger, foredrag, skrevne artikler o.l. Museets besøkende er ingen homogen gruppe, men et tverrsnitt av befolkningen; barn, ungdom, voksne og pensjonister, hvor noen har mye kunnskap mens andre har mindre. Felles er at alle har krav på en type formidling hvor de skal føle at de har lært noe eller sitte igjen med en opplevelse av fortiden.

Ringerikes Museum har i dag 3,5 faste stillinger; konservator/bestyrer i hel stilling, leder av Buskerud fylkesfotoarkiv i hel stilling, kontor og regnskapsmedarbeider i hel stilling og vaktmester/håndverker i halv stilling.

Museet er i dag godt fornøyd med innsatsen de ansatte legger for dagen, men det er ikke dermed sagt at alt nødvendig arbeid blir utført. Målet for Ringerikes Museum må være, i tillegg til de faste stillingene, å få en museumspedagog i hel stilling. Likeledes bør vaktmesterstillingen oppjusteres fra halv til hel stilling, og det bør ansettes en teknisk konservator med hovedansvar for restaurering og vedlikehold av gjenstandssamlingen. Øker aktiviteten ytterligere, kan det også være aktuelt å vurdere muligheten av å ansette en direktør, med hovedansvar for alt administrativt og organisatorisk arbeid. Således kan stillingene på museet om 10 år være en direktør, en konservator, en fylkesfotograf, en teknisk konservator, en kontor- og regnskapsmedarbeider, en museumspedagog og en vaktmester.

Organisert ski-idrett 1860 - 1890

Hopprenn rundt århundreskiftet. Bildet er trolig fra Ringåsen. (Privat)

I 1895 ble både IL Holeværingen, Krødsherad IL, IF Liv/Fossekallen, Soknedalen IL og Stranden IL stiftet. IF Tyristubben ble startet enda tidligere, i 1892. Men det ble drevet ski-idrett i disse foreningenes områder før 1890. Da var det skytterlagene som organiserte idretten.

Av RAGNVALD LIEN

«Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug» ble stiftet 15. mars 1861. Det var den første landsomfattende organisasjon for idrett i Norge. Den arbeidet for å fremme skyttersaken og for å innføre kroppøving i skolene. Centralforeningen oppfordret også skytterlagene til å gå inn for skiløping. Verdens første klubb med «ski» i navnet - «Trysil skytte- og skiløberforening» ble stiftet 20. mai samme år.

Forholdet til Sverige og unionen ypet til politisk strid flere ganger i forrige århundre. I 1859 var det betydelig spenning mellom landene. Dette førte til at det i 1860 ble stiftet hele 20 skytterlag. Disse hadde behov for en nasjonal overbygning. Det var det som førte til stiftelsen av Centralforeningen.

Fra 1863 fikk foreningen et statsbidrag på 12 000 kr. For å få fart i idrettsarbeidet delte foreningen hvert år ut store beløp til premier i ski- og skytekonkurranser.

Skytterlagene

Lunder skytterlag - seinere Sokna skytterlag - startet i 1862. Blant stifterne nevnes E. K. Berg, A. P. Oppegård og lensmann Mokastet. I 1863 går det melding til Centralforeningen om at Lunder skytterlag driver skisport.

Ringerike skytterlag var stiftet 27. desember 1861. Skytterlaget arrangerte det første skirennet som ble annonsert i 1865 i Ringeriges Ugeblad. Redaktøren Johan Fredrik Krohn var også en av le-

derne i skytterlaget. Han hadde ved årsskiftet 1858-59 overtatt farens trykkeri og Ringeriges Ugeblad. Som redaktør viste han sterkt engasjement i lokalpolitikken, og var blant annet ordfører i Hønefoss fra 1879 til 1884.

De andre innbyderne til rennet i 1865 var Joh. Stang og Fr. Dunker. Fredrik Dunker var gårdbrukersønn på Hov. Han brukte ikke gården, men bodde i flere år som losjerende på nedre Alme hvor han døde i 1889. Johan Stang var født i Meldalen i 1829 og ble cand. med. i 1857. Han begynte som privatlege i Norderhov i 1859 og fortsatte i distriktslegestillingen i Hønefoss fra 1864 til 1866.

Det første rennet

Selv om arrangørene av det første lokale skirennet i 1865 hørte til byens notabiliteter, var deltakerne både husmanns- og gårdbrukersønner. Soknedalen utmerket seg med spesielt mange på premielista:

Vinner ble Elling Bekken, Rudseiet,

Soknedalen. Han fikk et sølvbeger.

Elling Andersen Bekken (1840-1906) kom til å bli et godt skinavn. Han hadde treningsbakke nær hjemmet sitt ved Rallerud. Elling var yngste barn av Anders Olsen Bekken født 1791 og hustru Gunhild Ellingsdatter Lundesgårdseie.

Elling giftet seg i 1865 og bodde da i Haukedalseie og deretter i 1867 i Røsbyeie i Soknedalen. Han flyttet så til Kristiania. Som omtalt i heftet «Ringerike» 1995, var Elling A. Bekken en skipioner. Det kan nevnes at han lagde tre like ski samtidig for å ha en i reserve.

Nummer to i rennet ble Elling Karlsbråten, Soknedalen. Han fikk et fyrstiketui av sølv i 2. premie. Karlsbråten ligger ved Bergsjø og hørte før 1964 egentlig til Krødsherad. Grensa gikk like ved gården. Se kartet. Vi finner Elling Karlsbråten igjen på premielistene i flere renn.

Elling Karlsbråten var sønn av Anders Ellingsen og Marte Trulsdatter Engereie. Elling Andersen var født i

1842, han giftet seg i 1876 med Ragne Olsdatter Langvassbråten og utvandret til Amerika i 1881.

3. premie, en dobbeltløpet pistol, gikk til Paul Paulsen, Sørgefoss,.

4. premie Lars Gundersen, Hønefoss, tollekniv med nysølvbeslag.

5. Ole Olsen Juvet, Rudseie, Soknedalen, en lommekniv. Ole Olsen Juvet (født 1835) og Elling Olsen Juvet (1837-1922) var brødre. Sistnevnte var far til den kjente jegeren Ole Ellingsen Juvet. Brødrene var selv dyktige bjørnejegere. Både Bekken og Juvet var husmannsplasser under Rud gård på Sokna.

6. Johannes Aalde fra Soknedalen, Hans Majestets fotografi.

Aalde var i følge folketellingen 35 år i 1865. Han er ført opp under Aalde i husholdning sammen med sin to år eldre bror. Til forskjell fra broren var Johannes ugift i 1875. De to brødrene eide sammen stedet Trampen (152/3). Trampen ligger for øvrig ikke så langt unna Juvet.

7. Petter Andersen Tronrud, Sokne-

dalen, urholder.

8. Thor Trulsen Oppeneiet, Norderhov.

9. Andreas Gulbrandsen Semmen, Ådal.

Andreas Gulbrandsen er ført opp under Nordre Semmen i 1865. Han var i følge folketellingen bare 14 år.

10. Andreas Halsteinsrud, Norderhov.

11. Elling Juvet, Soknedalen.

12. Hans Mælingen, Hønefoss, kan også ha tilknytning til Soknedalen da Hans Andreas Hansen Mælingen giftet seg 22 år gammel med Rønnoug Thoresdatter Sørsdal i 1857.

Nytt renn i 1866

Den 25. februar 1866 ble det arrangert skirenn i Hønefoss, på Kvernengen fra Rabba til Molvald på den andre siden av elva i forhold til nåværende Follum fabrikk. Rennet foregikk på kjøpmann Hurums eiendom som for øvrig er utskilt fra Hov gård. Premiene var sammenskutt av ikke-skiløpere. En del smågutter satte uredde utfor bakken -

de fikk oppmuntringspremier. Skifesten varte til klokka fem om ettermiddagen, melder Ringerikes Ugeblad.

De premierte var fra Soknedalen, alle unntatt en:

1. Elling Bekken, sølvstøp.
2. Kontorist Martin Jensen, Hønefoss, sølv spiseskje.
3. Anders Solum, to sølv teskjeer.
4. Nils Andersen Hagen, sølv urkjede.

I folketellingen fra 1865 passer dette med Nils Andersen Havikhagen. Han var da ugift, 25 år og bodde hos foreldrene. Området ved Bergsjø hadde tydeligvis skitradisjoner. Om bakken i Hagen, se under Johan Kojan.

5. Elling Karlsbråten, «En vakker Salmebog»

Martin Jensen vant i 1867

Den 24. februar 1867 samlet det seg over 1000 tilskuere i samme bakke. Martin Jensen er et navn som går igjen i skirennene. Han var født 7. juni 1845 i Haug. Bostedet var på Tollevsløkken under Nordre Sætrang med foreldre Jens Svendsen Holt og Kirsti Lukasdatter. Martin Jensen var kontorist hos fogd Owren i en årrekke. Han var så kommune-kasserer i Hønefoss og ble deretter en meget ansett bankmann. Først var han kasserer i Hønefoss Sparebank som startet i 1876, så kasserer i Ringerikes Sparebank 1878 - 1899 og endelig

banksjef i Hønefoss og Oplands Privatbank. Martin Jensnes ski finnes på sønnesønnens hytte ved Øyangen.

Resultatene ble:

1. Fogdfullmektig Martin Jensen, Hønefoss, sølvbeger
2. Elling Andersen, Hammermoeie, Krødsherad, sølvbeger

I Krødsherads Idrettslags 100-årsberetning står det at dette sikkert var den første idrettspremien en krylling vant utenfor bygda.

3. Elling Karlsbråten, Soknedalen, sølvskje
4. Ole Knudsen Haugen, Numedal, sølv urkjede
5. Helge Nilsen, Finbraaten, Ådalen,

et sett sølvknapper

På Finbraaten er Nils Klemetsen husfar og 52 år i 1865. Sønnen Helge har sannsynligvis allerede flyttet ut fra hjemmet. Finnbråtan ligger på høyde med Hallingby, men på vestsiden et par kilometer nord for Semmen. Her i ytre Ådal organiserte sannsynligvis Ringerike skytterlag skiløperne. Ådal skytterlag ble stiftet først i 1886. Ytre Ådal var i det hele seint ute med organisering av idretten. Ådal IL er for eksempel stiftet først i 1945. Riktignok er lokale forløpere eldre. Somma Idrettsforening - den eldste - ble stiftet i 1926. De eldste idrettslagene i Ådal er Nes Idrettsforening og Viker Skiklubb begge fra 1897.

Nytt renn i 1870

Det var også annonsert skirenn i 1868 i Hønefoss, men det ble ikke noe av - kanskje på grunn av dårlig føre. Ringerike skytterlag ønsket heller ikke å arrangere renn i 1869. Denne gang av hensyn til at Centralforeningens renn i Christiania 7. februar skal bli godt besøkt.

I 1870 ble det arrangert «premieski-løb» igjen på Kvernengen ovenfor Hønefossen av Ringeriges Skydelag - nå i en enda større bakke. Det var innmeldt 19 karer - voksne og halv voksne. Plasseringene ble:

1. Gul Trulsen Rund, Krødsherad, sølvbeger.

Gul var født i 1846 på vestre Rund - en gård over mot Sigdal. Han var gift med Margit E. Foslien og utvandret til Amerika i 1870.

Guls eldste bror Kolbjørn (1844-1922) var kjent håndverker, men også god på ski. Det fortelles i Krødsheradboka at han omkring 1870 stod ned bratte jordet med dattera Ingeborg på ryggen. Mehlum forteller i «Nu» at Kolbjørn Rund «var så sprek kar at han løp på skøyter og hoppet over en hest i fullt firsprang.»

2. Ellev Trulsen Rund, Krødsherad, sølvbeger.

Han var født i 1851 og giftet seg i 1876 med Turi Stenersdatter Foslien fra Halsteinrud i Sigdal.

Disse sønnene hadde sikkert en god

læremester i sin far lærer Truls Rund. Han arrangerte skirenn for damer allerede i 1864 i Bøbakken i Krødsherad.

3. Nils Andersen Hagen, Soknedalen, tegnebok

4. Kontorist Martin Jensen, Hønefoss, sølvskje

5. Peder Engebretsen, Sigdal,

6. Ole Andersen Redalen, Krødsherad

7. Hans Andreas Bjørnstad, Hole

8. Peder Kristiansen, Hofseiet, Haug

9. Ole Andersen Lundesgård, Lunder (14 3/4 år)

Ole Andersen Lundesgaard var født 1855 på nedre Lundesgård som yngste sønn av Andersen Ellingsen Lundesgård (1817-1858) og Marte Andersdatter Glesne. Han giftet seg med Marte Ellefsdatter Berg i 1884 og drev som gårdbruker på Slette.

Ole Lundesgård betydde mye for idrettslivet i Soknedalen - det gjaldt både innen skyting og ski.

10. Edvard Krogsrud, Lunder.

De seks siste fikk mindre premier.

Folkevæpningssamlag

Norge går på 1880-tallet inn i en periode med politisk kamp mellom Høyre og Venstre. Det var stadig uenighet om vår union med Sverige. Til sammenligning overgikk kampen langt feidene om Norges tilknytning til Europa og unionen slik det toppet seg ved folkeavstemningene omtrent hundre år seinere.

Venstre ønsket å skille ut skytterlagene fra Centralforeningen. Tanken var at skytterlagene skulle danne en riflering rundt Stortinget. De utskilte skytterlagene ble organisert i samlag. Buskerud Folkevæpningssamlag ble stiftet 29. desember 1881. På Ringerike Skytterlags generalforsamling 14. oktober 1883 la H. Klemmestad fram forslag om innmelding i amtets folkevæpningssamlag. Forslaget ble nedstemt. Referatet fra møtet, som ble avholdt på skytterlagets bane Korsdalen ved Ask, lyder:

«Ringerikes Skytterlag fortsætter saaledes under Centralforeningen og tør kanskje de forøgede Recurcer som Laget med den betydelige Tilvækst i de siste Dage har faaet, bidrage til mer Liv og Rørelse.»

Skytterlagene viste fortsatt interesse for skisporten. Det ble blant annet arrangert vellykket skiskole i Hønefoss 1881 med brødrene Hemmestveit fra Telemark som instruktører.

Johan Kojan

4. februar 1883 var det nytt renn på Kværnengen. Johan Andreassen (Kojan) vinner foran Arnt Oppen (f. 1865) og Anton Oppen (f. 1859).

I mars 1888 vinner Kojan et renn i Hallumsbakken i Heradsbygda:

«Søndag 4de Ds. afholdtes et Præmieskiend i Haldumsbakken i Norderhov. Løbet var inddelt i 3 Klasser: for Voxne over 18 Aar, for Deltagere mellem 12 og 18 Aar og for Smaagutter under 12 Aar. I første Klaase gik 1ste Præmie til Johan Kojan af Lunder. I 2den Klasse til Anders Olsen, Sørum og i 3die Klasse til Christian Ludvigsen, Oppeneie. Johan Kojan viste sig som sædvanlig at være en ualmindelig dygtig Skiløber, og klarede Hoppet udmærket. Hans Hop naaede den respektable Længde af 22 Meter. Som Prisdommere fungerede D'Herr Kjøbmand A. E. Weien og Uhrmager Olsen i Hønefos samt Kontorist M. Hansen paa Oppen.»

Johan Andreassen (Kojan) gjorde seg altså svært bemerket på 1880-tallet. Han var født 3. august 1863 som sønn av Andreas Olsen Uggen og Ragnhild Andersdatter. Den 25-årige Andreas fra Kopperudeie på Eiker og 33-årige Ragnhild datter av Anders Olsen Bekken giftet seg 24. juni samme året. Kojan er altså nevø av den legendariske Elling Bekken. Elling var for øvrig forlover for foreldrene.

Kojan bodde sammen med foreldrene og søstera Anne (f. 1864) på Vestjordet under Uggen i 1865. Ved konfirmasjonen i 1879 oppgis fødestedet til Brekka, mens bopelen er Uggen.

Ole Setra (født 1920) forteller at Kojan var ei hytte som lå ved Breivannet i Soknedalen. Nærmere bestemt på nordsida av vannet der Røyehølen begynner å smalne inn. Skogen kalles Kojabråten.

Nils Bjerke (født 1892) har fortalt:

«I Kaaja (Brekkebygda) bodde

Kaajagutten omkring 1870. Han var en god skiløper som laget hopp på taket av Kaaja. Etter at han giftet seg, flyttet han til Tjemsbraaten. Han var en ivrig harejeger og brukte småguttene sine som harehund.»

Kojan bodde visstnok også i Karlsbråten ved Bergsjø og hadde treningsbakke i Hagan samme sted. Johan var tømmerhogger. Det fortelles at han satte utfor bratteste åsen med en skarp-slipt øks i hver arm. Johan Kojan tok med skiene til USA - han begynte som postmann «over there».

Det går ellers flere historier om Johan. Elling Bjørke (født 1888) skriver at han brukte stav i hoppet og trekte opp svært. En gang gjorde han også piruett i lufta og stod da skiene tok bakken.

Hans A. Kristansen (født 1931) kan fortelle at da han og kameratene tok et telemarknedslag i Hengslebakken, var uttrykket «en kojana». De «tok kojana» og mente et bra nedslag. Ryet til Johan Kojan gikk altså blant gutta på Rabba og Storløkka 50 år etter at han selv herjet i bakkene.

Renn i Soknedalen på 1880-tallet

Lunder skytterlag fortsatte også å arrangere skirenn. Vi kan lese i Ringerikes Blad for 1883:

«Lunder Skytterlag arrangerte Skiløb i Ruudsbakken i Lunder. Den 21. Januar var den store Dagen og dyktig kaldt var det ogsaa.

Premierne tilfaldt i Klasse over 16 Aar:

- 1 ste Premie Ole A. Lundesgaard.
- 2 den Premie Halvor Eriksen.
- 3 die Premie Ole Nilsen Kollen.
- 4 de Premie Knud A. Berg

Klasse 12 til 16 Aar:

- 1 ste Premie Asle A. Berg.
- 2 den Premie Ole Grinna.
- 3 die Premie Anders Havik.»

Ole A. Lundesgaard er nevnt tidligere. Brødrene Knud Aslesen og Asle Aslesen Berg var født i henholdsvis 1857 og 1867. De var sønner på Rud.

Ole Jakobsen Grinna var konfirmant

i 1883. I følge kirkeboka er han født i 7.februar 1869 som sønn av Jakob Jakobsen Grinna og Else Knudsdatter. Grinna var en husmannsplass under Opegård på Sokna. Artikkelforfatterens guttebakke var for øvrig på jor-det til Grinna.

I 1884 sto Anders Ellingsen Havik som nummer 11 blant konfirmantene. Han var født 22. oktober 1869 av foreldre Elling Olsen Havig og Inger Torbjørnsdatter. Havik ligger mellom Vestjordet og Bergsjø. Det var opplagt et skiområde, kanskje både på grunn av brattlende og avsides beliggenhet.

I 1887 sto følgende innbydelse i avisen:

«Præmieskirend afholder Lunder Skytterlag i Hovlandsbakken 6te Januar Kl 10 Form. med Opvisning i «Hop og Sving». Rendene foregaar i tre Klasser: 1ste Klasse over 18 Aar, 2den mellem 12 og 18 Aar og 3die under 12 Aar gammel. Frit uden Kontingent for Alle.

Bestyrelsen.»

I et referat fra mars 1889 sto det:

«Søndagen den 3die Ds. afholdtes efter Foranstaltning af Lunder Skytterlags Bestyrelse Præmieskirend i Hovlandsbakken

i Lunder. Dagen var begunstiget med Opholdsveir og godt Skiføre. Uagtet Veiret var kaldt med Vind afholdt ikke dette Folk fra at møde frem: ca. 250 Mennesker tilstede. I 1ste Klasse (under 18 Aar) deltog 14 Stk. 1 ste Præmie Kr. 7,00 tilfaldt Anton Tuftin, Lunder. 2den Kr. 6,00 Ellef Hagen, Lunder. 3die Kr. 4,00 Knud Johnsrud, Lunder. I 2den Klasse (over 18 Aar) tilfaldt 1ste Præmie Olaus Netop, Norderhov.»

Anton Tuft var født 23.august 1874 som sønn av husmann Anders Torstensen Tuftin og hustru Inger Nilsdatter. Han var tydeligvis et betydelig skitalent allerede i 1889, under 15 år gammel.

Seinere skulle han bli kjent skiløper, både som hopper og langrennsløper. Han vant 1. premie og Damenes premie i landsrenn i Hønefoss i 1897 og fikk 11.premie på 50 km i Holmenkollen i 1902. Det må også nevnes at han er far

til skiolympieren Arne Tuft (1911-1989). Arne Tuft fikk 6. plass på 50 km i de olympiske leker i 1936.

Skytterlagene skilles ut

I 1893 ble folkevæpningssamlagene slått sammen med Centralforeningens skytterlag til Det frivillige skyttervesen. Da oppstår behovet for å opprette rene idrettslag under «Centralforeningen for Udbredelse af Idræt». Det var Venstre-flertallet på Stortinget som tvang gjennom skillet mellom skyting og annen idrett.

Det ble behov for å starte skiklubb på Sokna. Lunder Skiklubb ble stiftet 26. februar 1899 med Anton Tuft og Oluf Berg i spissen. Klubben ble nedlagt i 1901 og først i 27. januar 1907 ble Lunder Idrettsforening stiftet. Anton Tuft ble æresmedlem i Sokna Idrettsforening i 1954. De eldste forløperne til Soknedalen IL ble sannsynligvis startet omkring 1895. Men bestemmelsen av stiftelsesåret bygger kun på antagelser og muntlige kilder.

Skriftlige kilder:

Mange nummer av Ringerikes Blad, spesielt nevnes utgaven 19. februar 1966 og jubileumutgaven 17. januar 1995.

Sokna idrettsforenings 50-årsberetning 1957

Ådal idrettslags 70-årsberetning 1996

100-års beretninger for Krødsherad IL 1995, IF Liv/Fossekallen 1995, Soknedalen IL 1995 og IF Tyristubben 1992

Krødsheradboka 1974 og 1976

Hønefoss bys historie (1915)

Lagesen: Ringeriske slekter. II. Slekter fra Haug (1930)

Registrering av kulturhistoriske minner i Ringerike kommune

Kirkebok for Lunder

Folketelling 1865 Lunder og Ådal

Muntlige kilder:

Ole Setra, Sokna (1996) og Hans A. Kristiansen, Hønefoss (1996)

Bølgen gård

- en storgård på Ringerike

På høyderyggen øverst oppi Haug, med vidt utsyn mot Tyrifjorden og de sollyse sletter i sør, og Randsfjorden og fruktbare Hadelands-bygder i nord, ligger Bølgen - en gammel storgård på Ringerike.

Av GUDMUND BAKKE

Beliggenheten, og de mange gravhauger på høydedragene rundt gården, forteller oss at bonden som holdt til på Bølgen i gammel tid, ikke var noen vanlig bonde. Gravhaugen med det rike Gjermundbu-funnet fra vikingtida ligger på grensen mellom markene til Bølgen og nabogården Gjermundbu. Sistnevnte er trolig en yngre gård enn Bølgen, og gravfunnet fikk navn etter den fordi haugen såvidt ligger innenfor dens grenser.

Bygdehøvding

Det er derfor mye som tyder på at Bølgen i vikingtida var sete for bygdehøvdingen eller småkongen i denne delen av Ringerike, og at det var en av Bølgen-høvdingene som i midten av 900-årene ble stedt til hvile i gravhaugen ved Gjermundbu. Han fikk med seg i graven hjelm, brynje og sverd som hører til de fineste vikingfunn vi har i Norge. I tillegg var der flere sverd, kniver, pilespisser, ridetøy, stigbøyler, sporer, verktøy og kjøreutstyr som viser at det var en høvdings grav.

På høyden sør for gårdsbebyggelsen på Bølgen ligger flere gravhauger. Den største av disse er den såkalte Kistehaugen, beliggende 60-70 meter vest for riksveien ved bakketoppen sør for Bølgen Karosseri. Både størrelse og beliggenhet forteller at en person av høy byrd er blitt gravlagt her. Da haugen ble registrert av arkeologer fra Oldsaksamlingen i 1966, var den utgravd helt til bunns. Bygdefolk vet å fortelle at

masse ble tatt fra haugen da den nye Jevnaker-vegen ble bygd rundt 1860. Kanskje fant vegarbeiderne en steinkiste, derav navnet?

Det er i tillegg registrert en rekke rundhauger og rundrøyser langs jordene nord og vest for gårdstunet, men arkeologene er usikre på om det er fornminner eller rydningsrøyser. Nord for gårdstunet, på Bølgentoppen, er det rester etter en steinsetning som fagfolkene mener kan være et fornminne.

Det er ialt funnet et titalls steinøkser fra steinalderen i Haugsbygda, og en av disse ble funnet på Bølgen for noen år siden, i nærheten av Kistehaugen.

Diplom fra 1334

Bølgen er en vin-gård, og navnet forteller at gården ble ryddet før år 600. I «Norske Gaardnavne» av Oluf Rygh forklares navnet slik: «Belgvin, Bølgin, sammensat af belgr (Dyreskind, som er afflaaet, uden at opskjæres i Bugen, Skindsæk) og vin. Navnet maa skyldes Beliggenheden paa en Høideryg, der sammenlignes med en fyldt Sæk eller oppustet Belg.»

Bølgen er den eldste gården i denne delen av Haug. Første gang vi hører om den i skriftlige kilder, er i et diplom skrevet på Bølgen i Vangs sokn 9. oktober 1334. Det er Sindre på Auren og Amund Smed som kunngjør at Halvard og Håkon Narvesson solgte til Estein «hver 2 ørtogsbøl i gården Brunsvoll (Hedmark)». Det er mye som tyder på at stedsangivelsen Hedmark er en skrivefeil. Både i 1488 og 1489 omtales gårdene Bølgen og Brunsvall (Brønsvoll) i Vangsbygden på Ringerike i forbindelse med eiendomshandel. Brunsvoll var antagelig nabogård eller underbruk av Bølgen, og seinere er gårdene slått sammen. Verken muntlige overleveringer eller mer håndfaste bevis som f. eks. hustuffer bekrefter teorien, men et av jordene nord for gårdstunet på Bølgen

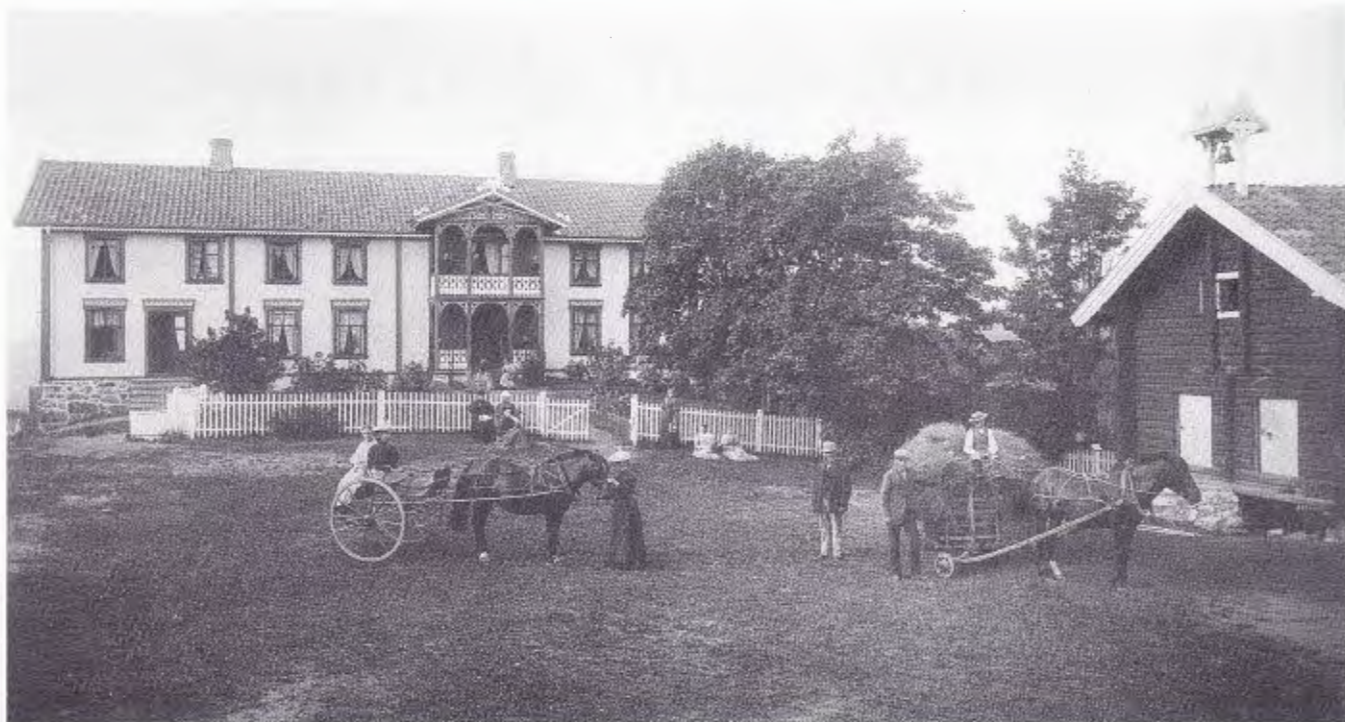
heter i dag Brunsåkeren (eller Brønnsåkeren), og i gammel tid skal gårdens brønner ha ligget her. Professor Eyvind Fjeld-Halvorsen omtaler Brunsvoll som en av de forsvunne gårder på Ringerike.

Fra 1334 og fram til 1511 omtales Bølgen i seks forskjellige middelalderbrev, som alle gjelder kjøp og salg av gårdparter. Den første brukeren vi hører om, er Esthen på Belien, som omtales i et diplom fra 1528. I 1577 er gården en av Vangsbygdens fullgårder.

1600-tallet

Tidlig på 1600-tallet heter brukeren på Bølgen Alf. Han dukker opp i flere gamle dokumenter, blant annet i de gamle kvernregnskapene for Ringerike fra 1622, noe som tyder på at gården da hadde en større kvern i Bølgenbekken. I skattemanntallet i 1624 har Bølgen en samlet skyld på 50 lispund, hvorav brukeren Alf selv eier 30, mens de øvrige eiere er Nonneseter kloster i Oslo, dvs. Norges Rikes kansler (5 lispund) og Mikkel Nilsen i Lier (15 lispund). Sistnevnte eide i dag parter også i andre gårder i Haug i 1624, bl. a. Skogstad og Gjermundbu. Alf Bølgen fikk i 1625 en bot på 25 daler for oppsetsighet, og i 1631 fikk han en bot på 18 daler for «skurd uten skattlegging», for øvrig sammen med Ola Knestang.

I 1640-årene er det Hans som bruker Bølgen. I skattematrikkelen i 1647 ser vi at Hans selv eier en del av gården, og øvrige eiere er Ola Greftegreff på Hadeland, Isak Henriksen i Skien og Kansleren i Oslo. Hans var i 1646 gift med Kirsti Gudbrandsdatter, men er trolig død rundt 1660. I 1662 leser vi om Halvord Bølgen, som på et ting på Tandberg 15. januar dette året blir stevnet av futen Jacob Luth for ikke å ha innbetalt tienden i rett tid. Sammen med Hallvord ble flere bønder fra Haug stevnet for det samme, men de ble alle fri-

Tunet på nordre Bølgen tidlig i dette hundreåret. Gjester på sommergepensionatet sammen med gårdens folk. (Foto: A. Johansen, Hønefoss).

kjent fordi futens påstand «ble tilbakevist av kirkevergene og bekreftet av tingfolket».

Halvord har antakelig giftet seg med enka etter Hans Bølgen, og overtatt bruken av gården etter ham. Allerede noen år tidligere, høsten 1658, hadde Halvord kjøpt en fjerding i Bølgen av barna til Tosten Greftegreff på Hadeland for 30 daler. I manntallet i 1666 var Halvord Nilsson på Bølgen 44 år (noe unøyaktig, i 1664 oppgis han å være 40 år), og de øvrige karfolk på gården var da hans stesønn Alv Hanssen (12) og Halvords sønner Hans (10), Gudbrand (8) og Malte (6 år). Men ingen av disse kan ses å ha etterfulgt Halvord som bruker av Bølgen.

Samme slekt i 300 år

I 1680-årene ble Bølgen kjøpt av en mann hvis slekt fortsatt sitter på gården. Det var Truls Gulbrandsen, som kom fra nabogården Gjermundbu hvor hans far Gulbrand Trulsen var oppsitter i 1660-årene. A. Lagesen opplyser i «Ringerikske Slekter» at Truls kjøpte gården av tre tidligere eiere. Etter opplysninger i gamle tingbøker, utgitt av Ringerike Slekthistorielag, må disse tre eiere - i tillegg til Halvord Nilsen og/eller hans arvinger - trolig ha vært en

kvinne bosatt på Knestang (eide gårdparten sammen med sin mor, antagelig var dette samme gårdpart som i 1647 ble eid av Isak Henriksen i Skien), og Nonneklosteret (trolig gårdparten som kansleren i Oslo eide i 1647).

Dermed var Bølgen samlet på én hånd, i alle fall i noen år. Truls Gulbrandsen var gift med Aase Johannesdatter og hadde fire barn. Da Truls døde rundt år 1700, arvet tre av barna ved skifte etter ham i 1707 hver sin part av Bølgen. I 1723 var imidlertid gården igjen samlet på én hånd, hos svigersønnen Tryg Hansen (trolig født på Gullerud i 1676) som var gift med Berte Trulsdatter Bølgen. De hadde tre barn, hvorav sønnene Truls og Hans i 1730-årene overtok hver sin del av Bølgen. For å si det med A. Lagesens ord: «Truls fikk søndre og Hans nordre Bølgen. Senere har slekten hatt sin hjemstavn på begge disse gårder. Den gren, som har sittet på søndre Bølgen, nedstammer fra Truls, og den gren, som har sittet på nordre Bølgen, nedstammer fra Hans.»

At samme slekt har sittet på en gård sammenhengende i over 300 år, er ikke så vanlig i Haug. Rett nok var nordre Bølgen på fremmede hender fra 1791 til 1809 (da den ble tatt tilbake på odel), men ellers har slekten sittet der siden.

Slektsrekkene på de to gårder er utførlig omtalt i «Ringerikske slekter», og vil bare summarisk bli nevnt her.

Den gamle gården

I dag ligger søndre og nordre Bølgen på hver sin side av høyden her på toppen mellom Hadeland og Ringerike. Mellom de to gårdstunene er det et stykke innmark som kalles «Tomtene». Her lå husene på gården før den ble delt i 1730-årene. Gamle tufter er fortsatt synlige, og forteller hvor bygdehøvdingen hadde sin bopel kanskje helt tilbake i vikingtida.

Det eneste huset som fortsatt eksisterer fra den tiden Bølgen var én gård, er et gammelt tømmerhus som før var føderådsbygning. Da gården ble delt, ble bygningen flyttet til sin nåværende plass inntil vestveggen på hovedbygningen på nordre Bølgen, hvor den siden vekselvis har fungert som drengestue, bryggerhus og forpakterbolig.

I gammel tid gikk bygdeveiene mellom gårdene, fra gårdstun til gårdstun. Bølgen ligger østenfor den gamle allmannaveien fra Norderhov over Sætrang og Haug kirke til Torp ved Harahaugen. Men det har gått en mye brukt vei fra Berg-gårdene ovenfor Klækken, via Opperud, Gjermundbu og

Skalstadhaugen og fram til tunet på søndre Bølgen, og derfra videre til allmannaveien ved Harahaugen. Denne har nok vært brukt av farende folk som har ønsket å unngå de bratte bakkene fra Haug kirke opp forbi Tajet og Bertelstua til Harahaugen og Torp. Det gamle faret er fortsatt synlig og brukes i dag som gårdsvei fra riksveien til søndre Bølgen, og som åkervei fra nordre Bølgen og vestover.

Seter og kvernbruk

Innpå åsen rett øst for Bølgen, med Ringkoll-traktenes mest storslåtte utsikt, ligger Bølgensetra. Den gamle seterwieien fra Bølgen forbi Kverndalen opp til Damåsen, er i øvre del identisk med de kjente «Gamlebakka» til Ringkollstua, som ble anlagt midt i 1890-åra.

På Bølgensetra har det vært setret siden Arils tid. I dag er det kun gamle tuffer igjen etter seterhusene som tilhørte søndre Bølgen, mens setra på nordre Bølgen var en av de siste det ble setret på i Ringkoll-traktene. Siste setring var i

1947 med Olga og Trygve Larsbråten som seterfolk. Størhuset er av nyere dato (cirka 1925) og blir i dag brukt av eieren som hytte, mens fjøset ble revet i slutten av 1950-åra. Fjøset var et fint laftet bygg fra 1700-tallet som sto i skråbakke, på pæler. En mørk høstnatt rev ukjente personer vekk pælene. Bygdesnacket ville ha det til at pælene var råtne og representerte en fare for sauene som holdt til under fjøset i uvær, og dermed tok «dyrevernerne» saken i egne hender. Eierne Ove Lagesen, som var innstilt på å reparere og bevare det gamle fjøset, forfulgte ikke saken.

Ytterst på setervollen ligger Seterberget, hvor vi finner riss av navn og merker som er hundrevis av år gamle. Noen av dem er nok også av helt ny dato. Flaberget ble synlig da en stor gran blåste over ende for over 100 år siden. I Bølgenmarka et par hundre meter nord for Ringkoll-kapellet, ligger et annet «navneberg» med figurer, bokstaver og tall innrisset. Dette hadde også vært gjemt under mose og røtter i en årrekke før Nils M. Sørenssen fant det igjen

rundt 1990. Her er det både runer og gamle skrifittegn, men ekspertene fra Oldsaksamlingen vil ikke gå med på at de er eldre enn et hundreår eller to.

Bølgenbekken kommer fra myrene under Ringkollen, med stabil vannføring selv i tørre somre. Rett før den hinner seg utfor brattåsen, ligger Damåsmyra og Damåshøgda. Gamle navn som forteller noe om at myra en gang kan ha vært demmet opp for å bedre vannføringen i Bølgenbekken. I juvet ved Kverndalen ser vi fortsatt rester etter en steindemning, og noen meter lenger ned rester etter et fundament av stein, jord og tømmer som et kvernbruk kan ha stått på. Et besøk i bekkejuvet sommeren 1997 resulterte i funn av både teglstein og en gammel jernstang på stedet. Men om det var her Alv Bølgen drev sitt kvernbruk i 1622, eller om det var ved husmannsplassen Kvernstua lenger ned i bekken, vet vi ikke.

På den gamle tømmerwieien som går fra Bølgensetra og ned åsen til gården og videre ned til Viul, er det fraktet tuse-

Våningsset på søndre Bølgen, som brant ned under kampene i Haug i april 1940. På bildet Torleif og Julie Solvang.

ner på tusener av tømmerstokker gjennom århundrene. Geitfoss heter det der bekken kaster seg ut i et vilt juv på åsbranten, men navnet skriver seg ikke fra husdyr som har gått i juvet. I den tida tømmeret ble kjørt med bukk og geit, var det her kjørerne spente fra «geita», slik at stokkene selv kunne bremse ned brattåsen.

At utmarka har betydd mye for Bølgen-bondens inntektsgrunnlag, vitner også de fem dyregravene i Bølgenmarka nord for Damåsen og Geitfoss om. Dyregravene kunne gi viktig matauk i gammel tid, og ligger på et platå med naturlig dyretråkk. Tre av dem er veldig godt bevart. Trolig har de vært forbundet med en eller annen form for ledegard.

Rett etter første verdenskrig forsøkte Arne Bølgen, eieren av søndre Bølgen, seg med sagdrift nedenfor Kverndalen. Prosjektet var ikke vellykket. Saga var lite i drift på grunn av for liten vannføring. En del av saga lå lagret i mange år i låven på husmannsplassen Renildstua like ved, men i 1960-årene ble restene solgt som jernskrap.

Søndre Bølgen

Etter at Bølgen ble delt mellom Tryg Hansens to sønner i 1730-årene, satt Truls Trygsen Bølgen (1707-1785) som eier av søndre Bølgen i rundt 50 år. Han var gift med Dorte Gundersdatter Klækken, og ble i 1785 etterfulgt av sønnen Tryg Trulsen Bølgen (1739-1816). Tryg var gift med Inger Svendsdatter Holmestuen, og overdro gården i 1804 til sin eldste sønn Ole Trygsen Bølgen (1777-1832) som var gift med Kirsti Christofersdatter Løken. I 1832 overtok deres sønn Truls Olsen Bølgen (1812-1842) gården. Han var gift med Inger Olsdatter Gjørud, som fortsatte å drive gården i 14 år etter mannens død. Da overdro hun gården til svigersønnen Anders Johnsen fra Lunner på Hadeland, som var gift med hennes eldste datter Oline.

Anders Johnsen Bølgen drev søndre Bølgen til 1894, da han reiste til U.S.A. (Nord-Dakota) og bosatte seg der. Han døde i 1922. Gården ble overtatt i 1907 av hans eldste sønn Ole Bølgen, som

drev landhandel på Jevnaker og var gift med Karine Svendsdatter Nettet. De hadde en sønn, Arne, som valgte å fortsette farens forretning på Jevnaker. Søndre Bølgen var forpaktet bort i en periode på over femti år. Arne Bølgen var utdannet ingeniør, og oppholdt seg en periode i Amerika. Han hadde ingen barn, og etter hans død var det hans søskenbarn Bernhard Bølgen (født 1903) fra Vestre Gran som tok gården på odel. Det skjedde i 1954. Bernhard var sønn av Ole Bølgens yngre bror Andreas og Berthe f. Skaarud. Bernhard Bølgen var gift med Magnhild f. Sørnum, og gården eies og drives i dag av deres datter Berit (født 1945) og hennes mann Bjarne Sagbakken (født 1945). De har to barn, Tove (født 1968) og Vegard (født 1975).

I rekken av forpaktere på søndre Bølgen fram til 1954 kan nevnes Olaves Solvang, Arne Solvang, Lars Tvetter, Jørgen Helliksrud og Peder Wien. Søndre Bølgen har i dag 80 da dyrkbar jord og cirka 500 da produktiv skog, og i tillegg en halvpart av skogeiendommen Bølgen Sameie (cirka 1000 da produktiv skog).

Den gamle hovedbygningen på gården brant ned under krigshandlingene i Haug i april 1940. Da ble et bryggerhus på gården revet og satt opp på grunnmuren til det gamle våningshuset.

Nordre Bølgen

Hans Trygsen Bølgen (1712-1770) overtok nordre del av Bølgen i 1730-årene. Han var gift med Kari Iversdatter Sætrang og ble i 1768 etterfulgt av sin eldste sønn Iver Hansen Bølgen (født 1741). Iver var gift med Maren Andersdatter, og solgte gården ut av ætten i 1791. Kjøper var Peder Olsen Flekshaug, som seks år seinere solgte fra en halvpart av nordre Bølgen og beholdt den andre halvdel selv. Halvparten som ble solgt, skiftet eier tre ganger i løpet av 12 år, før hele nordre Bølgen i 1809 ble tatt tilbake på odel av Iver Hansen Bølgens sønn Hans Iversen Bølgen (1780-1852).

Odelsløseren Hans Iversen Bølgen drev ættegården i over 40 år, fram til sin død i 1852. Hans kone Anne Olsdatter (fra Gran på Hadeland) drev så nordre

Bølgen til 1871. De hadde flere barn, men bare datteren Oline Marie nådde voksen alder. Hun ble gift med Hans Andreas Wager fra Norderhov. Deres datter Othilie Marie Wager, som ble oppdratt hos besteforeldrene på Bølgen, giftet seg i midten av 1860-årene med Peder Rustand fra gården Rustand på Modum. Ved Anne Bølgens død i 1871 overtok Peder Rustand som eier og bruker av gården. Peder Rustand (1840-1921) var en kjent og aktiv mann på Ringerike med flere framtreddende tillitsverv. Blant annet var han i en årrekke banksjef i Ringerikes Sparebank, og i en periode kommunkasserer i Norderhov.

Othilie og Peder Rustand hadde fem døtre og en sønn. Sønnen Christian (1881-1950) var yngst, og overtok nordre Bølgen ved farens død i 1921. Døtrene var Anna (gift med Alfred Hurum, farmer i Canada), Karoline (gift med Ole Christian Lagesen, agronombestyrer for flere større gårder på Ringerike, bl. a. Egge/Myre), Helga (folkeskolelærer i Haug), Andrea (husbestyrerinne for sin bror på nordre Bølgen), og Petra (gift med gårdbruker Gulbrand Olberg på Enger i Haug).

Christian Rustand var ugift. Ved hans død i 1950 overtok hans nevø Ove Lagesen nordre Bølgen. Ove Lagesen var bosatt i Oslo, hvor han arbeidet som regnskapssjef i Den norske Creditbank. Han var gift med lege Haldis f. Wexhal, som vokste opp i Hønefoss som datter av kjøpmann Thorvald Wexhal. I 1973 overtok deres sønn Ole Chr. Lagesen (født 1936) gården. Ole Chr. Lagesen har arbeidet i Norsk Rikskringkasting og er nå tilsatt i ledende undervisningsstilling ved Høgskolen i Oslo (den del som tidligere het Norsk Journalisthøgskole), hvor han en periode var rektor. Han er gift med Cathrine Løchstøer (født 1951, utenriksredaktør i NRK/Radio). De har to barn, Eva Karine (født 1982) og Christian (født 1983).

I dag er jorda på nordre Bølgen forpaktet bort til en nabo, Anders Øhren fra Øvre Auren, mens eieren og hans familie vekselvis bor i Oslo og på Bølgen. Forpaktere som har vært bosatt på gården etter siste krig har vært Peter Tandberg, Per Aspholt og Gunnvald

Ødegård. Nordre Bølgen har 125 da dyrkbar jord og rundt 440 da skog og annen utmark, i tillegg til halvparten av skogeiendommen Bølgen Sameie (cirka 1000 da produktiv skog).

Den eldste (østre) del av hovedbygningen på nordre Bølgen er i tømmer, og bygd omkring 1825. I 1894, i Peder Rustands tid, ble den bygd på mot vest. Bygningen ble restaurert av dagens eier for cirka 10 år siden. I veggene er det fortsatt kulehull etter kampene i april 1940. Da gikk for øvrig en kule gjennom stallveggen og bare ti centimeter over ryggen på tre hester! Som ved et under ble ingen av dem skadet. Stabburet på gården er fra midt på 1700-tallet, og flyttet til sin nåværende plass i 1845. Låven er fra 1878. Besetningen i 1948 utgjorde tre hester, 15 kyr, tre ungdyr, fem griser og 20 høns.

I dag dyrkes kun korn på nordre Bølgen. Traktoren fikk ikke innpass på gården før i begynnelsen av 1960-åra, og årsaken var at forpakter Per Aspholt (fra Hedalen i Valdres) var glad i hester, og holdt på dem.

Åkernavn

En gammel gård har en rekke navn på jorder og åkerstubber - navn som lett blir glemt dersom de ikke skrives ned. Ved en registrering som Peter Tandberg og Ludvig Skoglund foretok i 1973 på oppdrag fra Ringerike Historielag, er de fleste blitt bevart for ettertida. Mange navn er lette å forklare, mens andre setter fantasien og tankene i sving. Hvorfor heter det Bestemorsåkeren rett øst for Kistehaugen på søndre Bølgen? Var det en føderådskvinne som skulle ha avlingen som en del av føderådskontrakten?

Den gamle kirkestien fra Bølgen ned forbi Lo til Haug kirke, har vært synlig inntil for få år siden. Denne stien ble seinere kalt Helgastien, etter lærerinnen Helga Rustand som gikk der nesten daglig gjennom sin 50-årige lærergjerning ved Holmestuen og Vang skoler.

Den nye veien fra Smeden langs nybyggerfeltet mot Harahaugen, heter Bølgenveien. I svingen bortenfor avkjøringa til Lostajet kommer det gamle allfaret som gikk fra Berg-gårdene og over gårdstunet på Bølgen, inn på dagens as-

faltvei. Her lå «Den gule grinda» og rett nord for denne husmannsplassen Myrastua, som hørte til Øvre Auren og ble revet i 1950-åra.

Går vi den gamle veien østover mot gården igjen, ligger Brunsåkeren på venstre side, og Nordjordet og Bølgenhaugrompa bortenfor. Sistnevnte navn mente gamle Ola Bølgenhaugen var feil, åkerlappen het Rustandrompa! Navn på åkerlapper kan også fortelle om annen virksomhet. På nordre Bølgen finner vi både Badstuåkeren og Smieåkeren, men bygningene som var opphavet til navnene er borte.

Husmannsplasser

En storgård som Bølgen har hatt mange husmannsplasser. De første husmenn på Ringerike er registrert rundt 1650, men vi vet ikke når de første kom på Bølgen. Under nordre Bølgen har det vært husmenn i Kvernstua, Østenga, Torstua, Sjursløkka og Øverløkka, mens søndre Bølgen har hatt husmenn i Bølgenhaugen, Renilstua og Svendsløkka (Svenneløkka). Det er mer usikkert om det også har vært husmenn i Tybergstua.

Renilstua ligger under søndre Bølgen ved Bølgenbekken nedenfor Kvernaldalen. Her ses fortsatt rester etter grunnmuren til stua, som ble revet før siste krig. I Renildstua bodde ved folketellinga i 1865 Anne Olavsdatter (33), ugift «strandsidder og sypige». 10 år etter, ved folketellinga i 1875, var det husmann Nils Gudbrandsen (45) med kone,

seks barn og svigermor som bodde der. Navnet Renilstua kan tydes i flere retninger, kanskje har den første kona på plassen hett Ragnhild? Mer sannsynlig er det at ordet «renild» - som betyr rund sirkel (plassen ligger på en haug) eller snortrinse på en rokketein, har gitt plassen navn. Har sypiken som bodde der i 1865 arbeidet så jevnt og trutt ved rokken, at hun er blitt opphav til navnet? Ved folketellinga i 1900 bodde for øvrig den eneste gjenværende husmann under Bølgen-gårdene nettopp i Renilstua. Det var Svend Marthinsen (32) med kone og tre barn.

På den andre siden av bekken for Renilstua ligger Torsstua, plass under nordre Bølgen, men skilt fra hovedbølet i 1899. Fortsatt står gamle hus her, men de har ikke vært bebodd på mange år, og dagens eiere har bygd et nyere bolighus på eiendommen. Ved folketellinga i 1865 bodde Pauline Torsdatter (45), «husmandsdatter og enke» på plassen med sine to sønner på 10 og 7 år. Da ble plassen kalt Tajet, og Pauline hadde ei ku og sådde 1/8 tønne bygg. I 1875 bodde husmann Thor Thorsen (56) på plassen med kone, datter og svoger.

Plassen Sjursløkka lå rett nord for Torsstua, og er i dag utslettet. Her ligger brønnen som forsynte nordre Bølgen med vann helt fra 1875 og fram til frostvinteren for to år siden. Ovenfor, mot øståsen, ligger Øverløkka, som nylig er utskilt fra nordre Bølgen og solgt til en Asker-mann som feriested. Øverløkka

Othilie og Peder Rustand foran hoveddøra på nordre Bølgen, omgitt av familie og sommergjester på pensjonatet. Bildet er trolig tatt rundt 1915.

har nok vært en av de beste husmannsplassene på Bølgen. I 1865 bodde husmann Kristoffer Rasmussen (31) på plassen med kone og to døtre, og de hadde to kyr på båsen og sådde 1/4 tønne bygg, 1/4 tønne blandkorn, 1/8 tønne erter og to tønner poteter.

Ovenfor Øverløkka lå Svendsløkka (Svenneløkka), under søndre Bølgen. Nå er det bare tufter igjen av plassen, som ikke var bebodd verken i 1865 eller 1875.

Østenga, vis a vis alleen til nordre Bølgen, har også vært en god husmannsplass. I 1865 hadde husmann Johannes Johansen i Østenga to kyr og to sauer, og sådde blant annet tre tønner poteter. I 1875 bodde hans enke Anne Eriksdatter (72) igjen på plassen sammen med en ni år gammel pleiesønn. Anne ernærte seg da «lit af jordbruk, men hovedsagelig ved spinning og strikking». Østenga ble utskilt i 1987, og stua er i dag ombygd til moderne bolighus.

Under nordre Bølgen hørte også Tybergstua, som lå ved gårdsveien inn til søndre Bølgen. Her ses fortsatt tufter etter stua hvor Johanne Tyberg bodde, og som ble revet rundt 1950. Fortsatt minnes eldre folk gamle Johanne, som var «bjønneføtt» og hadde søkt tilflukt i det lille kjellerrommet under stua si da tyskerne rykket fram langs storveien like ved i april dagene 1940. Granater og skudd førte til at kjøkkengardinene tok fyr, og gamle Johanne kom stabbende opp kjellerstigen for å slukke samtidig som tyske soldater trampet inn på kjøkkengulvet. Da hadde Johanne vært fykende sint! Hun livnærte seg som sypike, hadde mange katter som hun gav kaffe å drikke, for hun hadde ingen ku. Det var ikke uthus til Tybergstua.

Nord for gårdstunet ligger Bølgenhaugen, tidligere plass under søndre Bølgen, men selveiende siden 1906. Ola Bølgenhaugen, bestefar til dagens eier, gikk under navnet Kru-Ola (Krut-Ola), visstnok fordi han brukte krutt da han leita etter gull innpå Haugsbygda-åsen i begynnelsen av dette hundreåret! At sønnen het Kru-Karl all sin dag, forteller hvor lenge slike tilnavn lever. I 1865 hadde husmann Gulbrand Toresen, som

bodde på Bølgenhaugen med kone og tre sønner, én sau og sådde 1/4 tønne poteter, så det var nok ingen stor plass.

Nord for Roterudgata, ikke langt fra Bølgenbekken, ligger plassen Kvernstua under nordre Bølgen. Her bodde Johan «Kvist» i årene under og etter siste verdenskrig. Han fikk tilnavnet fordi han dreiv rundt i åkerkantene og ryddet kvist til brensel. Kvernstua, eller Kvernstuløkka som det står i de gamle papirene, ble selveiende allerede i 1899.

Ved folketellinga i 1801 var 30 mennesker hjemmehørende på Bølgen, fordelt på sju husstander. I tillegg til de tre gårdbruker-familiene (det var i den korte perioden nordre Bølgen var delt i to gårdparter), var det tre husmenn. Vi vet ikke på hvilke plasser husmennene Svend Nielsen, Bent Jensen (som også var skoleholder) eller Gutorm Abrahamson holdt til.

Til sammenlikning bodde det 42 mennesker på Bølgen i 1865, fordelt på to gårdmannsfamilier og seks husmannsplasser. I 1875 var tallet 45 mennesker, men da var det ingen husmannsfamilie i Kvernstua.

Busserullen hass Christian

Gata heter eiendommen som ligger helt oppe ved riksveien der Roterudgata (Harahaugveien) tar av. Den er ikke utskilt fra Bølgen-gårdene, men fra nabogården Smedsbøle. Her bodde rundt århundreskiftet et frodig kvinnemenneske ved navn Karina Gata, som var så ord-rapp at historiene om henne fortsatt går i Haug. Da Karina på sine eldre dager ble spurt om hva hun kunne tenke seg å være, dersom hun fikk leve livet om igjen, svarte hun uten å blunke: - Da vil je enten ha vøri katte på Auren, eller busserullen hass Christian Rustand! Christian Rustand led av en lammende nervesykdom og klarte ikke å delta i gårdsarbeidet de siste tiårene av sitt liv, men på den tiden var det ikke mange i bygda som «skjønte» det så godt. Heller ikke Karina Gata.

Eikemyra heter det der riksveien i dag passerer Bølgen Karosseri. Navnet forteller at det har vokst eiketær her, og fortsatt står det igjen én eik vest for riksveien. De øvrige ble felt av Bernhard

Bølgen i myrkanten rundt 1960. Da riksveien ble utvidet i begynnelsen av 1980-åra, fant gravemaskinen på fem meters dyp et 5000 år gammelt bjørketre, som fortsatt hadde bladene på. Det var en student som brakte en trebit med seg inn til Botanisk Institutt og fikk den aldersbestemt. Bjørka var utrolig godt bevart i myrjorda, og veden så fin at den kunne skjæres med ostehøvel. I dag ligger en bit av bjørka på peishylla på Ringerikes Museum på Norderhov Gamle Prestegård.

På riksveien ved Eikemyra, omtrent der Tybergstua lå, ble en norsk soldat henrettet av en tysk offiser etter at kampene var slutt i april 1940. Soldaten var kledd i sivil og kom ned fra skauen. Ved Eikemyra gikk han rett i armene på tyskerne, som undersøkte ryggsekken hans. Der fant de uniformen, og soldaten ble umiddelbart henrettet.

Vann

Da Peter Tandberg begynte som forpakter på nordre Bølgen i 1944, bodde han til å begynne med i et par rom i 2. etasje i hovedbygningen, sammen med sin familie. Etter en tid flyttet de over til den kombinerte drengestua og bryggerhuset. Her sto tidligere en stor bakerovn med plass til 40 brød, som da ble revet og erstattet av ei bryggepanne.

I bryggerhuset var det innlagt vann med spring og utslagsvask. I hovedbygningen var det imidlertid ikke utslagsvask, kun ei bøtte som måtte tømmes utenfor døra når den var full. Andrea Rustand, som da styrte huset for sin bror Christian, sa ofte: - Jeg skulle ønske jeg hadde utslagsvask, jeg og! - Ja, svarte Christian, - det går an å ønske! Dette var i 1946, og selv på en storgård var det ikke så liketil å følge med på utviklingen.

På gårdsplassen lå det et postkar (vannpost), som alltid var fylt med vann fra en brønn i Sjursløkka. Rørledningen fra brønnen var gravd ned, og på grunn av alunskifer i grunnen, ble det brukt trerør øst for riksveien, og jernrør derfra. Over Bølgenbekken gikk vannet i jernrør som var tredd inn i en trestamme, og det var viktig at vannet i bekken rant over røret, slik at vannet fra brøn-

nen ikke fraus.

Postkaret var omlag en meter høyt, av tre og lagget. Om vinteren satte de på en «hatt» av bord med granbar over, og det sto og rant bestandig. Fra postkaret gikk overvannet i rør inn i fjøset, til et sementert kar. Etter tørkesommeren 1947 ble de vasslause på Bølgen om høsten, og forpakter Tandberg kjørte da vann fra Bølgenbekken til to familier, 17-18 kyr, tre hester og fem griser helt til april året etter!

Postkaret var laget av Thor Postmaker fra Sætrangsgata i 1875, samme år som Andrea Rustand ble født. Den fine bjørkeallèen inn til nordre Bølgen ble for øvrig anlagt samme år, med etterplanting i 1905.

Annen næring

Arne Bølgens forsøk med sagbruksdrift i Bølgenbekken nedenfor Kverndalen i tida rundt første verdenskrig, har ikke vært den eneste form for sagbruk på gården. Vest for låven på nordre Bølgen står det fortsatt sju murfundamenter, og i åkerkanten ligger rester etter et drivverk. Her var en sagbenk i drift hver vår fra begynnelsen av 1940-åra og fram til 1947. Det var byggmester Thv. Ellingsen fra Hole som eide en ambulerende sag, og hver vår kom han til Bølgen med saga si og drev på i noen uker. Da hadde bøndene i Haug kjørt tømmer dit om vinteren.

Honveden ville Ellingsen selv ha, og sønnen Trygve, som seinere ble ordfører, var blant dem som kjørte honveden ut til Hole etter at «drifta» i Haug var unnagjort. Thv. Ellingsen røkte, og i 1945 var det vondt å få tak i tobakk. Men byggmesteren fra Hole visste råd. I jordekanten nedenfor saga lå tørt potetris, som han karvet smått og lagde «rulings» av.

Annen næringsvirksomhet har det også vært på Bølgen. På nordre Bølgen var det sommerpensjonat i Rustand-jentenes yngre år. Et postkort fra denne tida med motiv fra Bølgen viser velkledd feriegjester som poserer på tunet sammen med gårdens folk. Og Bølgen hadde kongebesøk i denne perioden. Det var Kong Haakon VII som skiftet hester og fikk servert forfriskninger på gården,

Postkaret på Nordre Bølgen i 1922. Den lille gutten i hønseflokken er Odd Willumsen, fetter av nåværende eier.

da han var på vei til Hvalsmoen for å overvære en militærøvelse. Kongen satt i en høyrygget trestol med polstret pute som fortsatt står i storstua. Stolen heter naturlig nok «Kongestolen» den dag i dag.

Da dagens eier av nordre Bølgen arbeidet som NRK-korrespondent i New York, hadde han i 1969 besøk av kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt. De satt i Lagesens leilighet i Greenwich Village og samtalte, da Lagesen kom til å nevne slektsgården Bølgen, som han da hadde overtatt. Hvorpå Ustvedt lyste opp, og fortalte at han meget godt mintes somrene på Bølgen. Hans Jacob Ustvedt (født 1903) hadde som smågutt flere somre på rad feriert på Bølgen sammen med sine foreldre!

Drammen og Oplands Telefonselskab hadde i begynnelsen av dette århundret sin første telefonsentral i Haug plassert på Bølgen. Og etter siste krig startet Oddvar Ballangrud snekkerverksted i den gamle smia ved riksveien, som han kjøpte av Berthe Kverndalen for 1200 kroner i 1946. Hennes sønn Olaf hadde reist smia og livnært seg som smed og hovslager, og mora overtok bygget da han døde i ung alder. Oddvar Ballangrud utvidet bygningen, som da hadde stått tom i mange år. Tomta leide han av Christian Rustand, og leieavtalen var på 30 år til en pris av 25 kroner i året.

I 1953 overdro han hus og leieavtale på tomt til Petter Strømsodd, som da startet opp karosseriverksted sammen

med broren Anders. I 1959 kjøpte Strømsodd-brødrene ny tomt av søndre Bølgen et par hundre meter lenger sør ved riksveien, og førte opp et moderne verkstedbygg. Her holder Bølgen Karosseri fortsatt til. Etter at karosseriverkstedet flyttet, leide snekkermester Sverre Frydenlund den gamle smia en del år.

Kilder

Historiske registreringer og notater av Ludvig Skoglund, Peter Tandberg og Johan Smeby.

A. Lagesen: Ringerikske Slechter bind II. Oslo 1930.

Fornminner i Buskerud/Ringerike kommune. Universitetets Oldsaksamling, Oslo 1987.

Norske Gardsbruk/Buskerud fylke. Oslo 1948.

Norske Gardsbruk/Buskerud fylke. Krøderen 1990.

Eyvind Fjeld-Halvorsen: Ekserptar av gardsnavn fra Ringerike og Hole (utrykt).

Ringerike Slettshistorielag: Tingbøker for Ringerike fra 1600-tallet.

Folketellinger 1865, 1875 og 1900. Samtale med en rekke personer, i første rekke Peter Tandberg, Ole Christian Lagesen, Berit Bølgen Sagbakken og Odd Willumsen.

Bjørkebrua og nærtrafikken

Ved å se på byggingen av Bjørkebrua og utviklingen av trafikken rundt den, får vi et godt bilde på den utviklingen innen lokal samferdsel.

Av KJELL LUNDSTAD

Vegene i distriktet var i dårlig forfatning rundt år 1800. Generalvegintendanten for området, Peder Anker på Bogstad (1749-1824), ville få gjort noe med forholdene. Dette førte blant

annet til et kongelig vedtak 12. november 1791 om «ny vei fra Norderhov kirke til Tyristrand».

Etter planen skulle det bygges bru over Sogna ved Bjørke. På den tida var det vanlig at militæret fikk slike oppdrag, da brubygging inngikk som en naturlig del av av offisersutdanningen. Brua skulle erstatte fergestedet Bjerkesund. Hvor sundstedet lå, er vanskelig å si noe om i dag, men det er sannsynlig at fergetransporten foregikk noen hundre meter lenger ned enn brua ligger i

dag.

Det tok lang tid før brubygginga kom i gang. Først i april 1806 ble det rekviert husvære på de nærmeste eiendommene for murmester, byggmester og ti soldater, samt ansvarlig offiserer som skulle lede arbeidet.

Uoverenstemmelser

På vestsida av elva oppstod det uoverenstemmelser ved grunnavståelsen. Lensmann Michael Breien (1756-1818) ga Anders T. Ask (1753-1811) ansvaret

Bjørkebrua ble tatt av isgangen i 1934. (Foto: Hans A. Eriksen)

for dette. Ask eide deler av den grunnen som måtte avståes, og sammen med en del naboer sendte han søknad til amtmannen om å få stanset vegarbeidet. Ingen var i mot gode vegger, ble det hevdet. Men da det var lite åkerjord, mente de fleste at det var unødvendig med det nye veganlegget - «da det nesten intet korn er å få til føde». I disse årene var det krig og krisetider i landet, med blokkade sjøvegen. Men søknaden førte ikke fram. I Buskerud Amts Kopibok 1-30 (1807-1811) finnes et brev fra Amtmannen til Det Kongelige Danske Cancellie, datert 23. februar 1808, der han melder at «broen over Bierkesund paa Ringerige i Buskerud Amt er ferdig og koster 1673 rdl. 42 s.»

Vegarbeidet fram til Norderhov kirke ble utført av roten. Det vil si bøndene.

Drattede ned

For å oppnå ei bedre veglinje på østsida av elva, skjedde det et makeskifte mellom de to Bjørkegårdene som dengang eksisterte. Det er den samme veglinja som fortsatt benyttes her. Bjørkebrua har opp gjennom årene hatt stor betydning for trafikken på Tyrifjordens vestre side.

I følge brev fra Buskerud Vegkontor til advokat Mauritz 10. september 1929, foregikk den første større reparasjonen av brua i 1838-39. I Ringeriges Ugeblad for mai 1850 finner vi at Vegvesenet vil få «en aldeles uventet

og ikke ubetydeligt udgift, idet vi kunde berette, at Bjerkebroen, Søndagen 21de April sistleden, drattede ned». Årsaken til dette var isgangen i Sogna. Innsenderen skriver at brua for to til tre år før hadde gjennomgått en større reparasjon, og han var forbauset over at det ikke var tatt bedre forholdsregler.

I 1860 skjedde det igjen. Under stormflommen dette året ble mange bruer over hele Østlandet tatt av flommen, deriblant Bjørkebrua. Etter dette gjennomgikk brua så stor reparasjon, at da den sto ferdig i 1863, må den nærmest betegnes som ny bru. Brujournal og anbudsinnbydelse viser at brua gjen ble ombygget i 1878-79. Hele brulegemet som brua dengang hadde, ble fornyet.

Steinkar

Overingeniøren i Buskerud Vegvesen skriver i et brev, datert 22. mai 1934, at Bjørkebrua ble forsynt med steinkar i 1895-96. I samme brevet hevder han at brua etter dette antagelig har fått sin «nuværende skikkelse».

Dette var for øvrig samme året som Bjørkebrua igjen ble tatt av isgangen. Det skjedde 19. april. Både veg- og jernbanebrua, som bare var trebruer, var lenge truet. På vestsida av jernbanebrua bygde isblokker seg opp i store mengder, sammen med dopper og lenser. Jernbanebrua hadde breiere «sluk», men da presset etter hvert ble større, valgte jernbanens folk å spreng demningen med dynamitt. Dette forsterket trykket på vegbrua, som ganske snart ga etter. To spenn falt ned og fulgte isen nedover elva. Dermed ble bygda delt i to, ved at trafikken for ei tid måtte dirigeres om Sandaker. Det ble raskt lagt ei provisorisk bru for gående over bruddstedet. Og etter at jernbjelker fra Tyskland kom på plass, ble brua åpnet for kjørende trafikk 25. mai.

Sprengt i 1940

Den siste større påkjenninga den gamle trebrua ble utsatt for, var ved krigshandlingene i 1940. Den 12. april ble to av spennene midt på brua sprengt av de norske styrkene, for å hindre den tyske framrykningen. I den vanskelige tid som fulgte, ble bruddet midlertidig reparert. Seinere ble dette forsterket

Tungtrafikken kommer

Da tungtrafikken satte inn etter krigen, ble det aktuelt å vurdere hvor lenge den gamle trebrua ville klare påkjennningene. I 1950 var tankene om ny jernbru kommet så langt at arbeidet med oppføring kunne ta til. Under ledelse av arbeidsformannen, Omby fra Sigdal, gikk dette raskt, og den 19. desember 1952 sto brua ferdig og ble åpnet for trafikk. For å unngå jernbaneovergangen ved Ask stasjon, valgte Vegvesenet å legge den nye veggen under et av spennene på jernbanebrua. Ved å krysse jernbanen ble det oppnådd en fri høgde på fire meter. Dette skaper av og til vanskeligheter for kjøretøyer med høy last.

Riperbakken var stygg

Da den første Bjørkebrua sto ferdig i 1808, ble veggen sør for brua fortsatt betegnet som dårlig. Trafikken på Tyrifjordens vestsida gikk over Tyristrand og Ask med ferge over Busund og veg videre fram til Norderhov kirke. Busundvegen var i 1826 klassifisert som hovedveg, men fra 1833 er den benevnt som bygdeveg. Ved å ta av ved Klemmestad kunne de reisende komme fram til Veien, som på den tid var et knutepunkt for veger i distriktet. Garden Bråten som lå like ved, var fra skyss-stasjon fra gammelt av. Fra Veien var det kort veg til Hønefoss, men Riperbakken var vanskelig å passere under vanskelige værforhold, særlig vår og høst.

Hovedvegen gikk fra Norderhov kirke over Haug. De reisende kunne fra kirka også komme seg til Hønefoss ved å ta ferge over Kvernbergundet.

Vegen fra Klemmestad mot Veien ble etter hvert erstattet med veggen fra Snyta. Når denne vegomleggingen skjedde, er det vanskelig å tidfeste. Overingeniør Hartman i Buskerud Vegvesen skriver i 1943 at veggen trolig er bygget før 1820, altså noen år før veglova av 1824 kom. På et militærkart fra 1827 av løytnant Rynning, er veggen med. Ved kongelig resolusjon av 14. juli 1822 ble det besluttet at veggen skulle klassifiseres som hovedveg. Med en del endringer er det denne veglinja som fortsatt benyttes fram til Tolpinrud.

Herfra og inn til Hønefoss er veggen vesentlig omlagt, første gang etter amtsingsbeslutning i 1861 hvor det ble bestemt at veggen over Ringen skulle bygges. Denne ble betegnet som «Nyvegen», og den bedret trafikkforholdene vesentlig. Fra da av kunne de kjørende unngå den trafikkfarlige Riperbakken. Det var amtsingeniøren, H. R. Rye (1816-1896), som hadde utarbeidet planene og var ansvarlig for gjennomføringen av arbeidet med veggen. Han utførte flere større veg- og bruanlegg i distriktet i disse årene, og fikk mange lovord for den måten han løste og gjennomførte oppdragene på, blant annet med Kvernbergundbrua som sto ferdig samtidig.

Etter dette ser det ut til å ha vært mindre aktivitet på veggen Vikersund-Hønefoss i en del år. Men veggen var bakkete, og i pressen var det stadig innlegg med krav om at noe burde gjøres for å bedre forholdene.

Passasjerene måtte gå av

I 1920-årene begynte det etter hvert å skje noe. Tolpinrudbrua, som ble bygd i 1860-årene for å føre vegtrafikken over Randsfjordbanen, begynte å bli dårlig, og tålte ikke biltrafikken som etter hvert begynte å gjøre seg gjeldende. Dette forholdet ble tatt opp i Norderhov herredstyre i 1930. Herredstyret besluttet å henlede fylkesmannenes oppmerksomhet på at brua var stengt for kjøretøyer med last over 2000 kg, og at passasjerene på rutebilen Hønefoss-Ask måtte gå over brua. Herredstyret mente at Jernbanen, som hadde vedlikeholdsplikten, måtte pålegges å forsterke brua. Dette ungikk Norges Statsbaner, for allerede 16. mai samme året kunne Ringerikes Blad melde at ordføreren i Norderhov hadde mottatt beskjed fra Vegkontoret i fylket som anbefalte et forslag om å legge veggen fra Tolpinrud til jernbaneundergangen i Nyvegen, slik at veggen her skulle legges på sørsida av jernbanen. Dette hadde kommunen tidligere gått inn for, og etter at vegskjønn over grunnerstatninger ble holdt i oktober 1932, ble arbeidet satt i gang. Den 8. september 1934 skriver avisa at Tolpinrudbrua rives etter at den nye

vegparsellen ble åpnet for trafikk. Samtidig ble Kakebakken betraktelig forbedret.

Med dette var veggen gjennom Tolpinrud fram til Hønefoss fullført. Kakebakken, som til da hadde vært svært bratt, var vanskelig å passere, både for tyngre transporter med hest og for biler, som det nå var blitt flere av. Ofte måtte det kjøres «klippvendinger» for å få lasten med videre.

Trange tider

Arbeidet med veggen utover mot Tyristrand og Vikersund ble også satt i gang, og omlegging av veglinja i Klavåsbakkene var mest aktuell. Under Stortingets behandling av vegbudsjettet i 1935, tok representanten Tandberg opp vegforholdene på strekningen Drammen-Hønefoss. Han hevdet at denne strekningen var i en slik forfatning at den praktisk talt var umulig å trafikkere, til tross for at den var hovedveg. Det var vanskelige økonomiske tider, og bevilgningene kom i små porsjoner. Ofte ble de bevilgende beløp samordnet gjennom Arbeidsdepartementet og Sosialdepartementet for å bekjempe arbeidsløsheten. Når pengene ikke strakk til lønninger, måtte arbeidet innstilles med håp om snarlige nye bevilgninger.

Snytasvingen

I årene 1937-38 ble ombyggingsarbeidene utført i Fallerudbakken, og i 1939 ble arbeidet påbegynt med å legge om veggen ved Snyta. Hensikten med det var å unngå «Snytasvingen», som var lagt i «spiss vinkel» og var vanskelig å passere med større kjøretøyer. Under okkupasjonen ble tyske myndigheter også interessert i vegarbeidene, og presset på for å få anleggene fullført. De ulike strekningene ble tatt i bruk etter hvert som de ble klare for trafikkering. Omlegging av veggen over Klavåsen fram mot Støa og Djupdal ble ferdig allerede i 1935. Ved Snyta kom trafikken i gang på den omlagte strekningen i 1944.

I etterkrigstida er riksveg 35 forbedret og ombygd flere ganger for å få den tilpasset dagens trafikkforhold. I Åskområdet ble veggen oljegruset i

1950-årene, og noe senere ble det lagt asfalt.

Heieren og Veien

Det gikk også veg mot Heieren og Veien. Vegens utgangspunkt lå ca 300 meter sør for Bjørkebrua. Den gikk først over eiendommene til Ask gods, videre over Lerbergsjordet og

Finnstua til Sørgefoss. Her delte vegen seg. En veg gikk vestover opp bakken mot Hole-Ødegård, videre til Bergedal, Flaten, og derfra fram til Heieren. I følge et militærkart fra 1805 fortsatte vegen fram til Veme. En annen veg gikk fra Sørgefoss opp Damhagan over Røiseng, Knabberud og Buringrud og fram til Heieren.

Begge vegene som her er nevnt, var delvis i bruk de første tiårene av dette århundre, men ble senere avløst av de mer hensiktsmessige vegene vi har i dag.

Ovenfor Heierfossen er det et sted som kalles Va. Her var det tidligere overgang over Sogna. Herfra gikk det veg om Mikkelsplassen og Solemestrud inn på den gamle Soknedalsvegen. Vadestedet ble etter hvert erstattet med bru. Når det skjedde er vanskelig å tidfeste. Brua ble restaurert i 1924 og 1937. Vegen som i dag brukes mellom Ask og Sandaker/Heieren, ble bygd i to etapper. Først var strekningen til Røiseng ferdig, og ble tatt i bruk i 1897. Fra denne ble det i 1914-15 lagt veg ned til Sørgefoss som går under navnet Avstikkern. Om vegen videre fra Røiseng til Sandaker skriver Buskerud Vegkontor i et brev 31. mai 1928 til Norderhov kommune, at denne på det nærmeste er ferdig planert, men at det gjenstår mye etterarbeid. Først i 1934 beretter Vegvesenet til fylkestinget at vegen blir ferdig i løpet av året.

Inpassibel med Kariol

Fra Sørgefoss gikk det også veg nordover til Pålsgård. Her var det bru over fossen. Vegen gikk gjennom Sørumsmarka til Veien. Brua ble bygd i forbindelse med sag- og møllevirksomheten i eldre tider. Etter at Bjørkebrua ble bygd, tyder det på at behovet for Sørgefossbrua ble mindre, og at vedlikeholdet

ble forsømt. For da sorenskriveren sammen med fire skjønsmenn skulle over brua 17. august 1835 for å behandle delingsforretning over eiendommen Røiseng, fant han «at Broen over Elven var inpassabel med Kariol». Dette er antagelig siste gang brua er nevnt, men rester etter den finnes fortsatt.

I 1931 gikk en del oppsittere i Sørgefoss i gang med å bygge hengebru over fossen for gående og syklende. Foretaket var privat, og ble fullført av oppsitterne. Etter søknad fikk de noe tilskudd av Ringerikes Sparebank og Norderhov kommune under byggingen. Brua er fortsatt i bruk. Men interessen for å bruke den nå er liten, så vedlikeholdet blir vanskelig.

Busundhaugen

Etter at Busundvegen i 1833 ble klassifisert som bygdeveg, fikk den oppgaver av mer lokal karakter. På den tida gikk vegen over Busundhaugen og ned til fergeleiet. På grunn av sand- og grusforekomster er mye av Busundhaugen nå borte. Men deler av den gamle vegen ned til strandkanten vises ennå og kan fortelle at de ulike transportene den gangen satte store krav både til hest og mannskap. Det sier også mye om vegstandarden i området, når det framgår at vegen i åra forut ble betraktet som hovedveg. Eldre folk regner det som sannsynlig at vegen fram til sundstedet ble lagt om i 1870-årene. Dermed gikk den vanskelige vegen over Busundhaugen ut av bruk.

Før 1850 gikk det er jordras mellom Mælingstubbakken og Mobakken. Det førte til en omlegging av vegen, og det er fortsatt synlig at den lå lenger ut mot Mælingen på dette stedet. Ved såkalt nødsarbeid i 1930 ble stigningsforholdet i Mobakken betraktelig forbedret.

Busundbrua

Arbeidet med å få bygd bru ved Busund var en langvarig prosess. (Se egen artikkel om Busundbrua). Allerede i det forrige århundre var det krefter i sving for å skaffe bru over det gamle fergeleiet. I oktober 1868 sendte to navngitte holeværingene et forslag til styret i Randsfjordbanen med ønske om en nærmere

tilknytning til banen med bru over Busund. Forholdet ble også drøftet i Norderhov herredstyre i februar 1887, uten at det førte til noe.

Det var det første tiåret av dette hundreåret at arbeidet ble intensivert. På begge sider av elva var interessen stor. Det viser blant annet de mange innleggene i Ringerikes Blad, som ofte gikk på vanskene med vedlikehold av fergen, og de farlige isforholdene som oppsto vår og høst. Blant folk på kirkeveg, og ikke minst blant foreldre som måtte sende barna sine til skolen over elva i all slags vær, var det mye uro og engstelse. Ole A. Lundesgaard på Breien, sammen med flere, gikk sterkt inn i arbeidet med bruspørsmålet. Ei tid så det ut til at ledelsen i Norderhov kommune ville hjelpe til og løse bruspørsmålet. Men i 1910 døde Lundesgaard, og arbeidet med Busundbrua stilnet. Sporadisk dukket interessen for brusaken opp igjen i årene framover, og i formannskapsmøte i februar 1939 ble det antydning av Busund burde opphøre som fergested. Men samtidig fikk fergekomiteen fullmakt til å kjøpe ny treferge, da den gamle fergen var over 40 år gammel.

Det var først etter krigen at arbeidet med oppføring av bru ved Busund kom i gang igjen. Mangeårige medlemmer i kommunestyret og formannskapet i Norderhov, Ole Bekken og Bjarne Basberg, kom til å stå sentralt i å få gjennomført dette. Fundamentene til brua sto ferdig i 1962, og Hønefoss Sveiseverksted kunne deretter begynne arbeidet med å montere jernkonstruksjonene. På begge sider av Storelva ble det lagt nye veglinjer fram til brua som ligger noen hundre meter nord for det gamle sundstedet. Etter at Busundbrua og den nye vegstrekningen ble tatt i bruk for 35 år siden, ble det betydelig trafikkøkning på Busundvegen.

Kilder:

Ringerikes Ugeblad/Ringerikes Blad
Andreas Ropeid i Hønefossboka, bind 2
Buskerud Vegvesen
Statsarkivet Kongsberg

Fergestedet ved Busund

Fergene ved Busund var enkle. Bildet er fra 24. august 1915.

Busund fergested har gjennom tidene vært et meget viktig ledd innen samferdsel. Hovedveien fra Drammen langs Tyri-fjordens vestsida fram til veien Oslo-Bergen, gikk over Busund.

Av PER M. HAAKENSTAD

Busund var dessuten eneste veiforbindelse mellom Strandfjordingen og Hovedfjordingen, Norderhov kirke og Kornmagasinet. Ved Kongelig resolusjon av 25. mars 1808 ble det overdratt daværende sokneprest i Norderhov, Borchgrevink, ved en sundmann å besørge transporten med båter og prammer over Busund. Trafikken var stor, og sundmannen trengte hjelp. Den som ønsket det kunne avtjene verneplikten som sundkar.

I 1860 sa sundmannen opp sin stilling, noe som tyder på å ha vært en alvorlig affære. Formannskapet hevdet at det kunne tilsette en annen mann og overta fergene og båtene. Sundmannen, som da het Hans Nielsen, hevdet at det hadde ikke verken veistyret eller kommunen noe med. Sundstedet var hans, og fergene og båtene hans private eiendom. Noe han også fikk medhold av fogd og fylkesmann på. Resultatet var at kommunen måtte betale en fast leie for den tomte sundstua sto på. Etter krav fra veivesenet ble det så forlangt ekspropriasjonstakst som ble avhjemlet 6. mai 1874. Kommunen ble nå pålagt å vedlikeholde sundstedet.

Sundmannens betaling

Sundmannen fikk betalt for alle han satte over. Dessuten hadde han sundtoll som ble betalt av bøndene. Denne ble betalt i korn, og de som betalte den,

skulle settes over gratis. Sundmannen kunne heller ikke ta betaling av dem som reiste med friskyss-pass. Blant takstene i 1806 kan nevnes: Et gående menneske 1 skilling, kreaturer, får og svin 1 skilling, en hest 2 skilling, og en hel vogn med hester 12 skilling.

Sundtoll fikk sundmannen av gårdene i Steinsfjordingen, Frok og Hønen i Norderhov. Tollen var 1/4 tønne korn av hver fullgård og tilsvarende av halvgård og ødegård.

Lønna var 20 spesidaler i 1877. Ordfører Schirmer tok flere ganger opp spørsmålet om å sløyfe sundtollen og at alle skulle betale etter takst for oversettingen. Resultatet ble til slutt ingen endring.

I 1886 tilbød Andreas Hansen Busund seg å overta sundmannsstillingen for kr 115,- per år.

Kommunen bevilget et fast beløp til dekning av utgifter til reparasjon av bå-

ter og ferge.

I 1912 ble det sendt en henstilling til herredstyret om å oppheve sundtollen. Årsaken var at sundmannen heftet bort to og tre dager på å få tollene innkrevd. 1. januar 1913 ble sundtollen opphevet, og sundmannen ble bevilget kr 100,- i erstatning.

Minner om fergemenn

Det er nå mange år siden den siste sundmannen avsluttet sin arbeidsdag ved Busund, men minnene lever enda blant en del eldre som i sin tid bodde i området og benyttet av seg av båtene over Storelva.

En av disse er Thorleif Karlsen fra Frogsmoen, som minnes sitt møte med fergestedet for om lag 65 år siden. Han forteller at sundmannen bodde i et lite hus like ved elva, nær gården Busund. Lønnen var ikke nok til at han kunne leve av den, og derfor hadde han annet yrke ved siden av.

Ved fergestedet var det flere båter, og de var fordelt med noen på hver side. Var det båt inne på den siden noen skulle fra, kunne de ro over selv hvis de ønsket, eller sundmannen kunne ro. Av og til hendte det seg slik at alle båtene var på den ene siden. Da måtte sundmannen sørge for å få noen av dem tilbake. Han hadde alltid en båt låst hos seg som ingen fikk bruke, og dermed hadde han alltid en båt tilgjengelig. Og når det var tomt for båter på den ene siden og han måtte ro noen over med «sin» båt, kunne han lenke sammen noen båter og få de med seg over til den andre siden. Det kunne av og til være en stri tøm, i flomstor elv mellom tømmerstokker, eller i issørpa. Hvis noen kom og skulle over om natten og ingen båter var på den rette siden, måtte de vekke sundmannen og få han til å ro seg over. Noe som nok ikke alltid var like populært.

Thorleif Karlsen minnes særlig Alf Paulsen som en dyktig sundmann. Da det begynte å bli vinter og kaldt, gjaldt det å benytte seg av de fordeler naturen kunne by på. Så snart det begynte å fryse på, våget Paulsen seg utpå og vannet isen. Han lagde seg ei «gate» over isen hvor han hele tiden passet på å vanne, og på den måten ble isen mye tykkere på den «gata» enn utenfor. Ei slik «gate» kunne om våren holde seg lenge

etter at isen rundt begynte å gå i oppløsning. Men når Paulsen mente det var uforsvarlig å bruke den lenger, sa han stopp. Da var det fram med robåten igjen.

Ved fergestedet var det ikke bare robåter, men også ei ferge. Den ble brukt til å frakte kyr over til Øgarden, hvor de skulle på beite. Kyrene kunne ikke bindes, og det hendte de ble skremt og trakk seg mot dene ene enden på ferga. Da var det stor fare for at både kyr og mennesker kunne falle i vannet. Ferga kunne også brukes til å frakte biler, noe også bildet i artikkelen viser.

En gang Karlsen kom sent en kveld og skulle over elva, var det ingen robåt på den rette siden.

Da var det å ringe på ei elektrisk klokke for å tilkalle oppmerksomhet hos Alf Paulsen. En mørk kveld ropte han tilbake: -Ta ferga og ro sjæl! Som sagt så gjort. Men elva var strid og ferga var stor, og dermed dro det nedover elva før de kom til land på andre siden. Etter mye baksing kom de seg fram til fergeplassen. Denne ferga overtok for øvrig Torstein Heimdal senere. Han bodde lenger ned langs elva, og brukte den til å frakte kyrne over til beite på Øgarden.

Karlsen sier at flere av bøndene i Norderhov brukte ferga i en helt annen sammenheng også. På den tida var det ikke vanlig å ha storvask av klær så ofte. Men når tiden var inne, ringte de ned til Paulsen og spurte om ferga var ledig. Så kom de ned til elva med hele klesvasken og skyllet den fra ferga. En jobb som kunne være iskald når vannet var nær frysepunktet.

Jeg kan også minnes den siste sundmannen, han het Hans Moen. Og spesielt husker jeg når han våget seg ut på den tilfrosne isen tidlig om vinteren for å finne ei sikker «gate». Med båten på slep og tau rundt magen, hakket han seg vei utover. Etter som han fant en trygg vei, satte han ned grankvister for å markere hvor det var trygt å ferdes. Men det hendte også at han «bommet», og dermed falt han i det iskalde vannet.

For øvrig minnes jeg også Hans Moen i en annen sammenheng. Jeg bodde ved Snadden, og da var Kirkeskolen stedet for meg i sju år. Til

skolen tok jeg buss, men hjem måtte jeg gå. Og da passerte jeg sundstedet. Vi var ikke så gamle ungene da vi første gang stoppet ved Busund og så på da Hans Moen hentet de andre elevene som bodde «på den andre sida ta elva». Men vi fikk tidlig respekt for elva og fergemannen - han skremte oss med nøkken!

Fergestedet ved Busund ble i de siste årene mest benyttet av de som bodde i Hagankroken og på Mælingen, og selv sagt de som bodde på Busund.

En del av de som bodde lengst ut på Mælingen benyttet seg imidlertid av båter lenger ned i elva,

der hadde sine egne båter og rodde over ved Bråten. På den måten hadde de kortere vei til bussen.

En av sundmennene lanserte i sin tid en ide om en vaier med motortrekk for å trekke båtene over elva, men det ble aldri noe av.

Brudiskusjoner

Flere ganger ble det diskutert å bygge bru. Etter amtsingeniørens plan av 1909 ble det i 1910 vedtatt av herredstyret å bygge bru. Kostnadene var anslått til kr 60.000,-. Vedtaket ble senere omgjort og skrinlagt.

Siden ble det foreslått hengebru, som heller ikke ble noe av.

Imidlertid ble det flere og flere biler på veiene, og ønsket om å slippe å kjøre helt rundt om Hønefoss, førte etter hvert til at planene om bru over elva kom fram igjen.

Og i 1963 ble det bygget bru over Storelva, litt nord for fergestedet. I Ringerikes Blad 14. mai 1963 står det et stykke i forbindelse med byggingen av brua. Der blir Johan Edvardsen, som var reservesundmann i 59 år, intervjuet. Han forteller om mange harde bask på elva, i sønnavind med halvmeter høye bølger eller i issørpa. Snart var behovet for en sundmann borte, og en lang epoke var over for alltid.

Kilder:

*Hønefoss boka, annet bind
Norderhov kommune
1837-1937-1945
Thorleif Karlsen*

Omtale av Klækken 1847

Ingen bonde i Skottland, England, Irland, Tyskland eller Italia kunne gi slik mottakelse som på Klækken i 1847. Denne smigrende attesten ga den tyske reisebokforfatter, August Moritz, for 150 år siden. Moritz var så begeistret for gjestgiveriet at han ikke lot det bli med en tur til Klækken.

I det forrige århundre ble det gitt ut en lang rekke beskrivelser av reiser som var foretatt i Norge. Veiene i landet begynte å bli noe bedre enn ridestier, og det var et nett av skyssstasjoner hvor man kunne bytte hester, få noe i livet og overnatte om det var behov for det.

Thor Færden hadde 23. august 1833 fått skyss-stasjons- og gjestgiveribevilling. Det går fram av Statsraadsekretariatets liste over bevillinger 1826 - 1835 at Færden hatt fått rett «til at holde Gjæstgiverie paa Gaarden Klækken i Nordrehaugs Prestegjeld, Ringerige og Hallingdalens Fogderie, Buskeruds Amt, saalænge bemeldte Gaard vedbliver at være Skydskifte».

En lang rekke av disse reisende la turen over Ringerike. En av dem var August Moritz. Han skrev en illustrert dagbok som også var en fullstendig beskrivelse av hvordan man reiser i Norge. Boken må ha solgt godt, for det er annet opplag som Ulf Hansen og Dietlind Paul har oversatt fra. Det er for øvrig nr. 49 i Griebens reisebibliotek som kom ut i Berlin på Albert Goldschmidts forlag.

August Moritz skriver på sitt noe høytidelige og omstendelige tysk om Klækken:

Da den korteste vei til Vang visstnok skulle være meget dårlig, reiste vi mot Klækken og angret det ikke, for allerede kl. 13.15 satt vi i gjestgivergården til Klækken skyssstasjon. Da gårdene her er temmelig like, vil vi forsøke å gi en beskrivelse av en av dem.

Til bords

Gjestestuen har fire dobbelvinduer med

åtte ruter av speilglass i hver av dem. De er vakkert hvitmalt og forsynt med rene gardiner og messingbeslag. Mellom hvert vindu henger et speil med bjerkeramme, og under speilene står bjerkebord. Det ene er dekket på for oss. Et rent sølvbestikk med eddik, olje, sennep og spansk pepper, et saltkar, rene servietter og så tunge suppe- og spiseskjeer av sølv som vi ikke har sett maken til, innbyr vennlig til bords.

I det gårdsklokken ringer folkene til arbeid, serverer man oss suppe i vakkert porselen. Ved siden av får vi en krystallskål med sukker, en krystallkaraffel med deilig, klart vann, meget godt rugbrød, to dekkefat med ragout av tiur og en bolle meget gode kokte poteter. Vi bare spør, hva mer kan man ønske seg. Hvor i Skottland, England, Irland, eller Tyskland, Italia osv. finner man slik mottakelse hos en bonde ute på landet?

19 polstrede bjerkestoler, en likedan sofa med grønt og svart rutet overtrekk, to spytebakker av støpejern med jerngitter og flere kobberstikk pryder gjestestuen. Bildet av prost Herztberg henger ved siden av bilder fra Napoleons liv og bildene av kongen og kronprinsen av Sverige. Bilder fra tiden og hoffet omkring Ludvig XIV fullender møblementet. I en massiv muret nisje, prydet med to søyler med forgyldte sokler og kapiteler står en sirlig jernovn, og oppå den et skrin med sigarer - åpent! Åpent i et gjestgiveri ved landeveien hvor enhver kan gå ut og inn ubevoktet og upåaktet!

Dette rommet, hvis gulv er malt med gråfargte og hvis vegger er malt med gul oljefarge, samsvarer med hele huset både innvendig og utvendig. Huset som også utvendig er malt med oljemaling, har to etasjer og åtte vinduer i bredden. Det har et utspringende tak som er tekt med krumme takstein. Det mangler hverken messingbeslåtte dører eller skorensere av bust.

Kjøkkenet

Kjøkkenet er stort etter innenlandsk skikk. Over jernkomfyren henger den store vannkjelen, og veggene prydes av

blankskurt kobber, tinn og sølvtøy. Spiskammeret er pent ordnet, vekter og lodd skinner - kort sagt er alt et bilde på orden og renslighet. Man finner kanskje noe lignende i Holland eller i enkelte engelske husholdninger, men med all aktelse for våre koner, ikke blant massene hos oss.

Her er ikke noe forhåndsbestilt eller forberedt. Det er bare slik, og man ser på husets frue at annerledes kan det ikke være. Det er slik innrettet, og stadig holdt i en slik orden, at det er så, må høre med til deres levemåte. Men det er også nødvendig, for vinteren varer halvve året. Da er det varme kjøkkenet oppholdsrom for husets bebøere, og vi kan tenke oss at «Hayden» med sin komposisjon «Schur-Rädchen hadde tenkt seg en slik livsstil som ennå finnes i Tyrol. Rokken, hespetreet og vevstolen står for hånden ved en enhver pause, og det er klart at husets kvinner ikke kjeder seg i de lange vinterkveldene selv om de ikke har dansetilstelninger, skuespill, kortspill osv.

Hagen

Huset som er beskrevet her ligger ved siden av en meget pen, velstelt og inngjerdet hage hvis inngang likeledes er rødmalt som bygningene ellers og forsynt med messingbeslag. Auriklene blomstrer i nærheten av et plaskende springvann og et solur viser oss at det er på tide å tenke på avreisen, så nødig vi enn vil skilles fra dette yndige landskap og disse harmløse, bra menneskene.

Hagebedene med muskat-hyasinter og iris er langt fra avblomstret, frukttrærne viser nettopp nå de første bladknopper mens keiserkronene blomstrer og syrinene har nesten åpnet seg. I hagen er det også fullstendig turnustyr, en huske, en fin keglebane med et sirlig keglehus, og til slutt en høy flaggstang med det norske flagg.

Utenom våningshuset merker vi oss enda et annet vakkert tilbaketrukket våningshus for overnatting. Det er kort og godt et høyst vennlig bilde på orden, på hyggelig arbeidssomhet som grunder

BT: Maleri fra 1920-årene av Klækken.

seg på økonomi uten å forakte en viss ytre glans som røper velstand.

Husets frue som ventet ved de allerede forspente hestene, betjente oss selv. Foruten en datter og en pike var det ingen andre på gården de tre timene vi var der. Ingen andre hadde vist seg, og vi antok at samtlige menn var beskjeftiget på jordene.

Beliggenheten

Og hvilken beliggenhet har vel ikke dette gjestgiveriet. Det ligger ca 800 fot over dalbunnen, og herfra ser man Ringerikes utstrakte marker, grønne åkre, mørke skogkledde hauger, og lenger bak i det fjerne reiser snødekte fjell seg. I midten ligger Tyrifjorden og tusener vennlige gårder levendegjør dette herlig landskapet. Sannelig, vi er ikke skuffet over det uventede skue som vi ved leilighet opplystes om, og som vi nettopp nøyaktig har betraktet og beskrevet.

Soluret viser 25 minutter og vårt lommeur forteller at klokken er tre da vi vil reise videre. Men de vil ikke la oss reise uten kaffen som nettopp nå blir brakt ut. Vi spør så etter regningen, og hva ville denne lyde på? En halv spesiedaler for tre personer. Hva sier dere da, mine herrer sveisere eller også dere mine herrer tyske hotellverter?

Etter mitt ønske om å lære verten å kjenne, trådte denne fram. En mann med vennlig, rundt ansikt, blå øyne, blondt hår og av ekte norsk pregning. Vi veksler håndtrykk med hverandre og ønsker oss i det stille flere slike mottakelser, særlig til nattherberger. Vi sier herved offentlig takk til det hyggelige ektepar Thor Færden på Klækken.

Ny reise i 1851

Moritz' hyggelige minne fra 1847, trakk ham mot Klækken på hans neste reise i Norge 1851. Fra dagboken 6. og 7. juli, skriver han:

Etterhvert går veien ganske kuppert, og det brer seg ut et vakkert panorama i motsatt retning, slik at de snødekte fjellene fra Gausta til Norefjell danner en ramme om det mellomliggende kostbare maleri.

Da vi ankom Klækken klokken 18.30 kom fru Thor Færden (Færden) meg i møte med disse ord: «Du er jo herr Moritz.» Hun ble så glad ved dette besøk at hun forestilte meg for sine sju barn, sin mann og en hel del av vennene i omegnen, som var her som gjester.

To av sønnene som for tiden var hjemme på ferie, fulgte oss på en liten utflukt etter at vi hadde spist, og kvelden forløp i hyggelig samvær. Da gjestene hadde trukket seg tilbake, og det

ennå ikke var natt, bega vi oss inn i hagen hvor turnapparaterne, keglebanen, lysthuset, frukttrærne og blomsterbedene viste seg like ordnet og velholdt (som forrige gang) og hvor vi holdt de kolossale keglekulene i bevegelse til klokken ett om natten. Først klokken to inntok vi sengene, som var oppredd med det reneste, fineste lintøy.

«Ja, det er meget, meget synd at mitt embete legger meg i lenker så du må snu for min skyld», sa min venn den sjuende juli da vi hadde drukket vår kaffe og satt i kretsen av den gjestfrie familie. Men for min del er denne rundreisen gjennom Norge fullendt. Foruten kyststrekningen fra Fredriksvern til Stavanger og fra Trondheim til Hammerfest, burde det ikke være mye her i landet vi ikke har reist gjennom.

Avskjeden med disse folkene som hadde vist oss slik godhet og vennlighet, førte til spørsmålet om hva en slik eiendom kostet. Man svarte fra 4 000 til 10 000 spesiedaler, alt etter hvor store skoger og marker det var, og hvor god jorden var. De pekte så på en mindre gård hvor de holdt tre hester, 12 kuer foruten griser og gjess. De hadde også noe skog, og for tiden var gården til salgs for 4 - 6000 spesiedaler.

Artikkelen er oversatt av Dietlind Paul og Ulf Hansen.

Dyregraver ved Ringkollen

For noen år tilbake ga jegeren og orienteringsløperen Nils M. Sørensen meg et tips om gamle fangstgroper på høydedraget nord for Gamle Ringkollvei, inne på åsen i skog tilhørende Bølgen gård. Da det ifølge Oldsaksamlingen ikke tidligere er registrert fangstgraver for elg på Nordmarka og Krok-skogen, har jeg med interesse tatt fatt på arbeidet med å rydde ved gravene, og samle opplysninger om denne form for jakt som våre forfedre drev i Ringkolltraktene.

Av SVEIN HØGLUND

Under siste krig var undertegnede (født 1925) gjetergutt for kuer fra Haugsbygd på Fagerlisetra ved Katnosa. De siste 31 år har jeg hatt hytte ved Nysetra nord i Øyangen, så jeg føler meg rimelig godt kjent i denne delen av Nordmarka.

Jeg har interessert meg for dyregraver siden 1970-åra, da jeg var kjentmann i Femundmarka for student Gerd Bolstad i forbindelse med hennes magistergrad i arkeologi. Jeg hadde tidligere vært med på steinalderfunn og sett

en rekke groper i Femundmarka, og lærte en god del om emnet den gang. God kontakt med Gerd Bolstad, idag fylkesarkeolog i Hordaland, har siden ytterligere utdypet mitt kjennskap til dyregraver.

En snau kilometer nordvest for hytta mi ved Øyangen ligger det også en gammel fangstgrop, men den ble dessverre ødelagt av skogsmaskiner for noen år siden.

Fem fangstgroper

Det viser seg å ligge ialt fem fangstgroper i Bølgenmarka.

En av dem er spesielt godt bevart, på skissen benevnt som nr. 2. De fem groperne ligger på linje øst-vest, fire av dem på en høyderygg som går nord-sør og ender i bratt og ulendt terreng. Jageretningen har vært fra nord, og i sørvest ligger bratte stup ut mot Geitfossen i Bølgenbekken.

Dyregrav nr. 2 har antydning til kistefasong i bunnen, og en god ringvoll rundt. Jeg håper å få bevart den som et fortidsminne som kan bli til nytte for skoler og andre som vil lære mer om hvordan våre forfedre levde og livnærte seg. Alle slike fangstanlegg er fredet, etter lov om kulturminner av 1978. Her heter det at faste forninner fra oldtid og

middelalder (inntil 1537) er fredet, og det innbefatter bl.a. spor etter gjerder og innhegninger, og jakt-, fiske- og fangstinnretninger.

Uviss alder

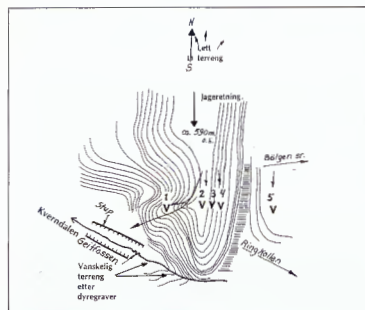
Å fange dyr på denne måten er gjort i Norge i mange tusen år. De eldste graver vi kjenner til, er fra vel 4000 år før vår tidsregning, og de yngste er bare litt over hundre år gamle. Hvor gamle fangstgroperne ved Ringkollen er, kan vi bare gjette så lenge det ikke er foretatt noen arkeologisk utgraving med såkalt C-14 datering (radiologisk datering av organisk materiale, som tømmerstokker etter avstiving, planterester, trekull m.m.).

Skogene herover var almenning fram til Krokskogens utskifting 1816-23, og vi må derfor regne med at gravene i Bølgenmarka var felleseie for gårdene i Haugsbygd.

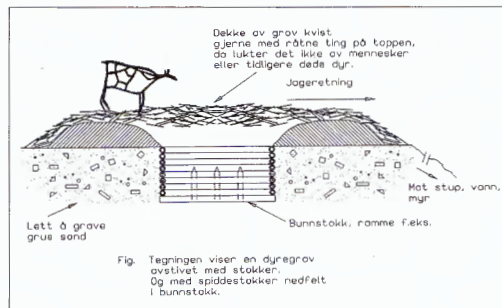
For 10-15 år siden ble et fangstanlegg på Nymoen nord for Hønefoss registrert av eksperter fra Oldsaksamlingen, i forbindelse med bygging av ny omkjøringsvei rundt byen. Her viste C-14 dateringer at gravene var fra år 1075 (+/- 145 år), og personlig tror jeg at gravene på Ringkollen kan være fra samme tidsrom, kanskje rundt år 1200 e. Kr.

Artikkelforfatteren nede i en av dyregravene i Bølgenmarka ved Ringkollen.

Kartskisse med dyregravene nord for Damåsmyra/Bølgenbekken ved Ringkollen. Dyregravene er markert med «V». Dyregrav nr. 2 er godt bevart og meget severdig.

Tegningen viser en dyregrav avstivet med stokker. Og med spiddestokker nedfelt i bunnstokk.

Hvor lenge folk har jaktet elg i Nordmarka og på Krokskogen, veit vi ikke nøyaktig, men med datidens våpen var nok dyregraver den sikreste måten å skaffe seg kjøtt av elg, hjort og rein. Og hvilket kjøtt! En elg veier i gjennomsnitt mellom 300 og 500 kg. At dyregravene var verdifulle, viser det faktum at fem personer kan leve i 26 dager på kjøttet fra en elg, altså en betydelig matreserve! Alt ble utnyttet, magesekk, innvoller, tarmar, og ikke minst skinn til klær og skotøy. Kjøttet ble tørket, røkt og saltet. Ved arveoppgjør i gammel tid ble dyregraver verdsatt på lik linje med fast eiendom, innbo og løsøre!

I lovs form

De gamle norske landskapslovene var klart formulert når det gjaldt dyregraver og bruken av dem. I Frostatingsloven heter det at ingen kan anlegge dyregraver på annen manns grunn, og når det gjelder almenninger er loven like klar: «Dyregraver kan enhver sette i almenning, slik at adgangen ikke spilles for fangst for annen mann. Den skal ikke settes nærmere den dyregrav som står enn at hogg ikke høres dit.»

I Magnus Lagabøters Landslov fra 1276, som stort sett er en samling av de gamle landskapslovene, er reglene de samme, og rettsbevisstheten holdt seg opp gjennom århundrene. Både i Christian IV's lov av 1604 og Christian V's lov av 1687 er lovens bokstav omtrent likelydende, og det var først i 1730 det kom en lov som satte visse begrensninger i bruken av dyregraver. Men først i 1863 kom forbudet: «Elgsdyr og Hjort maa ikke fanges i Grav.» Fra 1899 ble loven utvidet til også å omfatte bjørn og villrein. Det kom også påbud om å fylle igjen alle fangstgraver, men dette ble det nok syndet en god del

imot. Kanskje skal vi si heldigvis!

Mange fangstgroper er godt bevart, men naturen gjør sitt. De gror igjen, og erosjon og sammenrasing gjør at de mister sin opprinnelige form. Men selv idag kan de være ganske dype fra topp ringvoll til bunn, opptil en mannshøyde. De fleste har hatt rektangulær form, vært avstivet med tømmer eller tørrmur av stein (det siste sjelden i skogsterreng). Avstivning med tømmer kan ligne på lafting. I bunnen har det ofte vært stokker vertikalt for spidding av dyret.

Elggraver har vært en brutal måte å avlive dyret på. For å få best mulig kjøttkvalitet måtte dyret avlives så raskt som mulig. Mange steder er det funnet jernbeslåtte spiddestokker i bunnen, antagelig mest brukt på rovdyr som bjørn og ulv. Hva slags dyr fangstgroperne på Ringkollen primært har vært brukt for, vet vi ikke før nærmere undersøkelser er gjort, men det er vel mest naturlig å tro at det er elg.

I elgtråkk

Fangstgroperne ble lagt i terreng hvor de naturlige forutsetninger lå til rette for jaging, og det måtte være i eller i nærheten av elgtråkk. Elgen er sprek og kan forsere høye hindere, så ledegjerdene måtte være høye. Elgen ser svært dårlig, men hører og lukter særdeles godt. Det heter at jegere bør sitte ved bålet og få røyklukt i klærne, da lukter de ikke menneske lenger.

Dersom terrenget rundt dyregravene ender i stup, hengemyr eller vann, var det større sjanser for fangst. Terrenget i Bølgenmarka har flere av disse kvalitetene, se skissen. Dessuten måtte grunnforholdene være slik at det ikke var for vanskelig å grave. For 6000 år siden ble dyregravene trolig gravd med spader av tre, eller hakker av flint og kvartsitt

med skaft av tre. Det gjettes også at det ble brukt elghorn formet som spader. Det er funnet hakker av elghorn, som er et meget hardt materiale. I jernalderen (fra cirka år 500 f. Kr.) kom smeden inn i bildet, men fortsatt var det en fordel at grunnen var løs. Elggraver finnes ofte i grusområder, hvor det er lett å grave og grunnen er selvdrenerende.

Elg i steinalderen

Det har vært elg i Norge i tusener av år, men bestanden har variert sterkt. I Løten på Hedmark er det funnet elghorn i myr som er aldersbestemt til 6-7000 år f. Kr., og i Sverige skjelett av elg som er enda eldre (år 10.000 f. Kr.). På den tida var det furu som dominerte som treslag, og vi hadde atskillig mildere klima og høyere skoggrense. Arkeologiske undersøkelser har vist at det var stor elgbestand den gang, men som sagt har det svingt mye. På 17-1800 tallet var det lite elg, og forbudet mot gravfangst av elg og hjort i 1863 må ses på denne bakgrunn.

Da hadde også geværet for fullt gjort sitt inntog i norske skoger og fullstendig overtatt i jakten på elg. Og fangstgravene ble liggende som historiske minnesmerker vi bør ta vare på. Dyregravene i Bølgenmarka ligger for øvrig i et plantefelt. Dersom noen vil ta dem nærmere i øyesyn, ta hensyn til plantene og la gravene være urørte!

Kilder:

E. K. Barth: «Dyregraver i skogsterreng.»
Øystein Mølmen: «Dovre».
Norsk Skogbruksmuseum
Elverum: Årbok nr. 13.

Sommeren som gjetergutt på Honerudsetra

Annalin, bjellekua vår, oppkalt etter mor, likte seg godt på Honerudsetra. (Foto: Arne Skaug)

Det er omtrent slutt på seterbruket som har en historie som i alle fall går tilbake til vikingetiden. Du treffer ikke lenger på en beitende bøling melkekuer i Ringeriksskogene. Her har ikke turgåere og hyttefolk noe sted å kjøpe melk eller rømme.

Av OLE SKAUG

I 1907 var det over 44 000 setrer i Norge. 60 år senere var det nede i rundt 6000. Rundt Øyangen innenfor Ringkollen var det på kartet fra 1946 merket åtte-ti setrer. På Skiforeningens kart fra 1996 finner du bare Nyseter og Østerdamseter. Det er flere årsaker til nedgangen. Det er færre bruk som driver melkeproduksjon. Det er blitt mere

kulturbeite nede i bygda, jordbruket drives mer intensivt, og det kan være vanskelig å få folk til å ta på seg det tildels slitsomme arbeidet på setra. Det var ikke slik at budeia kunne gå i bunad der hun lokket kuene inn til melking om kvelden. Det kunne være hardt arbeid og lang arbeidsdag for den som skulle melke og kanskje kjerne og yste ved siden av. Men seterfolket syntes det var trivelig, eldre mennesker som ferdes på skauen savner setrene.

Gjetergutt

Somrene 1944 -45 og -46 leide mine foreldre Honerudsetra som lå ved Storemyr i vel 600 meters høyde like ved Øyangens nordre ende. Far var borte på arbeid hele uka, så mor var budeie. Jeg måtte være gjeter. Da var jeg i 16-17-årsalderen. Vi hadde to kuer selv og

tok i «pensjon» 12 - 14 kyr fra to—tre bønder. For kuer som melket, måtte vi levere en avtalt mengde ost og smør. Det gjaldt da å stelle godt med dyra for å få mest mulig utbytte av dem.

Vi dro til seters ved St.Hanstider i 1944. Vanligvis tok det en halvtime til tre kvarters tid å gå opp til setra, men med to kuer, et par griser, noen høner og en katt tok det noe lenger tid. Etter at vi hadde fått rigget oss til var det klart for å ta imot de andre kyrne. Da ble det travelt. Det gjaldt å få «sosialisert» kuene - få dem til å bli en bøling som holdt i hop. Det kunne være et forferdelig slit som tok sin tid, men det var viktig.

Til å begynne med måtte kuene stanges og krefter måles. Det verste var om de ville hjem igjen eller om flokken spredde seg. Var det ei kvige som satte av sted, var det bare en ting å gjøre, og

det var å løpe etter og føre henne tilbake. I mellomtiden kunne de andre dyrene ha spredt seg, og så ble det en ny løperunde.

Etterhvert holdt kuene sammen, og hadde vi fått bjella på ei god bjelleku, kunne jeg fint følge med hvor kuene beitet om dagen. Ovenfor setra var det en åskam, og derfra var det greit å lytte seg til hvor bølingen var. Stelte vi godt med kuene, kunne de komme hjem til noenlunde faste tider. Så var det å melke og gjøre seg ferdig med fjøsstellet, skille fløten fra melken ved hjelp av apparatet som het separator, og sette melken til kjøling i bekken.

Når det var gjort, kunne mor og jeg sitte ned, slappe av og planlegge neste dag. Da var det full fart igjen med å melke, slippe ut bølingen og følge med for å se hvilken kurs den tok denne dagen.

To kuer borte.

Sommeren 1944 ble to kuer borte med et par ukers mellomrom. Jeg var alene på setra den første uka dette året, og hadde fått streng beskjed om å passe godt på vår egen Litago som skulle kalve. Men vår snille og gode Litago ble borte, og var og ble borte. Men etter en ukers tid kom hun ruslende med kalven sin. Hun kom bort til døra og rauta. «Kom ut og se på kalven min», var det som hun sa.

Noe senere ble det borte ei stor og fin kvige. Den ble funnet igjen død senere på sommeren.. Den hadde falt ned i en kløft

En stri tørn.

Det var en ganske stri tørn å stå for seterstellet. Jeg kunne melke fra før, men å melke ti-tolv kuer var ganske hardt. Det var om å gjøre å få melket kuene skikkelig for ellers avvennes de raskt. Separeringen tok sin tid. Fløten ble satt bort. Grisene fikk en del av skummamelken, og av resten skulle det ystes ost. Fløten ble satt bort til den ble sur, og da var det en enkel affære å kjerne smør. Det går ut på å riste fettkulene i fløten sammen til en masse som vaskes og eltes i kaldt vann for å få vekk restene av kjermelken. Så tilsettes salt og

smøret er ferdig.

Det vesentlige av melkemengden var igjen. Når den hadde stått og blitt sur, skilte den seg i en hvit masse og i myse som ser ut som gul-grønt vann. Av den hvite massen laget vi gaudaost, nøkkelost og pultost. Massen ble knadd og eltet, formet og satt til gjæring i sengehalmen, såvidt jeg husker.

Å lage brunost av mysa var mye mer arbeid. Den ble kokt ned eller dampet inn til en fast masse. Ville vi ha prim, avsluttet vi mens massen var lett å smøre. Skulle vi lage brunost som kunne skjæres, måtte vi fyre oppunder ei stor jerngryte og røre med en trespade nesten hele dagen. For å få jevn varme, måtte vi ha samlet inn god og tørr ved. Kvist etter hogsten og tørrgran var fint brenne.

Nyhetsentral

Det var flere folk i skauen den gang enn i dag. Det var turister, hyttefolk, tømmerhoggere, bærplukkere og andre. Det var før batteri -og transistorradioenes tid, og elektrisk strøm var det ikke på setrene. Men setra fungerte som en nyhetsentral. Det var stadig innom folk. Noen hentet melk til faste tider, andre kom mer tilfeldig. Rømme og fløte var salgsvare, og var rømmen tykk og god, og fløten ikke for tynn, gikk salget strålende.

De som kom oppover bakkene måtte ofte ha noe å drikke. Som nevnt foran skilte melka seg i ost og myse når den ble sur. Pisket man dette sammen igjen, ble det ypperlig drikke. Dessuten ville en og annen ha en melkeringe. Det er surma helmelk hvor fløten ligger som et lag oppå som ei hinne. Vår tids homogenisert TINE-melk får ikke ei slik hinne.

Ved melketid om ettermiddagen kunne det sitte mange inne og ute på setra, og da gikk praten livlig mens de ventet på budeia og melka. Byfolk og bygdefolk hadde mye å snakke om. En og annen hadde med seg en avis med ferske nyheter.

Tunge bører

Maten var rasjonert på den tida, men det en fikk måtte bæres opp til setra.

Det ble mange tunge bører. Vi gikk ikke tomhendt til seters den gang. Tyngst gikk jeg en gang det kom 50 kilo poteter med bussen. Jeg fylte Bergansmeisen, men alt gikk ikke oppi. Jeg kunne ha gått to ganger, men la istedet papirsekken med resten av potetene oppå sekken og vandret innover. Jeg var vant til å bære, og hvilte mot buskelegger så jeg kom da fram. Da jeg satte fra meg sekken, var det som om jeg tippet framover.

Grisen skulle ha mat.

Vi kunne ha en eller to griser med oss, og de hadde det godt på setra. Men de skulle ha mye mat. De fikk alt matavfall, og så sanket vi lav til dem. Ved Steinbuseter i den andre enden av Øyangen var det mye lav. Jeg kalte det reinlav, men brødlav er visstnok det riktige navnet.

Det kunne være et dagsverk å sanke og hente denne brødlaven, Vi plukket i striesekker, bar sekkene ned til båten, rodde tilbake og bar sekkene opp til setra. Laven var lett, men vi måtte ha mye av den.

Denne laven ble kokt til en geleaktig grøt. Blandet med skummet melk og mjøl og rester fra vårt matbord ble det mat som grisene likte. De fikk gras også, og vokste som bare det. Det ble fine julegriser.

Så kom høsten og soppen

Sommeren gikk, høsten kom og soppen med den. Det kunne det bli seine kvelder. For da begynte kuene å gå etter soppen, som er snadder for dem. Kuene glemte at de skulle hjem igjen til setra, og da hendte det nok at jeg måtte gå lange veier for å hente dem. Regn, tåke og mørke kvelder seg på. Da var det godt å komme i hus etter en strevsom dag. Med kuene på båsen og dagens arbeid gjort, var det koselig å høre regnet hamre på blikkplatene på taket. Da var halmadrassen god å slappe av på mens hvitostene modnet.

Det kunne være slitsom. Men når jeg ser tilbake på det, hadde jeg en fin tid på Honerudsetra om sommeren.

Seterveien til Ringkollseter

Borger, Sætrang, Berg- og Klekken-gårdene hadde setervei til Ringkollen over Grautbakken, Rognestein og Røstjern. Veien starter nede ved Båntjern og går bratt opp lia. I dag er den brutt flere ganger av Nye Ringkollveien. Dessuten har tømmerdriften gjort det gamle faret om til traktorvei over store strekninger.

Av SVERRE GRIMSTAD

Gamle seterveier er ofte fulle av opplevelser. For seterfolket var buferdsdagen den store opplevelsen. Da skulle de hjem fra setrene. Det skjedde åtte dager før Krossmesse (14. september). Da var høstonna over, og bøndene hadde anledning til å hente ned buskapen. De dro gjerne opp en fredag, og lørdag ble den store ferdselsdagen hjem. Da skulle alle le, grinder og gjerder være åpne slik at transporten gikk lett.

Grautbakken

Grautbakken begynner ved Eriksrud, innerst i Båntjernveien. Midt i bakken tar en anleggsvei av til høyre. Den ble bygd i forbindelse med anlegget av demningen i Røstjern og kraftverket i Jaklefoss i 1909. Veiene møtes igjen på Rognestein. Det er flere forklaringer på navnet Grautbakken. Noen mener at seterfolk har slått ut "graut" her, men den forklaringen er vel noe enkel. Navnet kommer nok heller av at bakken er steinete og bratt, noe som bringer det gammelnorske ordet "grjot" inn i bildet. Det betyr stein eller grov grus. Vi har den samme tolkningen i ordet Grøttum i Sørkedalen og Grotli på Strynsfjellet.

Etter 100 m krysser Grautbakken Ringkollveien og fortsetter oppover lia på andre siden. Et kort stykke er det vilabelbyggelse på begge sider. Gjennom et gjerde kommer vi ut i det opprinnelige terrenget for seterveien hvor den går

bratt oppover Rognesteinsbakka. Det var gjerder på begge sider oppover slik at stien ble en fegate det var lett å drive buskapen gjennom. Men det gikk nok langsomt oppover. Dyrene trengte tid og vann var mangelvare langs den bratte stien. Eneste muligheten var Tandbergolla som ligger et stykke inn til høyre omtrent midtveis i lia.

Rognestein

Vi kommer inn i et skogsområde hvor det er grenselede og kommer fram til det gamle Rognesteinkrysset. Til venstre går Maurhagagata ned til gårdene i Åsbygda. Etter 120 meter tar det også av en sti opp til Ringkollen over Måsatjern. Det er to eldgamle seterveier som møtes i dette krysset. De fleste tok nok en hvil her etter at de var ferdig med de tunge bakkene. Grinde og Steingrimsen er blant grunneierne på Rognestein. Førstnevnte hadde planer om å bygge et hotell her oppe, men de ble skrinlagt.

60 meter videre er det "nye" Rognesteinkrysset. Anleggsveien som tok av i Grautbakken, kommer opp her. Her oppe lå den gamle Rognesteinsetra. Vi finner den avmerket på kart fra 1825, men i dag vet ingen hvor lenge det var virksomhet her og bare noen få vet hvor den lå. Men med Ole Muggedal (75) som veiviser, finner vi frem til riktig sted. Han var i yngre dager gjetergutt på øvre Ringkollseter og gikk her med buskapen mange ganger. 25 meter nedover anleggsveien og så åtte meter inn i skogen til høyre er det steinfundament til et hus på 6 x 3 meter. Det ligger på tørr grunn med et fuktig bekkesig rett ved. Vann ble imidlertid hentet i ei olle som ligger lengre nede langs anleggsveien. Det sies at plassen var en hjemseter for Sætrang i Haugsbygd, men det skal også ha bodd folk her fast en stund. Husene forsvant før århundreskiftet og ingen nålevende har sett dem. Ole og flere med han husker imidlertid alle stikkelsbær-buskene. Nå er også de borte. Ingen vet heller opprinnelsen til

navnet Rognestein. Synd ingen skrev ned gammel kunnskap før.

Bånfotberget og kinnstaven

Fra Rognestein går vi seterstien videre mot Røstjern. Hittil har vi vandret i bygdeskog og går nå over i gammel statsalmenning som i 1823 ble overført til gårder i Haugsbygd. Parsellene er smale striper av land som lenger sør går fra Steinsfjorden til skauen. I dette området var skogsvannene utgangspunkt slik at alle fikk både jakt og fiskerett. Seterrettighetene var gamle og ble ikke berørt. Litt over hundre meter opp ligger det første Bånfotberget midt i stien. Og etter nye 50 meter kommer det neste, liggende som et flaberg tett inntil stien til høyre. Mange avtrykk av små føtter i fjell setter fort folkefantasiaen i sving. Litt videre ut på et åpent område er stort glatt berg. Det heter Myssmørberget. Midt i bakken til venstre ligger avtrykket av en kinnestav, klar og tydelig i lyse fjellet, 40 centimeter lang og 15 centimeter bred.

Historien forteller at ei seterbudeie var på vei til bygda en høst. Hun hadde ei kinne full av rømme og et lite barn på ryggen. "Brått ser hun ei hulder som sitter oppe i åsen og spinner på rokken. I forfjamselsen mister hun kinna og kinnestaven lager et dypt avtrykk i berget. Hun løper videre nedover seterveien og ved Bånfotberget må hun hvile og setter ned barnet. Det lager avtrykkene i berget". Så sier altså sagnet.

Fra gammelt av var det godt kjent at huldra holdt til nettopp her. Flere har sett henne. Vi skjønner godt at hun trives og hører hjemme i dette avsides område av skauen.

Røstjern

Igjen flater seterstien ut, og det er en fantastisk utsikt over Tyrifjorden, med Skrim, Gaustad, Ble og Norefjell bak i horisonten. Så går stien ned til Røstjern. Her ligger Røstjernstua praktfullt til på en åpen voll med vid utsikt over vannet og Ringkollområdet bak. Løken gård

Røstjernstua har praktfull beliggenhet med vid utsikt over vannet og Ringkollområdet bak. I gamle dager var stedet isolert og langt fra folk. (Foto Sverre Grimstad)

hadde en hoggerhytte og stall her i gamle dager da stedet var isolert og langt fra folk. Den kjente skiløper og olympier, Trygve Brodahl, med seire både i Holmenkollen og Norgesmesterskap, fikk bruke hoggerhytta som overnattingssted for mange, gode treningsøktter. Etterhvert bygget han sin egen hytte på andre siden av Røstjern med sin berømte badstue nede ved vannkanten. Trygve døde i 1996, 90 år gammel, men enkefru Ruth bor fortsatt her oppe.

Under krigen oppsto en spesiell situasjon. Ringkollveien skulle bygges og Arbeidstjenesten (AT) ble satt på jobben. Opprinnelig besto den av ungdom som ville gjøre en frivillig og idealistisk innsats, men etter hvert ble den nazifisert og upopulær. De bygget en kaserne med sovesal og kjøkken og vi finner grunnmuren til venstre der seterstien kommer ned på vollen. Diger var den, hele 20 x 8 meter. Appellplassen kalles sletta foran neste hytte videre langs seterveien. Her var det oppstilling hver morgen for ungdommene. Etter krigen kjøpte kaptein Lie området og bygget en større privathytte her på restene av den gamle hoggerhytta. Initiativrik som han var fikk han også fremført vei og strøm slik at stedet i dag er tilknyttet sivilisasjonen. Og slik står hytta fortsatt.

Her legger vi bygda bak oss og har **Marka foran** oss. Demningen til

Røstjerdammen ble murt opp i 1908 i forbindelse med det private kraftverket i Jaklefoss som Olaf Færden bygget. Det ga strøm til Tandberg og gårdene omkring og ble sett på som en stor nyvinning. Det var i drift i rundt ti år før hele anlegget ble nedlagt. Deretter ble Røstjern drikkevann for bygda. Demningen ble forhøyet i 1947 og grundig reparert i 1953. På brua nedenfor demningen er det skrevet inn "1953 BÅNTJERN VANNVERK" og bokstavene "RA KO JS". I 1993 ble Røstjern frigitt og ungene i bygda kunne bruke det som badevann.

På den andre siden av dammen ligger stor stein ved stien. Steinen er en meter høy, to og en halv meter lang og flat på toppen som er dekket av småstein. Det fortelles at en gang bodde et troll på andre siden av vannet. Han ble forstyrrert av folk som gikk på stien, og i sinne kastet han steinen slik at den seilte over vannet og ble liggende her. Heldigvis uten å treffe noen. Under steinen kan vi se at den er speilblank etter seilassen. Etter dette ble den kalt Offersteinen. Ingen passerte uten å legge en stein, kvist eller kongle oppå den. Etterhvert dannet det seg ei røys oppå steinen som nok er opphavet til tjernets navn. Nå er skikken forlengst over og steinen nærmest glemt. Men den ligger der til beskuelse fortsatt. I dag tror vi vel heller

at den er en flyttblokk fra istiden. Den blanke flaten tyder på det.

Stien går videre over noen flaberg og ned til ei lita blaut myr i enden av Røstjern. På den andre siden av blautmyra fortelles det om et Navneberg ved stien. Det er en forhøyning i terrenget på høyre side. Under et tykt lag med mose på blanke berget er masse inskripsjoner. Navnet Løvdokken er fremtredende, likeså årstallet 1845 og bokstavene OLE B. Berget er bløtt og smuldrer fort opp. Blautmyra er bare 20 meter bred, men likevel det vanskeligste stedet langs hele seterveien. Selv om stokker som ble lagt i myra ble dekket med kvist og kvast, tok det nok tid å få hele buskapsen over. Det går et far rundt myra som kommer på ved Navneberget. Ventetiden ble altså utnyttet av noen til å meisle navn i berg.

På tunet til Ruth Brodahl er en stein med inskripsjoner. Steinen ble funnet oppe i Ønstadlia, på andre siden av Ringkollveien men fraktet ned hit på vinterføre.

Martheseterveien

Fra Navneberget gikk seterveien videre gjennom kronglete terreng fram til veiskillet for Øvre og Nedre Ringkollseter. I dag går en moderne hyttevei bort til Nye Ringkollveien. Plassen på den andre siden av veien heter Marthevelta. Bare noen meter oppe i første bakken var veiskillet. Det må ha vært tett skog her i gamle dager for stikrysset var vanskelig å se, sies det. Derfor var det satt opp en staur her med hårdott på. Hårdotten var egentlig langt, grått gran-skjegg, godt synlig i den mørke skogen. Stien til Nedre Ringkollseter tok altså av her. I dag er den ikke i bruk og knapt synlig i terrenget.

Martheseterveien heter faret vårt videre. Opp brattbakken med hytter på begge sider. Vi går i Færdenmark. I tillegg til hyttebygging har det vært omfattende tømmerdrift innover. Seterstien er ødelagt av skogsmaskiner og redusert til en traktorvei. Bare stykkevis kan vi ane det opprinnelige faret. Terrenget åpner seg etter hvert. Fra en bakkedopp ser vi Gyrihaugen rett frem. Her tok seterstien til **Øvre Ringkollseter**

av fra Martheseterveien. Ned et dalsøkk hvor skiløypa fra Langtjern til Ringkollstua går, lå brønnen til setra.

Øvre Ringkollseter

Ringkollsetrene har alltid vært i Bergsgårdenes eie. Ingen vet når setringen startet her inne. Men da Syver Muggedal fra Oppigard Berg bygget nye hus på Øvre Ringkollseter i 1932, gjorde han det på gamle setertufter. Seterdrift hadde det imidlertid ikke vært på lang tid. Men Muggedal bygget størhus i en og en halv etasje og fjøs litt nedenfor på vollen og tok opp skikken igjen. Han holdt på i fem år. I 1939 solgte han til Bakke på Klekken. Et år etter overtok Backer-Grøndahl og i 1950 kjøpte hadelendingen Mikael Frøislie både Øvre og Nedre Berg. Seterretten fulgte hele tiden med kjøpene, men ingen startet drift igjen. Derfor har Øvre Ringkollseter vært hytte siden 1937 og lite i bruk. Mikael døde i 1990 og i dag er det sønnen Christian Frøislie (51) som eier setra.

Vannproblemer var en viktig årsak til at setringen tok slutt. Visstnok hadde de en brønn nede i dalen på vestsiden, men det var bratt ned lia og den kunne gå tom. Da måtte de helt bort til Ringkollbekken og dit var det langt. Uansett var vassælan flittig i bruk.

Setervollen ligger høyt og luftig under Veslefjellet med helning mot sydvest. Det er praktutsikt mot Steinsfjorden, Sundvollen og Tyrifjorden. Fra Øvre Ringkollseter går stier i alle retninger. Viktigst er den blåmerkede som

tar av østover øverst på vollen mot Rughaug og Vikseter. Dette faret er med på alle gamle kart og var viktig for forbindelsen setrene imellom. En gjettergutt fra Ringkollseter, Ole J. Båntjern, var rundt 1860 på krøtterleting langs denne stien og endte helt inne på Vikseter. I en sprekk i det laftede størhuset fant han en lapp med det eldste dikt vi kjenner av Jørgen Moe:

Jeg sad ved Haukevand - og lyttet til
en Maalrosts tale
Her er Bækker, her er Dale
ned i Skoven er Trækfuglens sale
Den stemmer sin Musik - til Solen
der skal Dale

Som kjent eide familien til Jørgen Moe gården Mo som setret her inne. Den blåmerkede stien nordover til Ringkollen er imidlertid mere brukt i dag.

Martheseter

Martheseterveien går nedenfor vollen. Et stykke videre krysser den Ringkollbekken som kommer fra Femputtene. Nede i lia møter den Langtjernsbekken, deretter Gullontjernsbekken og blir til Valbekken som renner ut innerst i Steinsfjorden. Den har gjennom alle tider gitt trygt drikkevann til setrene og hyttene omkring, også til Martheseter. Det er først i nyere tid at setra ble flyttet hit. Før lå den nord for Øvre Ringkollseter. Inn til venstre under Veslefjellet, en plass som het Løkkevollen. Vannmangel gjorde at den ble flyttet. De nåværende husene ble

satt opp i 1936.

Marthe Andersdatter Thoen var opphavet til navnet. Hun giftet seg med Engebret Klekken, eieren av setra. Han døde i 1886 mens Marthe levde til 1909. Da kjøpte Ole Lerfaldet fra Sokna setra og hadde den til 1934. Deretter overtok Einar Ekornrud og i dag er det sønnen Anders som er eier. 400 mål skog hører med til setervollen. Seterdriften ble holdt i hevd til 1952. Setervollen ligger lunt til i skogen, men uten utsikt. Om vinteren er området et ordentlig snøhøl. Under krigsutbruddet i april 1940 ble alle setrene og hyttene inne på skauen fylt av folk fra bygda. På Martheseter var det en stund 45 mennesker som holdt til i det vesle størhuset. En del av dem dro inn til det tyske Junker transportflyet som styrtet inne ved Rughaug 14. april 1940. Det ble tatt deler tilbake. Noen av dem ligger i en skrothaug vest for størhuset, ned mot Ringkollbekken.

En kilometer lenger inn, oppover mot Rughaug ligger Borgersetra. Den ble bygget i 1942. De brukte også denne seterveien, men beliggenheten er noe avsides i forhold til setrene rundt Ringkollbekken. Derfor snur vi på Martheseter og går tilbake til stikrysset nedenfor Ringkollsetervollen. Fra dette området går det skiløyper og stier i alle retninger. Vår vei er sydover. Vi skal til Håvardseter.

Svein Jonassen

Ned til Håvardseter er det rundt 700 m. Men først stopper vi hos Sven Jonassen (73) som siden 1989 har valgt å bo fast her inne. Tidligere jobbet han i Park- og idrettsvesenet i Hønefoss, men måtte slutte som 60-åring p.g.a. helsen. Hytta ble satt opp i 1927 av faren hans og den ble mye brukt opp gjennom årene. Sven trivdes etterhvert så godt at han nå bor her hele året. Han er flink med blomster og planter og ikke få har beundret eiergjerdet hans. Kopper og kar er han en mester til å lage, stort sett med eier som råstoff.

Håvardseter

Så kommer vi til Håvardseter, eller Haavelseter som det står på gamle kart

Ringkollseter ble bygd på gamle setertufter i 1932. Siden 1937 har det ikke vært seterdrift der. (Foto: Sverre Grimstad)

Størhuset på Håvardseter er ett av de største husene på skauen, men fjøset er borte. (Foto: Sverre Grimstad)

fra tidlig på 1800-tallet. Den er en av de eldste setrene på Krokskogen. Setra tilhørte Nedre Berg. Navnet kan komme av at en av de tidlige driverne het Haavel Berg. I mer moderne tider er det noen som kaller den Nedre Ringkollseter.

Oslolegen Jacob Rytterager kjøpte Håvardseter i 1911. Da var det et beskjedent størhus og fjøs her. I dag er størhuset vokst til ett av de største husene på skauen, mens fjøset er borte. Ekteparet Rytterager fikk etter hvert en voksende barneflokk og størhuset ble bygget på i samme takt som familien krevde større plass. De brukte setra mye i feriene sine, også i påsken. Om sommeren lå de i 2.etasje mens seterfolkene bodde i første. Både her og på

Martheseter var seterdriften bortleid til folk fra bygda. Martha og Hans Bakken fra Åsa var drivere her fra 1918 til 1934. Sammen med barneflokken sin på fem. De var ivrige til å ripe i stein og midt i stien ligger et navneberg ved doen.

Det siste påbygget kom i 1934. Da ble huset rene "palasset", og virker nok noe prangende med to fulle etasjer og bygget i vinkel.

Håvardseter ligger åpent til med stor voll. Steinhuset er gravd inn i bakken og var ystebu før. På sletta nedenfor ligger Kandidatvollen. Her skal det ha vært en Klekkenseter tidligere. Navnet kommer av at eieren av Klekken gård, Engebret Moe Færden (1849–1920) utdannet seg til cand.theol. og ble derfor

kalt Kandidaten. Han var bestyrer av den flyttbare amtskolen i Buskerud fra 1876. En av elevene var Hermann Portaas, senere Wildenvey. Kandidatene var litt av en original som alle kjente. Han fartet mye omkring i Buskerud og spredte sin kunnskap. Han holdt også skole på gården sin som senere skulle bli til Klekken Hotell.

"Når ringerikingene lå på hogst eller kjøring om vinteren, var husværet ofte størhuset på setrene. En gang lå to og kjørte på Håvardsetra. Mens dom lå der, hadde dom hørt bjelleskrammel nerpå Kandidatvøllen, og buskap og hund. Det var "dom andre" da måta".

Så forteller Reidar Holtvedt i boken Krokskogen. I dag er Kandidatvollen tilplantet og bare en nedfallen løe står igjen.

På Håvardseter ble det setret til 1953, lengst på denne delen av skauen. At dette er et område med gammel ferdsel, forteller enda et navneberg om. Det har store, fine bokstaver, men også noen rare tegninger som vi finner flere av på berg ved Ringkollkapellet, langs stien mot Gudbrandstjern og nede på Bølgensetervøllen. Noen mener at disse inskripsjonene er riktig gamle.

Fra Håvardseter gikk tidligere et viktig far syddover til Purvøllen og Ingeborgseter ved Damtjern. Fra Høgåsveien ovenfor Langtjern er faret fortsatt synlig i dag som en blåmerket sti.

Offersteinen ved Røstjern har sin historie om trollet som mislikte å bli forstyrret av folk på seterveien. (Foto: Sverre Grimstad)

Kilder:

H.O.Christoffersen:
Vandringer i Oslos Stormark (1974)
Holtvedt/Christoffersen/Hohle:
Krokskogen (1977)
Artikler i heftet "Ringerike"

Samtaler og turer med kjentfolk
som:

Ragnar Martinsen (1996)
Ole Muggedal (75)
Sven Jonassen (73)
Anders Ekornrud (76)
Olaug Pjåka (63)
Reidar Aslaksrud (66)
Lars Borlaug (56)
Christian Frøislie (51)

Det hendte i Vassfaret

Hansesprang-setra, slik den var på den tiden ulykken skjedde. Bildene er utlånt av Agnar Bragerhaugen i Hedalen.

Det er snart 20 år siden jeg satt i den lune, koselige gammelstua på Bragerhaugen i Hedalen og snakket med Hans Bragerhaugen. Nettopp en slik vakker augustkveld var det at Anna, søsteren til Hans, ble stanget ihjel av en okse da hun lå som budeie på Hansesprang-setra i Vassfaret i 1943.

Av ODD WILLUMSEN

Det var Hans som først kom til åstedet og fant søsteren sin så fryktelig tilredt. Mens han beveget beretter om den sørgelige tildragelsen, blar vi i albummet hans. Kveldssola finner vei gjennom

vinduet der vi sitter, og faller varmt på gulnende fotografier som hver for seg kan fortelle historie og vekke minner.

Bilder fra Hansesprang dukker fram, og vi finner et bilde av Anna tatt bare få

dager før ulykken hendte. Alt blir så nært og virkelig, mens den spreke 82-åringen med den klare hukommelsen, enkelt og liketil, beretter om den sterke hendelsen. Konturene av noen verselinjer jeg lenge har gått og tenkt på, blir klarere og klarere. De finner til slutt sin endelige form i et dikt, som i all sin ufullkommenhet er ment som et minne om Anna Bragerhaugen.

Diktet ble tilegnet broren Hans, som døde i 1982, og hennes øvrige familie.

Anna på Hansesprang få dager før hun ble stanget ihjel av en okse.

Budeia på Hansesprang

*Høgt oppe ova Aurdalsfjorden ligger Hansespranget –
fra Bjørkeodden og dit opp er det en times gange.
Anders Torgrimsen fra Bjørke ryddet det til fjellets sang
for lenge, lenge siden – kring attentolv en gang.*

*Mangt har hendt her gjennom tida –
Vi husker Hans som datt i juvet
hin mørke natt for lenge sia.
Som i et eventyr det lyder ...
det var i Vassfaret en gang ...
det ble opprinnelsen til navnet –
det kjente Hansesprang.*

*Det beiter ingen bøling på vollen her for tida –
den siste bjella stilnet er for lenge, lenge sia.
I nittenførtitre – det var midt under krigen,
kom Anna Bragerhaugen fra bua ned langs stien,
i henda bar hun mjølkespann og nynet glad sin setersang.*

*Kyrne var på plass på båsen
da storoksen kom ned fra åsen.
Den som før var lun og snill –
blås i nesa – buret vill –
stanget Anna beint i koll –
skjente over setervoll.*

*På oksens horn var hun blitt spidda –
hennes siste syn i livet –
blåe fjell der vest på vidda
der solen sank i samme stunden
mens oxen frådet vilt om munden.
Hun endte ved et furutre
et steinkast vestom seterkve.*

*Uvettig folk fra hyttetaket
på oxen hadde kasta stein.
For deres dumhet lot hun livet –
sønderknust til marg og bein.*

*Broren Hans fant henne slik –
ved solefall som blodet lik.
Hans ble lamslått, blottet hodet,
sank i kne på bakkekammen –
da han reiste seg omsider,
trakk han kniv og skar et kors i furustammen.*

*Mange år er svunnet hen –
men hver sommer ligger eim av blomster over kveen,
og på Gråfjells isse skinner evig vintersneen.
Grått luter fjøset over bakkekammen –
og Anna Bragerhaugens kors
gror inn i furustammen –
et stykke vest om setervollen –
der sola synk bak Nevlingskollen.*

Gapahuk og høggerhytte

Dette hendte i Ringerikstraktene for 150 år siden, lenge før traktor og motorsag lot høre fra seg. Den gang var det hestekrefter og muskler som måtte nyttes. To gårdsgutter skulle på skauen og høgge tømmer for husbonden. Det fantes ikke noe husvære dit de skulle, og langt var det mellom bygda og hogstplassen.

Av NILS M. SØRENSEN

De fikk lage seg en gapahuk, mente bonden, så kunne de ligge borte så lenge maten rakk. Året var kommet til midt i oktober. Snøen lå alt med et par centimeter innpå åsen, og gradene holdt seg små.

Han sjøl skulle komme etter om et par dager med hest for å lunne opp det som lå nede. Da skulle han også ha med mat til kara, så slapp de å gjøre turen til bygda.

Den ene av gutta hadde vært med bonden for noen dager siden. De hadde vært innpå og blinket det som skulle felles. Samtidig fraktet de med økser og stokksag, samt steikepanne, kaffekjele, to kopper og et par blikktallerkener. Disse sakene ble gjemt i gapet under en helle.

Kara la i veg før det ble skikkelig lyst. En måtte nytte dagen helt ut. Turen var lang og mye bratt i begynnelsen. De måtte nok beregne over to timer. Kom de først i skjul av skauen, kunne de slenge seg nedpå når det passet.

Mens de går slik i gåsegang, merkes det at ryggen blir varm og våt, men ingen sier noe, begge har tørr trøye i bakmeisen. Endelig er de framme, og det skal bli godt å få skifte. Dampen driver fra de varme kroppene omtrent som skodde, men etter skifting er alt såre vel. Nå tar de seg en matbit mens de diskuterer hvor gapahuken bør plasseres. Begge bærer slirekniver i beltet. Den kan brukes til så mangt. Her på

skauen trengs ingen finere bordkniv, og fingrene er den beste gaffel.

Da maten er slukt, spisser de en hard stokk. Den skal brukes for å lage huller til hjørnestolpene. To slike finner de raskt. En har de merket seg like i nærheten, og ikke langt unna finner de en til. Det var to rognepåler med solid kløft for anlegg av tverrliggeren. Stolpene plasseres med cirka to meters avstand og kløftene omtrent halvannen meter over bakken. Tverrliggeren blir en rundstokk på tykkelse som et nautbein. Fra denne legger de småtrær omtrent tre meter lange til bakken, med omtrent 50-60 cm avstand. Etter dette kan taket dekkes med bar. De henger også bar på sidene for å minke noe på trekken.

De tenker også at det må være godt å ligge, og bruker mose i bunnen med bar oppå. Til sist henger de sekkene sine på hjørnestolpene så ikke musa skal forsyne seg av maten mens de arbeider.

Kara blir enige om å felle en tyllt før de kvister og deler opp i passe lengder. Arbeidstiden begrenser seg raskt nå seinhøstes. Etter klokka 5 er det ikke forsvarlig å drive på lenger. Nå må de sanke seg noen tørrharar *) til nattdyring.

De lager en stor varme et par meter foran åpningen på gapahuken. Svovelstikker er kommet i bruk, så de slipper å bruke gammeldags opptenning. Godværet ser ut til å vare, heldigvis. Det hadde vært trist å drive i tømmer-skauen i regnvær uten regntøy. Litt snø gjør mindre, det kan bare børstes vekk.

Men nå mot natta gjelder det å kle på seg alt en har og dytte skinnfellen godt rundt seg. Saueskinnsfellen har tynget godt på børa, men er god å ha mot natekjøla. Måtte vinden bare være snill og ikke blåse røyken inn der de ligger. Kara spekulerer litt på hva ordet gapahuk kommer av. Den ene mener det er grovt gaperi å krype slik inn. Den andre mener det må være det svære gapet ut mot svarte natta, og så må man huke seg for å komme inn. Den som har forsøkt å overnatte i gapahuk, vet at det

kan vanke flere våketimer enn søvn.

Han som ligger innerst, synes han har det ganske bra, men den ytterste er det verre med. Mannen steiker på den ene siden og fryser på den andre. Han får prøve å snu seg, men etter en stund er det like ille. Den siden som steiker før, fryser nå og omvendt.

Etter et par timer må han ut for å huppe bålet og legge på mer grov ved. De blir forlikt om å bytte plass neste natt.

Da de kryper ut tidlig på morgenkvisten, forteller den innerste at en mus hadde gått over ansiktet hans om natta, og jamen var a kald på beina au, sier han. Gutta har skaffet seg litt kaffe sjøl. Nå smaker en slik drikk oppkvikkende. Gruten blir benyttet så mange ganger at koken til slutt minner om myrvann. Men det viktigste er at drikken varmer.

Etter frokosten må de hive seg på jobben igjen. Da varer det ikke lenge før kulda forlater hele kroppen.

Tredje dagen kommer sjefen sjøl med et spann surmelk, ertebrød, hardgraut og spekesild. Gubben blir fornøyd med det han ser, og kara får ros. Nå begynner lunning av det tømmeret som er ferdig. Snølaget er tynt, men med kort vei og lite stein, går da dette også.

Da det lir ut på dagen og tiden kommer for et matskei, så skal sjefen ha plass i gapahuken han med. Men han liker ikke å sitte med knærne i høyde med munnen, han må ha en kubbe under baken.

Nå drister gutta seg til å skryte av den fine høggerhytta på naboteigen. Det vokser opp flere og flere slike hytter rundt omkring. Gapahukens dager er snart talte. Men enda i våre dager hender det at en og annen hardhaus lager seg en slik for en kort tid, når avstanden blir lang til nærmeste hytte.

Da skumringen siger på, slenger bonden seg på hesteryggen og begir seg på hjemturen. Gutta blir alene igjen med nisser og skrømt, underlige lyder, alt slikt som hører storskauen til. Hest og mann skal komme igjen om et par dager for å fortsette lunninga.

(Illustrasjon: Otto Solli).

Høggerhytte

To år seinere er de samme gutta igjen på tømmerhogst, men denne gangen ligger de i hytte. Denne høggerhytta er gissent laftet opp av smått rundtømmer. Mellom stokkene er det tettet med mose. Døra er i laveste laget. Den hadde trengt en bruksanvisning - «det er bedre å luta seg enn slå hue ta seg!» Taket er flatt skråtak med krum teglstein, med helling bakover vekk fra døra, som befinner seg midt på ene langveggen. Størrelsen er 4 x 3 meter, med brisiker på to kortvegger, plass til fire mann.

Dette er ingen luksushytte, men en stor forbedring fra gapahuken. På den ene langveggen lyser et vindu over en hjemmelaget kjøkkenbenk. Midt på gulvet spriker en «æljækæl» på lange bein. «Æljækæl» kalles en slik høy kokovn, flat, med to kokhøl med ringer. Ovn er innsvingt på midten og kan minne om ei fele. Med riktig trekk i en slik kan varmen holde seg hele natta. Disse er nok de første koieovner som har overtatt etter åpen grue. I denne bua er det til og med gulv, av brede bord uten not og fjær. En kan tenke seg hvordan det trekker her om vinteren. Mange slike høggerhytter har bare jordgulv, men etter hvert har flere fått tregulv av brede bord, skåret på oppgangssag.

Alle markas ville dyr har raskt vennet seg til denne saken som har vokst opp i området deres. Den ligger bestandig

stille, og virker ikke farlig. På vinterstid finnes alle slags dyrespor her. Til og med gaupa våger seg forbi på sin nattejakt. Høggera kan iblant høre skriket og knurret fra dette villmarkas store kattedyr. Da får ikke søvnen tak, man ligger bare og venter på neste skrik. En kan grue seg, om en er nødt til ut en tur. Men storkatten er veldig var og viser seg aldri. Den vet at slike som går oppreist på to er de farligste av alle skapninger.

Skogmusa slipper man ikke ifra selv om man flytter inn. Om natta høres det ut som smådyra driver lengdesprang på gulvet. Først høres et langt tilsprang, etterfulgt av et skikkelig nedslag. Deretter noe piping, omtrent som de ler av hverandre. Også høggera ler av hverandre når de har ligget her en tid uten raking eller hårstuss. Selv om det er vanlig med skjegg og bart, så får disse prydgjenstandene utvikle seg fritt her på skauen. De trenger ikke maske for å more unga når de kommer hjem!

En av kara har laget ei musefelle, hvor de fanger musa levende. Fella er enkel, laget av fire bordbiter, omtrent en fot lange, med tett bunn og lokk i ene enden, hengslet med et par remmer. Fella blir plassert på gulvet. I lokket er festet en snor. Når man drar i den faller lokket ned, og musa er fanget. Nå ristes fella kraftig til musa besvimer, og så

greier ovnen resten. «Muserøret», som fella blir døpt, må ha en trebit på noen centimeter under i forkant så lokket holder seg lukket, ellers er musa rask til å rømme.

Etter kveldsmaten og noe ettersyn av klær og redskap, finnes det lite å foreta seg. I våre dager skrur de på radioen eller fjernsynet og hører nytt fra Afrika og Sydpolen, fra egne landsdeler og hele den øvrige verden.

Nei, den viktigste tidtrøyta er musejakta. Den må praktiseres stadig, for å beholde maten. Fangsten foregår i skinnnet fra ei parafinlampe eller et blafrende talglys. Men i kveld går fangsten tregt. Det virker som alle mus holder dansemoro et annet sted. Etter kun to mus på halvannen time sukker jegeren oppgitt og sier: - Her kan vi ikke ha for tylfta, her må vi ha for stykket!

På denne tida har også hesten fått stall på skauen. En tømmerkåk laftet opp på samme vis som høggerhytta, men hos hesten brukes plankegulv av to toms plank så det går an å måke. Det har sine fordeler med hogst seinhøstes, da slipper både mann og dyr den evindelige insektplagen. Myggolje fins ikke, skjønt hver og en har sin bestemte smøring mot slikt utøy. Men om det hjelper noe særlig, er en annen sak.

En historie fra tømmerkauen

Det var en unggutt og far hans som bodde sammen i en høggerhytte og kjørte tømmer. Men de var ikke mye forlikte. Kjeftet gjorde de støtt.

Så var det en gang mot kvelden at kara i nabohytta kom forbi. Da hadde det vært slik gruelig leven inne hos far og sønn.

Om litt kom sønnen på besøk til nabohytta. Mens de satt der og pratet, sa en av de andre: - Han var sint idag, far din?

- Å ja, han var så, på slutten stod han over meg med handspiken **), sa gutten. - Du ble redd da? sa de andre. - Å, de veit je hadde øksa, svarte gutten.

De var av en sint slekt!

*) Tørrhara = tørrtre

***) Handspik = 3 alen lang stokk til å vende tømmer med, og jernbeslått i ene enden.

Hole – en filial til Edens hage

En større verbal dugnad for bevaring av Holes kulturminner og naturverdier enn det som ble oppvist på Stortinget da Ringeriksbanen ble debattert i fjor, er vel neppe tidligere blitt oppvist. Holes kulturlandskap er både vakkert og verneverdig. Bygda ble kalt en filial til Edens hage.

Av FRED HARALD NILSSEN

Det manglet ikke på bruk av historiske argumenter da Stortinget 4. november 1996 behandlet trasevalg for Ringeriksbanen. Debatten sto om to alternativer fra Sandvika til Hønefoss. Det ene går i tunnel under Krokskogen og går nord for Steinfjorden. Det andre og mest omstridte går gjennom Hole.

I debatten sa Høyres samferdselspolitiske talskvinne, Thorhild Widwey, nei til bane gjennom Hole av hensyn til landskapet.

– Det er en allmenn oppfatning at landskapet, store deler av Hole kommune, er av unik karakter. Landskapet i nettopp dette området er med i Direktoratet for naturforvaltnings oversikt over 104 verdifulle landskap i Norge, sa Widwey og gikk imot jernbane gjennom Hole fordi det ville ødelegge viktige verdier av ulike slag i Hole – filialen til Edens hage, som hun kalte kommunen.

Dette var en konklusjon Widwey var kommet til etter å ha lest saksdokumentene og vært på befaring i Hole. Det var ikke noen tvil i Høyre om at det ikke gikk an velge alternativet gjennom Hole. Når Widwey forkastet dette alternativet, tok hun for det første hensyn til kultur og historie.

– Utredningen “Spor i Ringeriksjord” gir en god beskrivelse av de kulturkonflikter som vil oppstå med en trase gjennom sentrale deler av Hole. De

inngrepene en jernbanebygging vil medføre, vil være svært uheldig i forhold til kulturminner og historiske hensyn, sa hun og fant grunn til å minne om de mange rike historiske minner og flere steinalderfunn som er gjort i Hole.

– Ifølge sagaen skal Halvdanshaugen på Stein romme Halvdan Svartes hode. Harald Hårfagres mor, dronning Ragnhild, skal være født på Storøya. På Bønsnes skal Sigurd Syrs kongsgård ha ligget. Der vokste Olav den hellige opp, bare for å nevne noen viktige biter fra historien, sa Widwey.

Argumentasjonen hennes fløt helt inn på redaktørpulten i Aftenposten. Et par dager etter Stortingsdebatten, skrev avisen på lederplass i aftennummeret at det var større grunn til å ta vare på det unike kulturlandskapet i Hole og et vernet våtmarksområde ved Tyrifjorden.

«Hvis Vik-alternativet virkelig setter minner helt fra Halvdan Svartes og Harald Hårfagres tid i fare, bør vi besinne oss. Billige løsninger kan kjøpes for dyrt», sto det i lederartikkelen.

Inge Myrvoll (SV) polemisererte mot Widwey med å si at han var forundret over å høre et så sterkt engasjement for kultur og historie. Han knyttet dette til Høyres sterke vilje til å lage en tunnel gjennom Nordens Pompeii, og grave seg med teskje en Gamlebytunnel, hvor det er kulturminner i en sånn mengde at det ikke finnes maken i Norden.

Kulturvandalisme

Widweys partifelle, Oddvard Nilsen (H), som har historie som fag tøyde også de historiske fakta. Med sin bakgrunn mente han det nesten var ufattelig at et parti ville sende en jernbane i daglinje gjennom Hole, et strøk i Norge hvor man kan beskue Norgeshistorien nesten som i et bilde.

– Hvor den gamle vikingkongsgården ligger på toppen med rike jordbruksområder rundt. Litt lenger ute finner man jordbruksgårder av mer margi-

nale størrelser. Enda lenger ute finner man leilendingsbrukene. Midt i dette området vil Arbeiderpartiet sende en jernbane i daglinje. Det viser på mange måter manglende respekt for kulturarven som jeg aldri hadde trodd jeg skulle oppleve, sa Nilsen. Han mente det ville være å drive en form for kulturvandalisme, og sammenlignet det med å anlegge en jernbane gjennom Stiklestad og plassere en flyplass på Moster.

Terje Sandkjær (Sp) argumenterte for dette alternativet i all hovedsak for å unngå den miljørasering som Hole-alternativet vil føre med seg i det han kalte i hjertet av et område for kongesagaer og sentral norsk kulturarv for øvrig.

Han sa rett ut at det kort og godt ikke var aktuelt for Senterpartiet å legge en jernbane midt oppi det mest sentrale området for norsk kulturhistorie som vi har.

– Med kongesagaer og alt dertil hører. Dette topper seg ytterligere ved at dette området er noe av det mest verdifulle vi har i kongerike når det gjelder natur.

Landskapet i store deler av Hole er helt unikt. Spesielt gjelder dette store deler av kommunen som blir berørt av Hole-alternativet over Kroksund og Vik. Landskapet er klassifisert som et av de mest verdifulle kulturlandskap vi har i Norge. En jernbanetrase gjennom dette landskapet vil på en dramatisk måte endre inntrykket av bygda, sa Sandkjær. Han viste for øvrig til at det sto i proposisjonen at “Både omfanget av kjente automatisk freda kulturminne og potensialet for funn av ytterligere automatisk freda kulturminne er stor...og det er knytta ein del uvisse til funna, mogleg frigjeving av desse og til utgravings-/kostnader.”

Johannes Flaatt (Sp) viste til at jorda på Holehalvøya og Steinsletta er holdt for å være noe av den aller beste matjorda vi har her i landet.

– Her har regjeringa foreslått å legge

en jernbane rett over. Her finnes et svært allsidig og rikt kulturlandskap, og regjeringas alternativ krysser også et fredet våtmarksområde. Og ikke nok med det: Den stasjonen som skal anlegges på Vik i Hole, må legges på dyrket mark, med stasjon, parkeringsplasser og alt som hører med.

Modulf Aukan (KrF) la til grunn forholdet til landbruk, skogbruk og kulturminne. Han viste til at flere sentrale in-

stanser som blant annet Direktoratet for naturforvaltning, Riksantikvaren og Naturvernforbundet hadde gått mot Hole-alternativet.

– Traseen vil krysse Tyrifjorden ved Kroksund. Linjeføringen vil gjøre at bildet av bygda Hole blir ganske dramatisk endret etter en utbygging.

Arild Hiim (H) tok opp hovedproblemet med trasevalg. Han mente at miljøargumentene ved Åsa-alternativet ble

små når en så på hva jernbanen ødelegger av Holebygda og i områdene rundt.

– Derneft berører det folk – for Hønefoss' del enten en jernbane skal inn i byen fra nord eller sør – og det skaper støy, sa Hiim.

Dag C. Weberg (H) ville ha utredet en trase som gjorde det mulig å strekke banen fra Sundvollen til Åsa delvis i dagen. På den måten ville Hole bli skånet.

– Samtidig som man også oppnådde

noen av de positive virkninger som ligger i at man kan knytte banen til eksisterende banenett og Hønefoss stasjon. Dersom Hole og skulle være det eneste alternativ, er jeg tilbøyelig til å si at da burde det hele legges på is, og at vi burde prioritere pengene på andre og viktige jernbaneprosjekter, sa Weberg.

Magnus Stangeland (Sp) mente at Ringeriksbanen var et nasjonalt løft til omtrent tredjeparten av prisen for Gardermoenbanen.

Erling Folkvord (RV)

– Hvordan skal det gå an å utvikle Hole-alternativet på en slik måte at det blir akseptert av SV, når Myrvoll sier klart fra at han ville gått inn for Åsa-alternativet dersom han måtte ta standpunkt i dag? Jeg håper det ikke blir sånn at SVs stadig tettere binding til Ap fører til at de argeste jernbanemotstanderne her i salen kan manøvrere slik at de oppnår at vi blir uten noe vedtak om videre arbeid for Ringeriksbanen, sa Folkvord.

Sommernatt i tunnel

Hans J. Røsjorde (Frp) innrømmet at det ikke alltid var like lett å huske riktig. Han mente imidlertid bestemt at Asbjørnsen og Moe i sine eventyr omtalte en sommernatt på Krokskogen.

– Uansett trasevalg her så har jeg en bestemt følelse av at den sommernatten man kommer til å oppleve i tog på denne strekningen, kommer til å bli en sommernatt uten stjerner – det blir i tunnel.

Tvil i regjeringspartiet

Samferdselsminister Sissel Rønbeck (Ap) hadde vært statsråd i vel ei uke og hadde arvet saken (st.prp. nr. 64 for 1995-96) etter Kjell Opseth. Han ville at den videre planlegging av bane burde ta utgangspunkt i Hole-alternativet, med avgreining fra Drammensbanen i Sandvika og med spor videre mot Hønefoss over Kroksund i Hole. Det var en forutsetning at det i arbeidet med tilpassing av traseføring og plassering av stasjon måtte legges vesentlig vekt på avbøtende tiltak for å redusere negative konsekvenser for miljø, naturres-

surser og samfunn.

Rønbeck hadde kommet fra jobben som assisterende riksantikvar. Riksantikvaren var en av høringsinstansene som hadde gått i mot Hole-alternativet. Rønbeck var følgelig smertelig klar over hvilke vesentlige inngrep i verdifulle kultur- og naturområder bane gjennom Hole ville medføre.

– Det vet jeg faktisk fra før, sa Rønbeck og nevnte særlig elvedeltaet i Storelva-området og kulturlandskapet i Hole. Viss en bare tenker miljøet isolert, erkjente Rønbeck at hun var i tvil om hva som til sjuende og sist ville være det beste alternativet. Hun gikk så langt som å si at dersom hun i denne saken bare skulle ta hensyn til i hva som var beste alternativet med tanke på kulturminneinteresser og kulturminneverdier, da ville hun overhodet ikke være i tvil. Hun trakk imidlertid fram at vi sto overfor flere miljøforhold.

Hun hadde derfor ingen problemer med å forstå hensynet til et meget verdifullt kulturlandskap og verdifulle naturverdier.

– Når det kommer til stykket, er det også hensynet til luftforurensingsproblemer, hvilket alternativ som vil komme til å ha størst sjanse når det gjelder å ta av press på vefsiden og økt biltrafikk, mulighetene for å få realisert hele prosjektet, og – som mange har vært inne på – problemene en kommer til å stå overfor i Marka. Her må også ulike miljøhensyn veies opp mot hverandre, sa Rønbeck. Hun hadde med virkelig positiv interesse notert seg at det var så stort

engasjement i Stortinget når det gjaldt å styrke hensynet til miljøet, inklusive kulturminneverdier i hele samferdselspolitikken.

– Denne saken kan ikke avgjøres bare med tanke på ett hensyn. Vi er også nødt til å ta med i vurderingen hensynet til andre miljøverdier og miljøinteresser – de som knytter seg til Marka, men også de som knytter seg til hele problematikken omkring biltrafikk i forhold til banen.

Også saksordfører Johan M. Nyland (Ap) innrømmet at han var i tvil om hvor banen burde gå. Han innrømmet at det ikke bare er Hole-alternativet det er problemer med. Det vil også kunne bli avdekket store problemer ved alternativet om Åsa når dette blir skikkelig utredet.

Storbønder med innflytelse?

Roy N. Wetterstad (uavh.) hevdet at miljøargumentene lett kunne bli misbrukt i saker som denne.

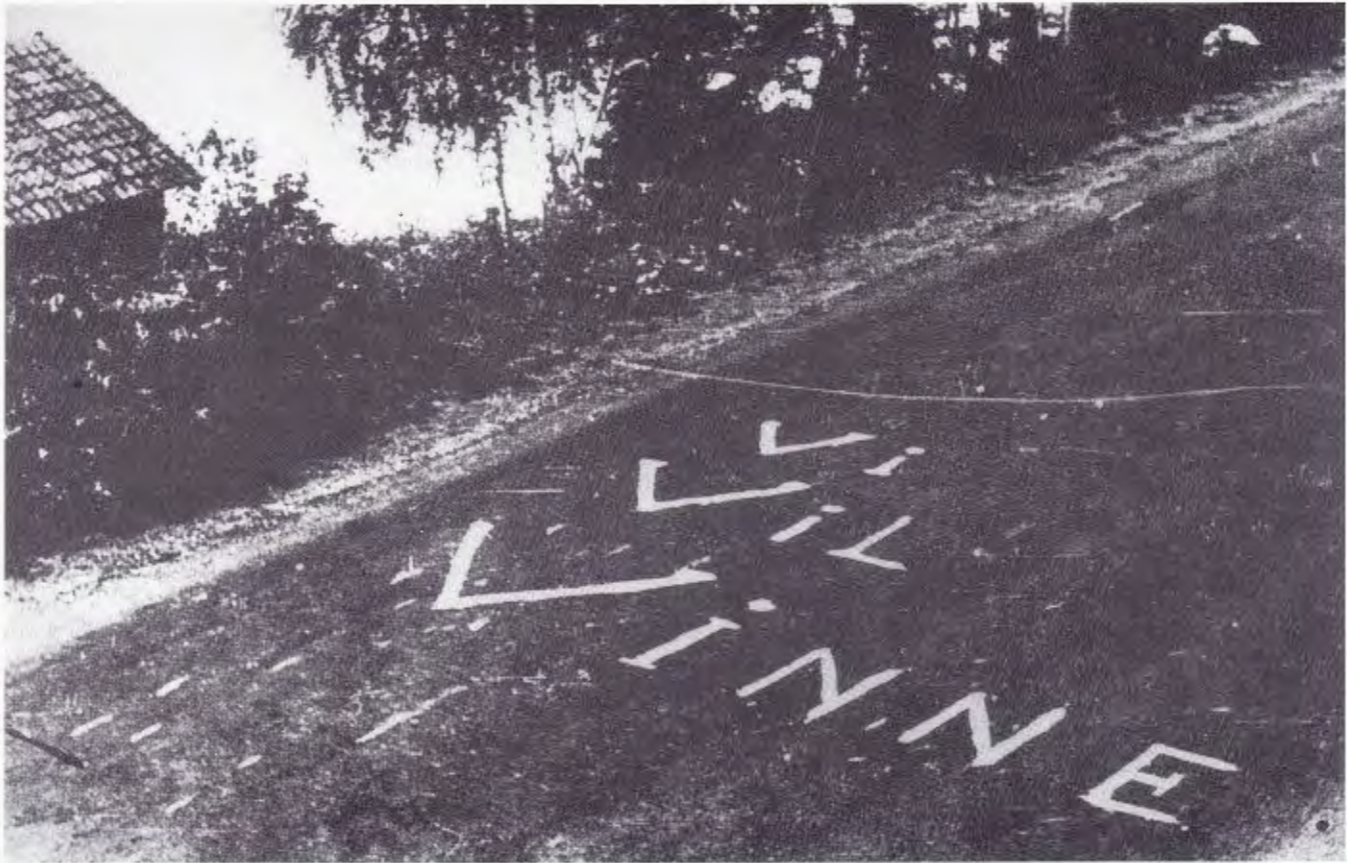
– Enkelte krefter har forsøkt å tegne et bilde av at Kroksund-alternativet fører til voldsomme miljøskader. Jeg tror det er sterkt overdrevet, og at den miljømessige belastningen faktisk blir større når man skal lage en lang tunnel under de nordlige deler av Krokskogen og nord for Steinsfjorden...at Høyre uten å blunke er så uansvarlig med pengebruken, er noe jeg har vanskelig for å forstå. Det skulle ikke forundre meg om noen storbønder i Hole har hatt en viss innvirkning også på dem.

Planlagt i 150 år

Ringeriksbanen har vært aktuell en rekke ganger siden 1858. Grunnen til at Stortinget igjen fikk saken til behandling i fjor var et vedtak i 1991 i forbindelse med stamvei Oslo-Bergen. Da ble regjeringen bedt om å forsere arbeidet med å forkorte Bergensbanen mellom Oslo og Hønefoss med sikte på oppstart i planperioden 1994-97.

På grunn av alle uklarhetene og videre utredninger vil ikke gjennomføring og finansiering av Ringeriksbanen bli vurdert før i stortingsmeldingen om Norsk Jernbaneplan 1998-2007.

Ringerike på norske frimerker

Ringerike eller personer med tilknytning til distriktet er lite brukt som motiv på norske frimerker. Det er bare ett motiv som har sluppet gjennom nåløyet. Det er bare bildet med det historiske motivet "Vi vil vinne" fra Hole som har satt Ringerike på det norske frimerkekartet.

Av TOR ØSTLUND og
FRED HARALD NILSSEN

I en anmeldelse i "Vårt Land" i desember 1995 av Lars Roar Langslets bok "Olav den hellige" blir helgenkongen som frimerkemotiv etterlyst. Anmelderen, Bodvar Schjelderup, skriver at en verken trenger å være historiker, katolikk eller Gyldendal Norsk Forlag for å komme i hu at tusenårsfeiringen av den

norske kirke gjemte landets betydeligste konge i sitt skjød. Schjelderup skriver at han kontaktet Postverket i jubileumsåret og spurte når frimerkene for Hellig Olavs tusen år skulle komme. Ansvarshavende svarte at dette var et helt ukjent tema. Postverket hadde heller ikke registrert noe slikt ønske fra jubilanten.

Når alle pionerlokomotivene, folkebevegelsene og folkedikterne som fyller et lite rundt tall kommer på frimerkene, mente Schjelderup at den mest nevneverdige av norske landsfedre burde fått både frimerker og særutsendelse fra Postverket.

"Men Postverket har ingen historiker ansatt, kanskje heller ingen katolikk. Og hadde det ikke vært for kombinasjonen Gyldendal/Lars Roar Langslet, hadde Olavs tusen år vært forbigått i stillhet her i hans eget folk", skrev Schjelderup.

Hva så med den lokale markeringen i Hole? Joda, Schjelderup nevner denne og at Olav den hellige ifølge tradisjonen ble født på Bønsnes. Dette er imidlertid ikke Langslet helt sikker på. Selv tror Schjelderup at Bønsnes er stedet.

Hole 1941

Vi må altså til nyere historie, til den tyske okkupasjonen av Norge under siste verdenskrig for å finne Ringerike på et frimerkemotiv. Tvers over Ringeriksveien i Portebakken i Nes i Hole malte tre menn en sen kveld i 1941 «Vi Vil Vinne». Tidlig neste morgen var fotograf Carl Dihle på plass og tok flere fotografier før tyskerne rakk å male over de seierssikre ordene som skulle bli det eneste frimerkemotivet fra Ringerike.

Fotografiene ble smuglet over til Sverige og endte som frimerkemotiv, trykt i London. Frimerket spredte budskapet i mer enn 22 millioner eksemplarer: Vi vil vinne - og vi vant.

Huset ved veien er borte. Veien er blitt bredere. Før veien mellom Rørvik og Sollihøgda ble lagt om, hadde den Europaveistandard. Omleggingen til fylkesvei har ført til at trafikken er blitt betydelig mindre.

Propaganda

Grunnen til at Hole-motivet kom på et frimerke, er fordi propaganda er en del av krigføringen. Heller ikke frimerkene har unngått å bli brukt til dette formålet. Da Winston Churchill i 1941 lanserte V-tegnet og slagordet V for victory, slo den tyske progandamaskinen raskt tilbake ved å overta V-tegnet som symbol for sin seier. Alle norske bruksfrimerker fra 1941 med motiv løve og posthorn har derfor overtrykt en sort V.

Det hjalp så lite mot det norske folk at tyskerne også tok V-tegnet i bruk. Det ble fortsatt sett på som et håpets

symbol. Dette kom til uttrykk på det spesielle norske frimerket. Da den norske eksilregjeringen i London utgav sine frimerker 1. januar 1943, skulle disse vise de forskjellige våpengreners innsats under krigen. Da var Hjemmefronten en selvfølgelig del. Den fikk sitt motiv som tydelig nok viser motstandsviljen og håpet som ble holdt levende. Det er tre dominerende V-er i VI VIL VINNE – setningen som frimerket har gjort berømt.

I Norgeskatalogen over frimerker er det omtalt «20 øre med norsk vei». I 1995 var det verdt to kroner ubrukt, en krone stemplet og på konvolutt 15 kroner.

Holdes i hevd

I forbindelse med frigjøringsjubileet i 1995 ble bokstavene malt opp igjen, men skal de være synlige over lang tid,

må de stadig friskes opp. Hole kommune ønsket å gjøre dette, men veivesenet var ikke begeistret for tanken, og avslø i første omgang ønsket. Nå viste det seg at avslaget bygde på en misforståelse. Veivesenet trodde at krigsminnet skulle males på den nye E 16.

Under forutsetning av at det blir laget en godkjent avkjøring og parkeringsplasser, skal kommunen få male opp «Vi vil vinne» på veien. Det gis også grønt lys for å sette opp et informasjonsskilt og bauta ved parkeringsplassen.

Posten i 350 år

Av TOR ØSTLUND

Allerede 13. oktober 1642 ba kong Christian IV sin stattholder i Norge - Hannibal Sehested- om å sørge for en skikkelig postforbindelse mellom København og Christiania. Men først 17. januar 1647 fikk hollenderen Henrik Morian oppdraget å sette i gang både denne ruten og tre ruter innenlands. Dette var starten på Postverket i Norge slik vi kjenner det i dag.

Det er ønsket om en raskere postgang som har vært drivkraften bak dagens infrastruktur innen samferdsel. Befalinger fra myndighetene om utbedring av veiene i Norge av hensyn til posten, har vært avgjørende for den generelle utviklingen av kommunikasjonene.

Norges første dampskipsreder

I 1827 ble Posten landets første dampskipsreder, noe som revolusjonerte kysttrafikken. To dampskip ble anskaffet for Postens regning. Constitutionen og Prinds Carl ble satt i drift, og ruteti-

den ble redusert med hele tre døgn på strekningen Christiania-København.

Jernbanen kommer

Slik dampskipene hadde revolusjonert trafikken langs kysten, gjorde jernbanen det samme i innlandet. I Jernbaneloven sto det at posten skulle sendes med jernbane, og at poståpneriene skulle legges til jernbanestasjonene. Dette førte til at jernbanelinjer ble utbygd, og at frakt av både gods og mennesker gikk betydelig raskere. 1. september 1854 sto det første toget klart for avgang fra Christiania til Eidsvold.

Den første telegraflinjen ble opprettet i 1855 mellom Christiania og Drammen. Da telegrafene kom til Vadsø i 1870, var alle landets byer og ladesteder forenet via telegraf. Til å begynne med hørte telegrafene direkte under Postvesenet.

På vingene

12. juli 1920 fikk posten vinger, med den første offisielle ruten mellom Horten, Oslo, Arendal og Kristiansand. I løpet av de to første månedene ble det

fraktet 90 kilo post. Til sammenligning fraktes det i dag minst 4.000 kilo per dag på strekningen Oslo-Kristiansand.

Sponsor

Posten ble Norges første sponsor da den i 1925 finansierte Roald Amundsens ekspedisjon til Nordpolen. Hensikten med utgivelsen av en frimerkeserie var utelukkende for dette formål. Det er derfor en tradisjon som opprettholdes når skiløpere og håndballspillere i dag er Postens plakatbærere.

Posten i dag

Årsaken til at Posten i dag er en livskraftig 350-åring, er evnen til å tilpasse seg endringene i samfunnet. Postnettets er utviklet for å få en rask postgang. Nye tjenester etterspørres i økende grad på nye steder og til nye tider. Tilgjengelighet er et viktig begrep i dagens samfunn. Posten har også landets mest omfattende elektroniske nettverk som er med på å innfri kravene til en effektiv postgang. «Posten skal fram» - uansett!

Sakfører Thorvald Lie – kapitalist og eventyrfigur

Når vi farter litt rundt i Ådal og på Jevnaker hører vi før eller siden om sakfører Thorvald Lie. Han var distriktets viktigste kapitalist. Romantiserer vi, kan vi si at han var en eventyrfigur som vant prinsessen og det halve kongerike.

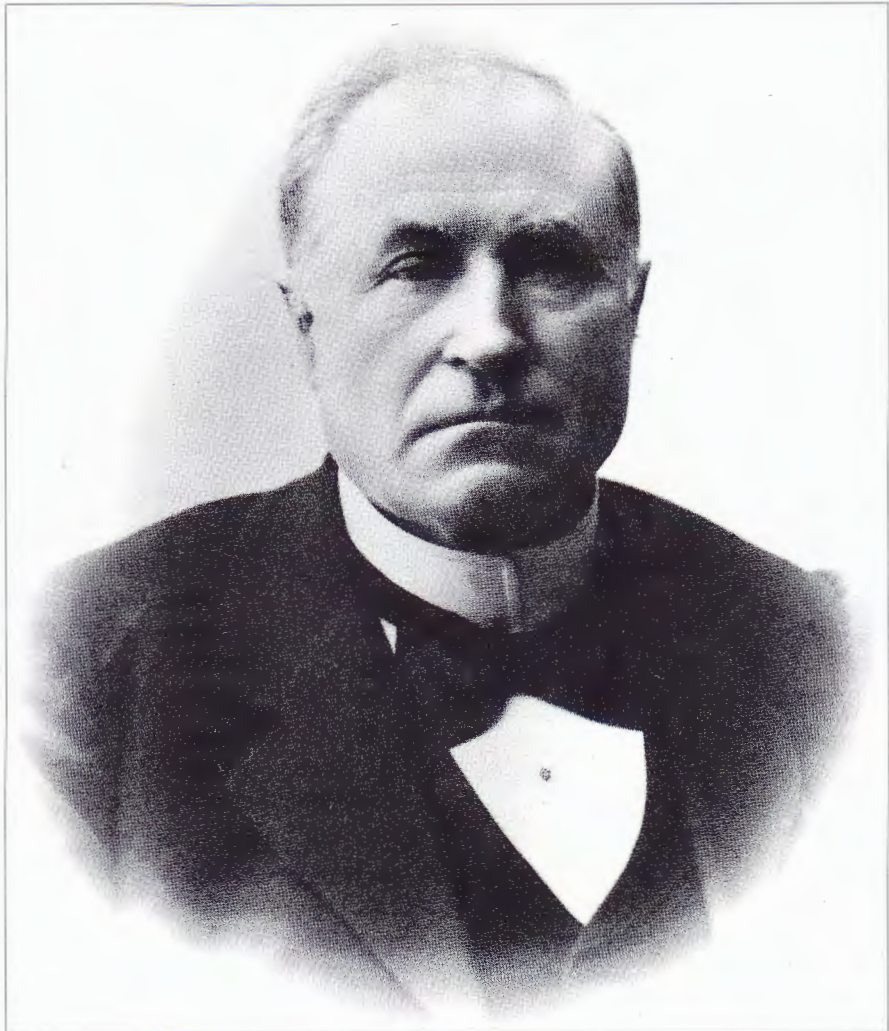
Av BJØRN KNOPH

Sakfører Lie hadde et startgrunnlag. Han arvet en del, han ble godt gift og han skaffet seg etter hvert store skogstrekninger, en lang rekke gårdsbruk, mølle, elektrisitetsverk, teglverk og sag ved siden av at han hadde interesser i den gryende norske industri. Han skal ved sin død i 1911 ha etterlatt seg verdier tilsvarende 11 millioner kroner. I dagens penger er det ca 450 millioner kroner. Han etterlot seg også en stor etterlekt. På mange gårder i Ådal sitter det etterkommere etter sakføreren. Mange kjente mennesker på Ringerike har ham i sitt slektstre.

Bestefaren

Han hadde noe å slekte på. Bestefaren var Christopher Pedersen (1765 - 1834) fra Svartbraaten (på Veienmoen?) ved Hønefoss. Han tok navnet Lie etter gården Lie i Norderhov hvor han hadde sin lægd, står det skrevet. Han slo seg fram. Han var skoghandler og en merkelig mann, opplyst og fremragende dyktig, skriver H.H. Breien i «En Oplandssekt gjennom et kvart årtusen». Han bodde på gården Eikli og var distriktets suppleant til Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814.

Han og kona Elisabeth Olsdatter Røsseng fikk sju barn som vokste opp. En av dem var Peter Lie, født 1799. Han ble i 1827 gift med sin kusine

Sakfører Thorvald Lie - en mektig eiendomsbesidder i Ådal og Jevnaker.

Ingeborg Elisabeth Breien. Han eide Sørum Søndre i Norderhov, og i 1836 overtok han fra sin svoger Hans Breien eiendommen Nedre Vang i Jevnaker. Her førte han i halvthundre år et ekte gammeldags proprietærhjem, heter det i Breiens bok.

Født i 1837

I 1837 ble det født en gutt som ble døpt Olaf Thorvald. Det var den senere legendariske sakfører Thorvald Lie. H.H. Breien skriver at han var en av Oplandenes største eiendomsbesittere om hvem det ble sagt at «han var et

høvdingemne i gammel stil, like utrustet i evner som i vilje til å styre og administrere».

En mann som har satt slike spor etter seg og som huskes og diskuteres over 80 år etter sin død kan det være interessant å få vite litt mer om. Hva var det som drev ham? Hva betydde hans vilje til å styre og administrere for lokalsamfunnet? Fikk han noe glede av sin rikdom?

Ordfører i Hønefoss.

Thorvald Lie ble student i 1856, kand. jur. i 1862 og var en tid fullmektig hos

sorenskriver Rye på Knestang i Haugsbygd. Deretter drev han som sakfører i Hønefoss. Han hadde kontor i Storgaten 12 - gården på hjørnet av Stangsgate og Storgaten. Han var politisk interessert og var ordfører i Hønefoss i 1872, uten at det har satt spor etter seg i Hønefossboka. Men forfatteren, Andreas Ropeid, skriver at Hønefoss ble omkring 1870-årene betraktet som landets mest konservative by. I 1872 får vi et godt bilde av hvor sterk denne konservative majoriteten var. Da var Lie en av dem som undertegnet en uttalelse - en «protest mod det af Storthingsmajoriteten foretagne Stormløb med Regjeringen», Hønefossingene tok standpunkt for regjeringen i det som da var i ferd med å bli en kamp mellom Høyre og Vestre, skriver Ropeid.

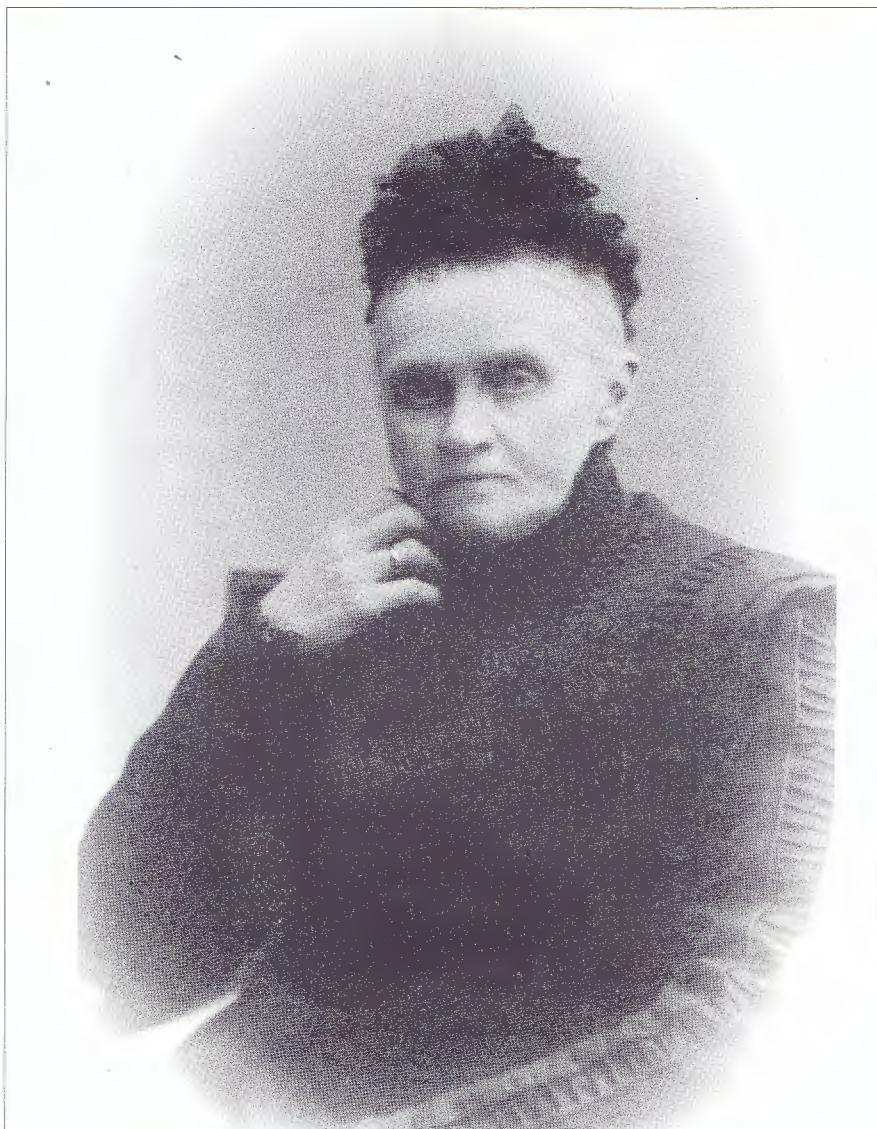
Sakføreren ble gift med Julie Rønnerud fra Jevnaker og fikk en rik medgift. «Det var jeg som sydde blanke knapper i vesten din», sa Julie en av de mange ganger det var kjølig mellom ektefellene.

Mange eiendommer i Ådal.

Lie ble også eier av Nedre Vang der han hadde vokst opp. Busterud i Ådal overtok han etter svigerfaren Iver Eriksen Rønnerud i 1868, Fjøsvisken i Ådal overtok han i 1870 - også etter svigerfaren. Samme året ble han eier av Haugerud i Ådal og i 1875 av Øvervolden i Ådal som han makeskiftet med Fagernes som er den nordligste gården i Ådal. Han ble også eier av Finsand Søndre og Finsand Nordre i Ådal.

I 1871 kjøpte han Kvelsrud på Jevnaker (nabogården til Rønnerud) på offentlig auksjon for 16 000 speciedaler. Det var en uhørt høy sum, forteller Dag C. Weberg som er dagens eier av Kvelsrud. Eiendommen hadde vært sjefsgård siden 1782 og var eid av Det kongelig norske armedepartement.

Foruten de nevnte eiendommer ble sakfører Lie eier av Øvre Vang, Øvre Toso og Nedre Toso. Gårdene i Ådal - med Fagernes som unntak - hadde skog til Samsjøvassdraget. Han eide også Hadelandsskogene Søndre og Nordre Klæstad. Det ble svære arealer til sam-

Julie Lie født Rønnerud, Jevnaker. «Det var jeg som sydde blanke knapper i vesten din», minnet hun sin mann om.

men. Busterud er på 6000 dekar, Finsand Nordre 8400 da, Finstad Søndre 8300, Fjøsvisken 12350, Fagernes 7800, Haugerud 19200, Klæstad N 1700 og Klæstad S 3200 dekar - tilsammen 66950 dekar.

Pengeutlånere.

Sakføreren arbeidet delvis sammen med svigerfaren Iver E. Rønnerud som nærmest drev en slags privatbank. Han lånte ut penger, og det samme gjorde sakføreren. Når låntakeren ikke greide å betale tilbake, krevde han sin rett og overtok gården hans.

Lie & Co A/S

Sakføreren etablerte et aksjeselskap ved navn Lie & Co.A/S, og etterhvert som

sønnene vokste opp, ble de satt inn som disponenter. De fikk bestyre to gårder hver, og stort sett overtok de disse til eie ved sakførerens død. Men den nest yngste sønnen, Thor Olaf Julius, var da død og hans eneste barn, Thorvald Kaare Edvin, var umyndig. Han arvet Søndre Finsand som gikk ut av slekten i 1939 da enken solgte eiendommen. Det er den eneste eiendommen etter sakføreren i Ådal som ikke eies av etterkommere. De tre døtrene fikk hver sin gård i Ådal og Jevnaker. De fleste gårdene (men ikke skogene) på Jevnaker er gått ut av slekten.

Rikholdig arkiv på Fjøsvisken.

På Fjøsvisken ligger et stort og rikholdig arkiv etter sakfører Lie. Dagens eier av

Sakfører Lie fikk reist nye bygninger på Kvelsrud og satte i gang mange tiltak. Hovedbygningen ble ødelagt ved brann etter hans tid.

Kvelsrud på Jevnaker, tidligere stortingsrepresentant Dag C. Weberg, har fått overta en del arkivalia som angår denne eiendommen. Blant disse arkivsakenene er også en såkalt kopibok - en bok med kopier av de brev sakføreren skrev i en viss periode. Denne håndskrevne kopiboken viser at sakføreren var en maurflittig og meget påpasselig mann.

Byggearbeider på Kvelsrud.

Etter overtagelsen satte sakføreren i gang med byggearbeider på Kvelsrud. Han bygget en staselig arkitekttegnet hovedbygning i sveiserstil av furu fra Samsjøområdet. Denne bygningen brant senere ned og ble erstattet med dagens hovedbygning. Det ble også bygget et fint stabbur og låve og fjøs med videre. Det ble anlagt en prektig arkitekttegnet hage.

Området der Kvelsrud ligger var et sentrum i bygda, og Lie bygget det ut. På Nedre Vang som han overtok etter faren var det skyssstasjon og bygdas postkontor. På Kvelsrudds grunn ble det anlagt en dam, og vannet fra denne drev en mølle. Allerede i 1894 ble det instal-

lert et kraftverk slik at Kvelsrud og nabogårdene fikk elektrisk lys. Det var også teglverk på Kvelsrud, og det finnes fortsatt teglstein som ble laget der.

-Saa mange til at forbruge.....

Sakfører Lie var meget arbeidsom, nøye på det og sparsommelig. Det siste illustreres med historien om da en venn av ham i Oslo, en sjøkaptein, skulle følge en av sønnene som skulle kjøpe klær. Instruksjonen da gikk ut på at de skulle oppsøke en jødisk kleshandler tidlig en mandag morgen. En jøde hadde nemlig vanskelig for å la en handel gå fra seg en mandag morgen. Det ville være et dårlig varsel for den følgende uke. Underforstått kunne man da få en rimelig pris.

Sakføreren sa gjerne «saa mange til at forbruge, men kun en til at tjene».

Det siste kan sikkert diskuteres, for de mange som arbeidet for ham var utvilsomt produktive. Det var opptil 80 personer som fikk lønning på Kvelsrud. De arbeidet på gården, i skogen, på mølle og teglverk og med anleggsarbeid som veibygging og oppmuring av

dammer i Brennelva som han regulerte opp til Stortjern i Østre Jevnaker.

Det finnes en «Husmannsbok» for Kvelsrud for en periode i 1890-årene. Den viser at lønningene for menn var en krone dagen om vinteren, kr. 1.20 om sommeren. Kvinnene tjente mindre.

De færreste fikk lønn i kontanter. Sakføreren betalte med anvisninger til kjøpmann Halvor Wang på Solbakken. Arbeiderne i Ådal fikk anvisninger til Ringen Landhandel. Anvisningene lød på den sum som var igjen når det var trukket fra hva vedkommene hadde fått i form av naturalier, lån av hest osv.

Sakføreren var som nevnt personlig flittig. Han sto tidlig opp og forlangte at arbeidsværelset skulle være oppvarmet til han hadde spist frokost og var klar til å ta fatt klokken seks. Han krevde at det skulle være ro i huset tidlig på kvelden. Det skulle spares på parafinen som ble brukt til belysning, og man skulle være uthvilt til en ny dag. - Det er ikke de store inntektene som gjør en mann rik, men de små utgiftene, var hans motto.

Sakføreren i Ådal og Tyskland

Hva vet vi om Thorvald Lies privatliv og karakter? Nok så lite, det må vi innrømme. Det vi vet, tyder på at han var en hard mann å gjøre forretninger med. Det fortelles at arbeidsfolkene syntes at sakføreren var grei og det ble satt pris på at han kunne komme med en ekstra påskjønnelse. Matstellet på Kvelsrud var solid. Det hører også med i bildet at han og fru Julie bekostet Jevnaker kirkes nåværende tårn til ca 8000 kroner i datidens penger. Ekteparet opprettet også tre legater på tilsammen 32 000 kroner til forskjellige formål i Jevnaker.

Sakføreren hadde omgang med storbøndene og de kondisjonerte på Jevnaker. Årbok for Hadeland forteller at naboene kom sammen, spilte kort, pratet, planla og drøftet felles problemer. I årboken er det gjengitt en regle som ramser opp presten Stub, Thorsten på Vang, sakfører Lie, Berjer på Hauer og Bårnholdt på Rønnerud. Sistnevnte var sakføreren svoger. De to skal for øvrig ha blitt kraftig uvenner om noe.

Det var også store selskaper for prominente gjester på Kvelsrud nå og da. Da ble det stelt og pyntet, blant annet med store mengder bar fra skogen. Anna Myre ble budsendt for å koke selskapsmaten, forteller Hallvard Hillestad. Hans foreldre arbeidet på Kvelsrud i mange år.

Sakfører Lie reiste også på kur i Tyskland. På disse badene var det et rikt sosialt liv, for ikke å si fornøyelsesliv for mennesker med mange penger, og man kunne få behandling for legemlige svakheter. Sakføreren fikk sukkersyke, men «hadde ved et strengt diettisk levesett formået at hindre denne sykdoms videre fremgang» skrev Ringerikes Blad i minneordene etter at Thorvald Lie hadde avgått ved døden på Fjøsvisken i oktober 1911 på grunn av giktfeber.

Feriert i Ådal

Det er ellers tydelig at sakføreren likte seg i Ådal. Når han og fruene skulle dit ble de kjørt i kalesjevogn, og tjenestefolk som innejenter og stallkar fra Kvelsrud fulgte med. Vi har navnet på noen av dem: Marit Johanson, Ingeborg Eriksdatter Hillestad og Hans Andersen.

Sakføreren hadde sin sommerresidens på Fjøsvisken, og likte å feriere på hytta Fjeldstua som var bygget i sveiserstil ved Abbortjern på Fjøsviskfjellet. Han la ikke arbeidet helt til side når han var på hytta. Det fortelles at når dampbåten som kom fra Hen førte hvitt flagg, var det post til sakføreren. Da gikk Gamle-Røsten opp til hytta med sin store postveske og kanskje med noen varer også. Matstellet ble ordnet av en tjenestepike som var med fra Kvelsrud. Unge husmannskoner fra Ådal kunne også ta et tak. En av tjenestepikene var Ingeborg Hillestad som var en sterk ung dame som sakføreren hadde respekt for.

Fisket i Samsjøen.

Lie var også særlig glad i Samsjøen. Han satte opp en hytte på Holmen ved utløpet, trolig en gang i 1880-årene. Hytta ble utstyrt med service, bestikk og glass for 18 personer. Det ble også satt opp et svært båthus og garnbu. Det fantes minst en båt som var bygget for to rorskarer.

Fisket ble drevet intenst som **naturalhusholdsfiske**. Det var

mange munner å mette på gårdene rundt om. En av dem som hjalp til med fisket var den kjente Lars Finneplassen som bodde innerst i Samsjøen. Lie forsøkte å kontrollere fiskingen og jaktingen til Lars, men det greide han nok ikke. Lars var en hard negl. Han fikk etterhvert 18 unger, og det skulle til mye mat.

Lie lot bygge en skikkelig vei som kunne kjøres med hest og vogn til Samsjøen. Den ble senere en av landets første skogsbilveier. Han fikk ellers bygd forstøttningsmurer og dammer i Somma og fra Samsjøen og langt innover Haugerudelven til Gran. De svære skogsarealene innenfor Samsjøen var neppe drivverdige før disse arbeidene var utført.

Det var husmannen Hellik som bygde veien til Samsjøen. Han beklaget seg sterkt over den meget dårlige akkorden han hadde inngått.

- Jeg taper penger på hver meter jeg bygger, sa Hellik. Til den repliserte sakføreren kort og tørt at «du var nok en rik mann da du begynte for meg da, Hellik.»

Det kan høres ut til at det var en fri tone mellom prinsipalen og husmennene. Den nevnte Hellik sa ikke nei til en dram. Han fikk ukentlig oppgjør fra Lie. En lønningsdag spurte sakføreren om hvor mange dager Hellik skulle ha oppgjør for.

- Fem fulle og en halv dag, svarte Hellik.

- Du har fått en fin hest, sa Hellik en dag da sakføreren kom med en ny hest.

- Ja, hadde den hatt like fin bakpart som den har fin frampart, ville den vært helt enestående, sa Lie.

- Ja da hadde det blitt samme faen hvilke vei du hadde satt den i draget, sa Hellik.

En annen historie som går i Ådal er at sakføreren påla sine husmenn og arbeidsfolk å stemme på et bestemt parti ved valget. Han hadde stemmerett i Ådal og deltok meget i det kommunale liv der. Valget gikk ikke som sakføreren hadde ønsket. Da flirte arbeiderne lurt og bemerket at «vi tapte valget vi Lieskara».

Kilder:

H.H. Breien: «En Oplandssekt gjennom et kvart år tusen».

A. Lagesen: «Ringeriske slekter».

Årbok for Hadeland

Trond Bergsund.

Thorvald Kaare Lie.

Dag C. Weberg.

Per Ole Rønning

Hallvard Hillestad

Gutten som ble prest

Hest og karjol de første årene i Grong.

En gutt fra enkle kår i et av Norges mest karrige og værharde strøk endte sine dager som prest i Norderhov og prost på Ringerike.

Av LORENTZ JENSSEN

I det herrens år 1886 stod det merkelige tegn «skrevet i stjernene»: En gutt født på øya Ytre-Vikna, i Namdalen, på Trøndelagskystens mest værharde del, i enkle kår og omgivelser, ville 52 år senere bli utnevnt til prest og prost i Norderhov og Ringerike, hvor han skulle tjenestegjøre i 18 år - fra 1938 til 1956. Ringerike skulle bli stedet han ble sterkt knyttet til og der han døde, på sin fødselsdag - 89 år gammel.

Oluf Ludvig Jenssen ble født 29. juli 1886. Siden det var olsok, var det naturlig at han fikk navnet Oluf. Stedet er Vikna, værhardt og karrig med storha-

vet og Haltenbanken rett utenfor stuedøra. Havet er livsgrunnlaget, men også hvorfra så altfor mange aldri kom tilbake. Plassen heter Lillesul. Om den står det å lese i Viknaboka: Utsed er en tønne bygg, fire tønner havre og to tønner poteter. Der er hest, ni kyr, fjorten sauer, ni geiter og en gris. Som svigersønn overtar Oluf's far, Lorentz, 1/3 av bruget for kr. 800,- samt kår til Anne Margrete (svigermoren). Det var ikke hus til den gardparten Lorentz overtok i 1883, men han bygger nye hus i aust av det gamle tunet.

Mistet begge foreldrene

Båten var sentral i den daglige tilværelsen. Å ro, eller gå, var eneste måten å komme fra det ene sted til et annet. Isolert som øysamfunnet var, ble slektsforbindelsene sterke. Det skulle godt gjøres å finne noen som ikke hadde slektsknytning til hverandre. Slekts-

navnet var opprinnelig Ulsund etter gården der Lorentz kom fra, men Olufs bestefar, Jens - ville udødeliggjøre seg selv med ættenavnet Jenssen, og slik ble det. Oluf hadde to eldre brødre og en yngre. Når Oluf er to år gammel dør faren, 32 år. Minstebroren blir født like etter. Det går fire år - så dør moren, også hun bare 32 år. Snakk om å «starte med to tomme hender». Hva gjør så fire foreldreløse gutter, i alderen fire til elleve år i et av landets fattigste strøk? Ordet krisehjelp var ikke oppfunnet den gang, men en bestemor og naboer gjorde jobben. Ingen registrerte hva som rørte seg i et barnesinn. Ingen spurte senere hvordan det påvirket deres liv. Ingen diskuterte heller hva som var voksen- eller barnearbeide. Guttene gjorde det arbeide de voksne satte dem til. Om sommeren sprang de vel oftest barbent i heiene og gjette sauer. Sko, støvler og klær var hjemmelaget, og

Presteparet på Norderhov Prestegård i tiden 1939 til 1956.

ingen selvfølghet. Alle lever vi med tidligere opplevelser inne i oss, og hvordan de påvirker vår senere adferd som mennesker, opptar i dag mange, - men dengang? Vår nåtid er preget av vår fortid. De verste opplevelser har vi en evne til å fortrenge, mens de gode og lyse lever vi på og gir livet vårt mening. Sin barndom snakket Oluf senere lite om. Men nok om det.

Tante Marta drev guttene fram

I Sandnessjøen bodde en søster av guttenes mor, tante Marta, hun drev pensjonatet «De syv Søstre», (eksisterer den dag i dag, men i en hotellkjede). Tante Marta var en driftig dame med ambisjoner, ugift og myndig. Hun tok hånd om tre av guttene, Johan, Oluf og Leonard. Den nesteldste, Iver, var det andre som tok seg av. Uten tanke på egen prestisje tok tante Marta mål av seg til å skape en økonom, en prest og en lege! Tidens statusyrker! Husk, dette er før århundreskiftet, under forhold som var temmelig ulike de vi har i dag! Og dette var ikke gjort i en håndvending, - guttenes boklige lærdom var ikke den beste, men hun hadde oppdagget anlegg, var systematisk, og fulgte en plan.

Først ble eldstemann Johan, som skulle bli økonom, satt igang. Etter studier i Kristiania og stilling i Norges Bank, kom han da også vel i havn, men etter noen år emigrerte han til Amerika

hvor han senere forulykket.

Så var det lille Olufs tur: Da han var tolv år gammel, tolv år!, fulgte tante Marta ham til Kristiania hvor hun meldte ham inn på Cathedralskolen. Bare det beste var godt nok, og i Kristiania ble han værende, unntatt feriene, til han i 1910 var ferdig prest fra Det kongelige Universitet. Tiden i hovedstaden var full av opplevelser, med unionsoppløsningen i 1905 som det mest spennende. Oluf har senere betrodd at det var hardt nok for ham å reise forbi Trondhjem og mulighetene til et teknisk studium, som stod hans hug nær, men som senere ble hans hobbyinteresse.

Tante Marta feilberegnet «legen» - Leonard. Han drog i stedet til sjøs og emigrerte senere til USA. Kom på sine eldre dager tilbake. Bodde i Steinkjer til han ble 93 år. Fjerdemann, Iver, sørget for seg selv.

Vikarjobb og ekteskap

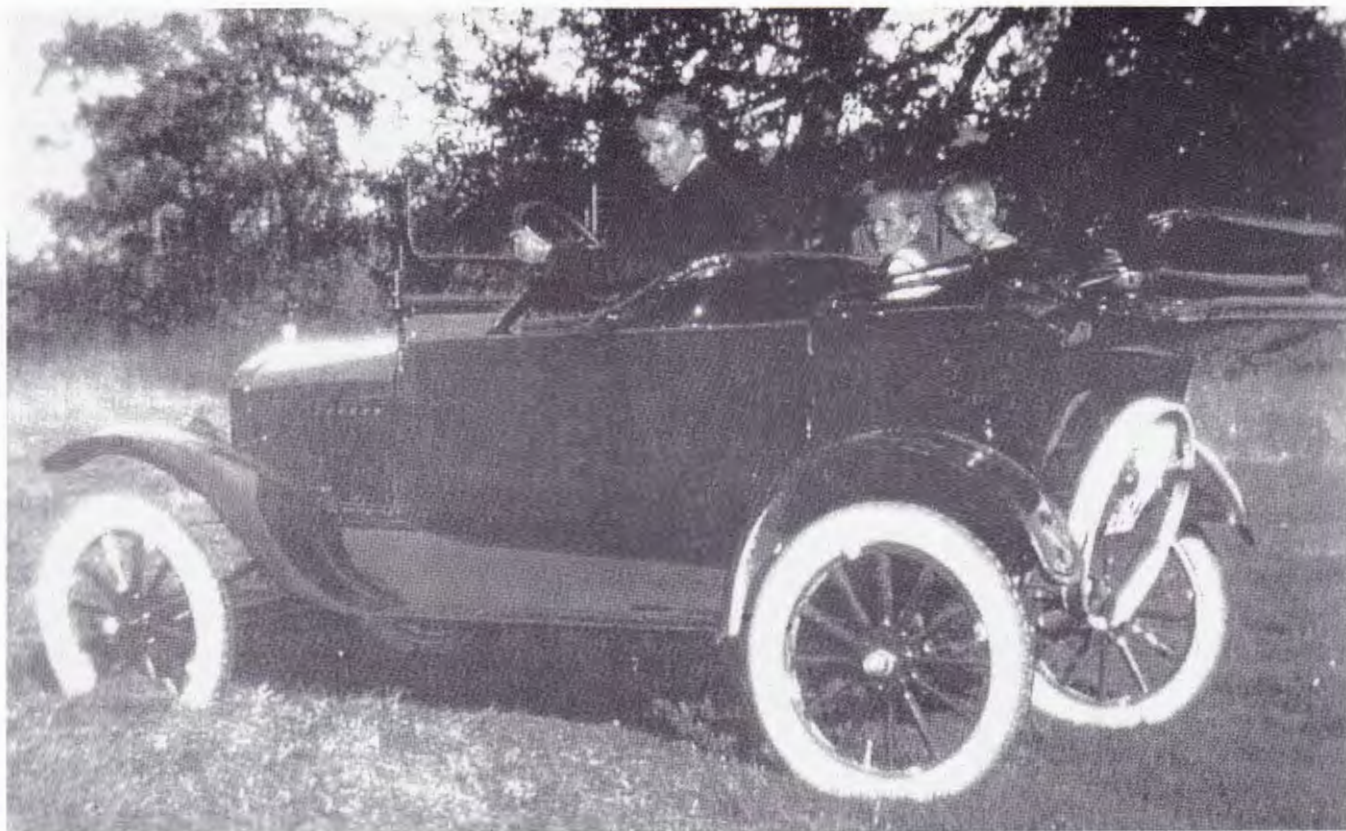
Den første prestejobben Oluf fikk «bryne seg på», ble en vikarjobb i Karasjok, som senere ble fast. Men først måtte han lære samisk. Hans første menighet var jo overveiende samer som ikke forstod norsk. Full av virkelyst drar han nordover til et av landets mest øde områder. Oluf er nå 26 år og hadde ingen planer om å leve et liv i sølibat, for på denne tiden griper skjebnen inn i den unge prests liv på en måte som får konsekvenser for hans livshistorie: Presten han vikarierte for, Kristian Nissen og

hans kone Inga, skulle komme på besøk til Karasjok. Inga hadde sin søster Gudrun med i følget. Inga kjente stedet godt fra før, etter å ha bodd der oppe i ti år. For Gudrun, som ikke hadde opplevd annet enn Kristiania og livet i hovedstaden, - var det noe nytt og eventyrlig med en tur til Karasjok, en utpost som det var dengang. Først med tog til Trondhjem, så ca. en uke med båt til Lakselv, der de ble møtt av samer med reinsdyr og pulk som kjørte dem innover vidda mot Karasjok. Herfra kom så den unge presten Oluf, som utålmodig hadde sæla på reinen sin og kjørte selskapet i møte.

Kort fortalt: Der under nordlyset skjøt amor blink, for allerede året etter feiret Gudrun og Oluf bryllup i hovedstaden. To mennesker fra totalt ulike miljøer fant hverandre i et tilfældighetenes spill. De slo seg ned i Karasjok, og bodde der til 1922.

Når man lever et isolert liv så tett opp til naturen som de to gjorde i disse årene, fikk de også et avhengighetsforhold til sted og folk som bandt dem med sterke bånd. Oluf fikk oppleve spenningen og gleden med å fiske laks i elven, og rypejakt i fjellet. Begge gled naturlig inn i et miljø, helt ulikt det begge kom fra. For å forstå Gudrun's situasjon, og den tilpasningsprosess hun stod overfor og gjennomgikk, bør vi vel også lette litt på sløret til den bakgrunn hun kom fra: Hun vokste opp i Eilert Sundts gate, Kristiania's «beste vestkant». Familien hadde bygget hus, som står der den dag i dag. Datter av statsråd i Emil Stangs regjering i to perioder og senere borgermester (ordfører) i Kristiania, - Peter Birch-Reichenwald.

Som et apropos midt i diskusjonen rundt Ringeriksbanen og Bergensbanens forkortelse kan det være av interesse bl. a. å gjengi fra «Morgenbladet» i de dager: «I Stortingets Jernbanekomite som ogsaa i Thingets Debatter om Jerbanesager har Birch-Reichenwald spillet en fremtredende rolle». Og et annet sted: «I denne sak, hvor lokalhensyn kjempet mod lands-hensyn og småskåren, smalsporet tankegang mot en rummeligere og mere fremsynt bredsporet, og hvor politiske

I 1922 ble også presten innhentet av den moderne, tekniske tid.

meningsfeller kjempet vilt mot hverandre, var Birch Reichenwald en av de bærende krefter i det store jernbaneanlegg, som knesatte en rekke betydningsfulle jernbaneanlegg og herunder Bergensbanen etter midtjellslinjen ved beslutningen om anlegg fra Voss til Taugevand. Avgjørelsen satte Bergen på ende i jubel og begeistring».

Etter datidens målestokk var Gudrun vant til et behagelig liv med små bekymringer. Blant annet tilbragte hun flere av sine ferier på Norderhov Prestegård, hvor hun ble bestevenninne med Thora Ferdn, datter av navngjetne prost Ferdn. Et forhold som varte livet ut. Dette var tiden før 1910, samtidig som Oluf pugget latin og forberedte seg til sin prestegjering.

Hennes ungdom var også preget av meget sorg. Faren døde, midt i sin karriere i 1898 - 55 år. Gudrun var da 13 år. Senere mistet hun tre av sine søsken i ung alder. Etter farens død gikk hennes mor sortkledd til hun døde i 1926.

Tiden i Karasjok var ikke bare romantisk: 1914-18 - første verdenskrig, med matmangel, rasjonering osv. I 1917 - den russiske revolusjon, hvor en

strøm av flyktninger la veien mot friheten over Karasjok.

Det hele var likevel ikke verre enn at presteparet i denne perioden satte tre gutter til verden. Peter - 1914, Johan Kristian - 1917 og Lorentz - 1921. Og som en utfordring til tiden og de politiske strømningene, ble Oluf en periode ordfører i bygda, sannsynlig upolitisk. For sin «håndtering» av flyktningeproblemet fikk han Finlands «Hvita Ros», en utmerkelse han satte høyt. Men etter ti år på samme sted, begynte det gjensidige avhengighetsforhold mellom prestepar og befolkningen å bli så sterk, at en løsrivelse - som engang måtte komme - ville bli mere smertefull for hver tid som gikk. Derfor besluttet de i 1922 å søke sørover, og valget ble Grong i Namdalen, midt i kongeriket.

Tiden i Grong

I Grong blir tilværelsen en annen og lettere. Fremkomstmidlet, hest og karjol, var å foretrekke fremfor en ustyrlig rein på Finnmarksvidda. Ikke lenge etter finner den første T-Forden veien til prestegården i Grong. Dette var litt av et leketøy for en prest med tekniske in-

teresser og anlegg, og som kanskje hadde valgt NTH i Trondhjem hvis han selv upåvirket hadde bestemt sin løpebane. I bygda gikk det gjetord om presten og T-Forden som kom fram overalt. Senere ble Forden avløst av mere moderne modeller. Til prestegården i Grong flyttet også tante Marta fra Sandnessjøen, og i Grong bodde hun til hun døde i 1926, vel tilfreds med følelsen av sin innsats i å ha gitt bygda en ny prest. I denne tiden blir familien fulltallig, i det fjerdemann, Harald - 1924, gjør sin ankomst. Gudruns høyeste ønske, en datter, gikk dermed ikke i oppfyllelse.

Både Gudrun og Oluf regnet senere perioden i Grong for å være en lykkelig tid. De følte at de var akseptert og fyllte de krav som bygdefolket stilte til dem.

Til Ringerike

Men etter 18 år som «prost i Indre Namdal prosti» ble tiden igjen moden for at presten burde se seg om etter et nytt kall, og denne gang falt valget på Norderhov og Ringerike. I 1938 ble han utnevnt til den krevende oppgaven som prestegjering i et blandingsamfunn

av jordbruk og industri som Ringerike er, og en sterk kontrast til det rene skog- og jordbruksamfunn de kom fra.

For Gudrun ble det å komme til Norderhov som prestekone, en sterk opplevelse. Som barn opplevde hun personligheter som Ferden-familien var, nu stiller hun opp i den rollen hun en gang så opp til med ærefrykt. En rekke mennesker hun husket, dukket opp i samfunnsposisjoner. Noen bør nevnes: I Gusgaarden treffer hun Ingrid Thingelstad, tidligere Feragen. På nabogården -Gerda Strande. På Hverven fant hun Maren Waagaard, og på Jevnaker Ferden-familien som hun følte en sterk tilknytning til. Det hele var overveldende!

I motsetning til de tidligere miljøer og utfordringer hun var stillet overfor, tilvenner hun seg på en måte fort de nye forholdene, men med sitt enkle vesen og en ukritisk, usvikelige tro på «det gode» i alle mennesker, er det tøft å tilpasse seg et miljø hvor man blir betraktet som det vanlige menneske man er - på godt og vondt - og ikke bare som «prestekone», som lett forekommer i et enklere miljø.

Oluf stod overfor det samme, men på en annen måte. Det ble stilt store krav hvor han måtte tilpasse seg nye utfordringer. Han møtte mennesker som betød meget for ham resten av livet. Hvis navn skal nevnes må det bli Erling Thomle, Asle Enger, Petter Lindstad, Ståle Kyllingstad - men mange flere kunne vært nevnt. En hyggelig overraskelse var møtet med dr. Kloumann som hadde vært en av de få «hvite» i Karasjok og en nær venn derfra. Else og Haivdan Klouman kom til å bety meget for begge i årene som fulgte.

Dagbok fra april 1940

Den annen verdenskrig nærmet seg, og 9. april 1940 var den en kjennsgjerning. Røde Kors-foreninger over hele landet hadde siden Finlandskrigen vært i beredsskap. De var, med de midler de rådde over, forberedt på det verste. Lokalet Njardarhov var innredet som en Røde Kors-stasjon for mottak av sårede. Gudrun var med i den Røde Kors-ring som hadde ansvaret for Njardarhov.

Natt til 13. april gjennomlevde Gudrun og Oluf - sammen - den mest dramatiske opplevelse de noensinne hadde vært utsatt for. Sansynlighetene for kamphandlinger i området ved Norderhov var store. Norske tropper var gått i stillinger ved Tandbergmoen og ryktene om at tyske tropper var på vei fra Sundvollen, skapte en spent situasjon. Det ble bestemt at både Gudrun og Oluf sammen med noen damer fra gårdene rundt skulle overnatte på Njardarhov i tilfelle noe skulle skje. Og det gjorde det ettertrykkelig! Nedenfor gjengis noen utdrag fra Oluf's notater om hendingene:

13/4. Tidlig om morgenen tilbake til prestegården. Det høres nu skyting ute fra Skaret og Krok-kleven. Tyske fly beskytter og bomber de norske stillingene derute. Ild og røk vitner om at gårder er satt i brann. På «Njardarhov» er gjort i stand et hjelpelasarett med 18 senger. Et laken bemalt med et rødt kors er satt opp på veggen. Prestefruen sammen med menighetssøster og noen andre damer har overtatt hjelpestasjonen og forbereder seg på å ta imot sårede.

Ut mot kvelden ser vi fra Njardarhov en bilkolonne komme over Bråksbakken og stanse på veien mellom Botilrud og Gusgården. Vi tror det er norske tropper på tilbakemars. Ikke lenge etter kommer det to soldater ned veien mot Njardarhov over fra Ringåsen. Det er tyske soldater. De stanser et øyeblikk og betrakter Røde-kors-merket og fortsetter mot Hønensvingen, hvor det nu er samlet en tropp tyskere. Prestegården, Gusgården, skolen og Ringvold er fylt av tyske tropper.

Kl. 1/2 11 om kvelden, etter at det er blitt mørkt, tar de norske soldater, som har trukket seg tilbake til Hesleberg, Barnehjemmet og Øvre Tandberg - til å skyte fra sine stillinger. Ilden blir besvart fra tyskerne. Med et kort opphold varer skytingen til det begynner å lysne. Smellene tyder på at det foruten maskingeværer og mitraljøser også benyttes feltkanoner.

Et par timer etter at skytingen er opphørt våget vi oss ut fra Njardarhov, hvor vi hadde tilbragt natten i kjelleren, for å begi oss over til Vaker. Tyskerne er da

på vei mot Hønefoss. De norske styrkene har trukket seg tilbake til Haugsbygd. Det må bemerkes at ingen sårede ble innbragt.

Det er ikke mye i disse tørre notatene som viser hvor alvorlig situasjonen virkelig var for de som den natt oppholdt seg på Njardarhov! - midt i skuddlinjen for en flokk tyske banditter, beryktet for sin hensynsløshet. Først etterpå, da Haugsbygd stod i lys lue, gikk dette opp for dem. Med sorg betraktet Oluf dagen etter vandalenes herjinger med Norderhov kirke.

Som for alle andre, ble krigsårene en sterk påkjennning for Gudrun og Oluf. Offentlig sier Oluf opp sin prestestilling, men fortsetter som før. Den økonomiske situasjonen blir usikker, men bygdefolk sørget for at presten ikke led nød i de årene som krigen varte.

Oluf som prest og menneske

Skal man prøve å gi en karakterestikk av Oluf som prest og menneske?

Hans universitetsutdannelse medvirket kanskje til hans liberale syn - som lite fristet ham til dommedagsforkynnelser, men anstrengte seg for å forstå og godta annerledes tenkende og troende. Han var i besittelse av en humoristisk sans, som kanskje satt litt langt inne. «Rettskaffen - redelig - ærlig», kunne stått som motto i hans fane. Han gikk stort sett klar av de religiøse strømninger som fra tid til annen hjem søker land og folk, med undtagelse av Oxfordbevegelsen som sveipet over store deler av verden i 30-årene. Bevegelsen grep fatt i liten som stor, fattig som rik. Grunnideene som bevegelsen bygget sin lære på, falt i tråd med de idealer Gudrun og Oluf bygget sine liv på, derfor gikk de klar av det svermeriske, ensprede, fanatiske som ofte følger denslags vekkelser.

Det var et stort tap og en stor sorg, da han i 1956 mistet sin kone Gudrun, samme år som han sluttet som prest. Han hadde forberedt sin pensjonisttilværelse og bygget hus på Botilrud.

Noen år etter giftet han seg på nytt og levde mange gode år på Ringerike. Han døde på sin fødselsdag, 29. juli 1975, olsokdag, 89 år gammel.

Giganten på Røysetoppen

-Grisen og je har eti to ganger, men professoren bare driver på, sa Karl Frøshaug. Det var professor og nobelprisvinner Ragnar Frisch han omtalte. Professoren hadde et beskjeden sommersted på det vi i dag kaller Røysetoppen.

Av BJØRN KNOPH

Her drev han med biavl. Det var det Frøshaug hjalp ham med. Professorens fag var sosialøkonomi, og det er for innsatsen på det feltet han vil bli husket.

Høsten 1970 gikk holeværingene i fakkeltog til hans ære. En lang, lysende slange av unge og eldre buktet seg opp til hytta der den røslige professoren tok imot. Han var nettopp blitt tildelt den nyopprettede Nobels minnepris i økonomi. Han og den hollandske professor Jan Tinbergen delte prisen som var den største anerkjennelse som noen sosialøkonom i verden hadde fått til da.

Hvordan bar det til at den gullsmedutdannede professor i sosialøkonomi holdt til i en liten hytte på Røyse? Her kommer birøkten inn i bildet. Frisch måtte ha et sted til biene sine, og derfor kjøpte han eiendommen på Røyse og besøkte stedet flittig sommerstid. Som pensjonist bodde han der lange perioder sammen med fru Astrid. Den energiske mannen arbeidet fortsatt med spørsmål som interesserte ham. Han fikk forskjellige ideer. Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo foretok regnearbeidet, og så kom resultatene tilbake til Røyse. Av og til viste de at ideene var gode, av og til ikke, fortalte han en gang.

Satte spor etter seg.

Det er fire personer med tilknytning til Hole som har satt spor etter seg i Norgeshistorien, sa en kunnig mann. - Det er Halfdan Svarte, Harald Hardråde, Hellig Olav og Ragnar Frisch. Holeværingene kan være stolte av dem.

Ragnar Frisch i Gøsta Hammarlunds strek. (Dagbladet 18.10.1958)

Ragnar Frisch var sønn av den kjente gullsmed Anton Frisch som drev verksted og forretning i Storgaten i Oslo. Ragnar ble satt i gullsmedlære hos David Andersen og tok svennebrevet i 1920, 25 år gammel. Svennestykket var et kaffeservise i sølv. Han hadde studert statsøkonomi ved universitetet mens han gikk i gullsmedlære, og reiste ut for å drive videregående studier i økonomi og matematikk. Doktorgraden fulgte og likeså mye opphold utenlands. Kolleger hjemme tok et krafttak for å hindre at han ble værende i USA. Stortinget opprettet et personlig professorat for ham i 1931, og i det ble han til han nådde pensjonsalderen i 1965.

I flere tiår var han bærebjelken i universitetsmiljøet, og han var landets lysende stjerne i det internasjonale faglige brorskap. Han var internasjonalsisten som i de siste tiår av sitt liv førte en innbitt nasjonalistisk kamp mot europeisk fellesskap, skriver Preben Munthe i sin bok «Norske økonomer».

Birøkter

Han begynte som birøkter i ung alder på familiens landsted på Malmøya utenfor Oslo. I 1915 skrev han sitt første innlegg i «Tidsskrift for biskjøtsel».

Eiendommen på Røyse kjøpte han fordi det var mye fruktdyrking i dette distriktet. Han var for øvrig kjent her da familien hans hadde feriert på Lilleby ved Svendsrud da han var smågutt. Senere i livet ga han ut et lite hefte om blomster og andre planter på Røyse. Til å begynne med var det bare et skur på eiendommen. Senere ble det bygget en liten hytte, men Frisch holdt til i skuret i den perioden da han hadde en agronom - Hersleb Walnum.

Arbeidet intenst

Frisch arbeidet intenst når han hadde inspirasjonen. Sosialøkonomen og den senere Nobelprisvinneren Trygve Haavelmo, sa i sin minnetale over Frisch at han aldri hadde truffet noen annen med en så kolossal arbeidslyst og arbeidsevne. Frisch fortalte en gang at han, ivrig opptatt med et matematisk-statistisk emne hadde arbeidet noe slikt som 56 timer i ett strekk, for deretter å sove et helt døgn. Derfor kunne nok Karl Frøshaug synes at professoren var svær til å drive på - og det samme var sikkert tilfelle med blant andre Aage Fjeld, Karsten Mosødegård og byggmester Bodvar Persvold fra Ådal som arbeidet for ham.

Aage Fjeld har fortalt at det var 70-80 bifolk der på det meste. Det var ikke honningproduksjon som var hovedsaken. Frisch var interessert i genetik, og var en foregangsmann når det gjaldt kunstig befruktning av bidronninger. Da undertegnede besøkte ham en gang var han opptatt av bifolk fra Kaukasus. Under krigen drev han med sau og med roedyrking. Av roene ble det laget en slags sirup som kunne brukes som bifor.

Forrykende fart

Under krigen brukte han sykkel med tilhenger for å komme til og fra Røyse. Preben Munthe skriver: «Rett etter morgenforelesninger på Universitetet har han satt seg på sykkelen og tråkket de tunge bakkene opp fra Sandvika. Han er

på vei til Røyse. Nå er han på toppen. Med sine gode hundre kilo og muskelsterke ben kommer sykelen med den spesialforsterkede forgaffel snart opp i forrykende fart i bakkene ned mot Sundvolden. Over humpete brolegning og grusveier med vaskebrett går det så småsteinen spruter».

Nøyeregnende og raus

Aage Fjeld har fortalt at professoren kunne være meget nøyeregnende.

Fjeld hadde forskjellige oppdrag for ham i bigården. Det dreide seg blant annet om snekring, og han

fikk meget nøyaktige tegninger å arbeide etter. Det gikk på en tiendel av en millimeter av og til. Akkordene var også meget nøyaktige. Han og fruene brukte ikke mange penger på seg selv. Uten å overdrive kan man si at hytta deres var meget spartansk innredet, men fru Frisch var meget godt fornøyd. Aage Fjeld husket godt at han hentet Frisch på Fornebu en gang han kom hjem fra FN-opdrag i Egypt. Han kom i en utslitt gammel kappe og ditto tennissko. Han så ikke akkurat ut som en av verdens mest berømte sosialøkonomer.

Det var ikke alltid han hadde penger til bussen til Oslo og til den iskremen han så gjerne ville kjøpe på Vik. Da måtte Aage Fjeld trå til. På den annen side kunne han være meget hjelpsom og raus. Frisch og fru Astrid var på besøk hos Fjeld en gang, og da ødela fruene en strømpe på en sofa. Fjeld beklaget at han ikke hadde hatt råd til å trekke om sofaen. Da tok Frisch 5000 kroner ut av lommeboken og ga ham! Professoren hadde

Som journalist i Fremtiden, intervjuet Bjørn Knoph nobelprisvinneren. Her har han fotografert Frisch sammen med kona Astrid.

(Faksimile fra Fremtiden)

nettopp mottatt en italiensk pris. En annen gang fikk Fjeld lov til å hogge det han ville i skauen hans. Fjeld solgte slipen. Frisch ville bare ha noen lister til bruk i bigården. Det hører også med til historien at fru Astrid Frisch solgte eiendommen Røysetoppen til sanitetsforeningen for en meget rimelig pris etter mannens død i 1973.

Foregangsmann

Professor Frisch var en foregangsmann på planøkonomiens område, og stilte seg til rådighet for regjeringen i depresjonsperioden i 1930-årene. Han samarbeidet en tid med Ole Colbjørnsen (Ola Tiltak med slagordet «Hele folket i arbeid»). I den siste periode av sitt liv gikk han inn for utviklingslandene og hadde FN-opdrag i India og Egypt.

Mot Fellesmarkedet

Han var også meget opptatt av å hindre at Norge skulle slutte seg til Fellesmarkedet - nå kalt den europeiske

union. Han kjempet drabelig mot det han kalte det uopplyste pengevelde den rene evangeliseringsstil. Eldre holeværingene husker sikkert hans flammende innlegg på et møte på Røysehall. Han var ikke god å målbinde, men det var ikke alle nei-folk som var like begeistret. Preben Munthe siterer en av dem, Johan Einarsen, som sa «kan du forstå at en mann som er så intelligent, kan ha så lite vett?»

Frisch hadde en tendens til å latterliggjøre sine motstandere. Han fikk mye negativ omtale og da særlig i den borgerlige presse. Undertegnede regnet derfor med å møte litt av en ildsprutende drage da professoren en gang innvilget et intervju. Mannen jeg møtte, vil jeg helst karakterisere som en snill og hyggelig bestefar. Det var mange sider ved denne mannen, og i bildet av ham hører det med at han var personlig kristen og aktiv i kirken. Han var en venn av den radikale presten Ragnar Forbech som forrettet i hans bisettelse.

Hustyper på plasser og småbruk

Vi kan få innblikk i hvordan folk bodde i riktig gammel tid når vi ser husene som er satt opp på museene våre. Da husmannsvesenet økte i omfang på 1700-tallet, fikk vi de enkle plasshusene som den eldre generasjon ennå kan huske var i bruk.

Av OTTO FRYDENLUND

Nå er de borte, eller ombygd, disse små grå stueene hvor det i min barndom ofte bodde gamle folk. Ungene hadde forlenget forlatt hjemmet. Jeg tar for meg hustypene i Åsa. Det er dem jeg kjenner best til. Men det var vel det samme mønster på byggemåten for småbruk og plasser omkring her på Ringerike fra 1800-tallet.

Lærer Ola Gulbrandsen, som tilbrak-

te sine pensjonistår her i bygda, fikk med seg kjentfolk og rekonstruerte på tegnearket mange plasser som det bare var tuftene tilbake av.

På Vegård skole og likeledes på Ringerike rådhus henger en del av hans tegninger av plasser som lå oppe ved Stubdal i Åsa. Disse er forlenget borte, men de gir et bilde av hvordan den enkle hustypen var i den tida disse ble bygd. Gulbrandsen har også malt en del husmannsplasser under Nordby og Nordre Østby, som nå forlenget er borte.

En kan nesten bruke det moderne uttrykket typehus på disse gamle husene. Byggemåten var tuftet på gamle tradisjoner. Disse laftede småhusene på ca. 20-40 kvadratmeter, bestod av ett eller to rom. Opprinnelig var det peis i et av rommene. Da komfyren kom i bruk, ble den satt opp i peisen. Mange av de stueene jeg kan huske, var vel muligens flyttet fra et annet sted, da et slikt laftehus

var lett å ta ned og sette opp i gjen.

Det store rommet ble brukt som daglig oppholdsrom. Med de barnerike familiene som var på den tida ble det nok trangt om plassen. Der skulle alle de daglige sysler foregå. Møbler var det sparsomt med. Det var bare plass til det aller nødvendigste. Sengebenken var vel det vanligste møbel. Det kunne brukes som benk om dagen og trekkes ut til seng og bli bruk av for eksempel fire unger om natta, to og to anføttes. Ellers hadde vasskaret sin faste plass med vassausa oppi. Utslagsvasken var å kaste det ut for døra. Garderoben trengte ikke store plassen, det klarte seg med noen spiker borte i ei ro.

Kalde hus

Husene var ofte satt på en glissen gråsteinsmur som gjorde det gulvkaldt vinterstid. En liten kjellerkulp under huset, dekket til med kjellerlem, var oppbeva-

Kneika har fått navnet fordi det er en bratt bakke rett før man kom opp til plassen.

Engebakken lå i sin tid under Østby. Navnet kommer av at plassen lå i en skråtliggende eng. I dag er bare hustuften igjen etter plassen.

ring for poteter og andre matvarer. Kjelleren var ofte fuktig av mangel på lufting.

Gulvbjelkene var av rundtømmer, og lå ofte nede i bakken hvor det ikke var kjellerrom. Noe gulvisolasjon ellers var det ikke. På himlingen over rommene var det lagt ut leire eller sagflis. Av og til ble det også brukt mose. Døra, som heller ikke var av det tetteste slaget, stod oftest på langveggen og gikk rett ut fra rommet og på trappa uten noe vindfang. Vinduene hadde bare et lag glass og var ofte ikke til å åpne. Vinterstid grodde de igjen av is som tinte når det ble varmt, og vannet gav råte i stokkene under vinduene.

Av stuene jeg kan huske, hadde de fleste fått panel utenpå tømmeret. Det gav litt bedre isolasjon. Ellers hadde den umalte veggen alderdommens patina, som sol og vind hadde gitt farge.

Uthusene ruvet heller ikke i terrenget. De hadde den nødvendige plass til de dyra som husmannsfolket hadde. De fleste husholninger hadde gris. Den var jo enklere i matveien. Og den trengte jo

bare sommerhus.

Det var sannelig ingen dans på roser å være husmor i slike omgivelser. Å få varme på peisen eller en gissen komfyr med rå ved i kalde rom, kunne ta motet

Husmannsplassen Persløkka haddet trolig navnet etter den første som bodde der. Plassen lå under Østby. I dag er det få spor etter plassen. (Alle illustrasjonene: Ola Gulbrandsen)

Husmannsplassen Persløkka hadde trolig navnet etter den første som bodde der. Plassen lå under Østby. I dag er det få spor etter plassen. (Alle illustrasjonene: Ola Gulbrandsen)

fra de fleste, men det gikk fordi de visste ikke om noe annet.

I dag er det snakk om så og så mange kvadratmeter gulvflate og kubikkmeter luft til hver person. Dette var problem de ikke kjente til før. Da var det om å skaffe mat til alle munnene. Ventilasjon var det vel heller ikke noe å si på i de gisne husene.

Større hus

I 1870-80-åra ble det bygget en del hus som var noe større her i bygda. Det var også en form for typehus, da de ble laget etter samme lest. De var på ca. 70-80 kvadratmeter i grunnflate med kjellerkulp under kjøkken. Ofte var det et kjellerrom med utgang ut, som ble kalt bryggerhuset, med peis og muligens en bakerovn. Inngangen på huset var på midten av langsida. En kom inn i en gang med ei bratt trapp til venstre opp på loftet. Til høyre var det dør inn til kjøkkenet, og rett fram var døra til stua. Innenfor kjøkkenet lå «kammeret». Pipa var plassert midt i huset slik at det var mulig for fyring i alle rommen. Rommene ble etter hvert panelt, og det samme ble husene utenpå. Isolasjon var som før sagflis eller leire

på himlingen. På loftet ble det ofte laget soverom. Om vinteren var disse loftserommene rene isskapene.

På grunn av at teglverk kom tidlig her på Ringerike, ble det brukt teglstein på takene. På de større brukene var det

også like hustyper som gikk igjen. De skulle følge «skikken». En var nøye på slikt før i tida. Vi finner de samme hustypene på mange steder her i bygda. I dag er brukene av rommene forandret, men enda finner en den opprinnelige rominndelingen på enkelte plasser. Husene var fra først av laget i en etasje, men er siden på de fleste steder bygget på i bindingsverk en halv eller hel etasje over.

Disse husene er med inngangen, enkelte steder i et tilbygg, midt på ei langsida av huset. Fra gangen førte det ei bratt trapp opp i andre etasje. Kjøkkenet med peis lå rett inn. På sidene lå det soverom og stue. Kjellerrommene var nå blitt større og noen steder var det utgang fra kjelleren. Men kjellerlemmen var fortsatt å finne på kjøkkengulvet. Her ble også komfyren plassert i peisen da den kom i bruk. Peisene stod mange steder helt fram til siste verdenskrigen før de ble revet. Tømmerveggene ble også her etter hvert panelt utvendig og innvendig. Kjøkkenet ble mange steder flyttet til et av siderommene for å få bedre plass, og det gamle kjøkkenet ble stue. Rommene i de påbygde andre etasjer var ofte veldig kalde, da dette med isolasjon ikke var særlig påtenkt den

Rønningsengene. Navnet kommer av ryddede enger. Plassen lå under Østby og er borte i dag.

tida.

Ved bygging eller påbygging etter 1860, ble byggestilen påvirket av dette som kaltes «sveitserstil». Den varte til bortimot 1920. Den ble først praktisert i byene og så bredte den seg ut over landsbygda. Stilarten er lett synbar med alle sine utskjæringer, og da særlig på verandaene. Når en er inne på dette med skikker som kommer fra byene, så må en også ta med dette med gardiner og blomster i vinduene. I gamle dager var en glad for det lyset som de fargede, bukledede glassene slapp inn uten at det skulle heftes av gardiner. Etter hvert ble vinduene større og flere og da kom dette med gardiner og blomster i vinduspusten. Jeg husker fra min barndom dette med å pynte blomsterpottene med kreppapir til jul. Det gjaldt å få noe fargenyanser inn i rommene vinterstid.

Varmer og belysning

Peisen kom etter reformasjonen, samtidig med at det kom i bruk vinduer i veggene. Peisen hadde flere oppgaver. Den skulle skaffe varme i rommet og gi lys om kveldene, samtidig som den var stedet for matlaging. Som lyskilde ellers ble det brukt tyristikker. Brannfaren måtte jo være stor med slike brannkilder. På Vestlandet ble det brukt tranlamper.

Å skaffe seg ild var ingen enkel sak før fyrstikken kom et godt stykke inn på 1800-tallet. Skulle det lages ild, var det til med flintstein og stål og noe knusk (en barksort). Om kvelden gjaldt det å ordne med varmen slik at en hadde glør å tenne opp i morgenen etter. Var det sluknet var det en mulighet å låne varme hos naboen. Derav har vi vel uttrykket «Han løper som om han skulle ha lånt varme». Den første fyrstikkfabrikken her i landet ble startet 1844.

Komfyren eller kokeovnen, kom utpå 1800-tallet og ble som før nevnt ofte plassert oppe i peisen. Nå ble det enklere for husmora, både til koking og ikke minst benytte steikeovnen. Varmen som forsvant opp i peispipa ble stoppet, og lufttilførselen til ovnen kunne en regulere slik at en kunne spare på veden.

I mellomkrigsåra kom så kokeplater, og siden de elektriske komfyrene.

Kjøle- og frysemulighetene var begrenset på denne tida. Salting og tørking var vel det vanlige og etter hvert kom så hermetiseringen som var et stort framskritt.

Vi må vel anta at det forekom en del harskt kjøtt og flesk i kosten dengang. Kjøkkenet i husene på landsbygda har gjennomgått store forandringer. Fra gammelt av var det jo i et felles oppholdsrom alt foregikk, både matlaging og andre huslige gjøremål. Etter hvert ble så matlagingen flyttet til eget rom. Når en ser på utviklinga fra de gamle og tungvindt innrettede kjøkkener til nåtidens elektrifiserte og automatiserte arbeidsrom, har det virkelig vært en revolusjon på det området. En kan jo enda huske at vi like etter siste krig leste om hvordan et kjøkken var innrettet i Amerika, med alle tenkelige hjelpemidler. Hvem kunne vel den gang ha trodd at vi etter en del år hadde de samme hjelpemidlene her hjemme på berget.

For varmen var det en fordel da komfyren kom på kjøkkenet. Nå var det bare et rør som ble ført opp i pipa, mot at det før var stor åpning oppe i pipa over peisen som trakk varmen ut av rommet. På den annen side mistet en nå den lyskilden som peisen hadde vært. Ventilasjon ble også nå dårligere, med større fuktighet i rommet.

Da oljelampene kom i 1860-70-åra, var det en revolusjon i belysningen. Folk som først opplevde at oljelampene kom i bruk, og siden det elektriske lyset, mente at oljelampene var det største som hadde hendt i hjemmene. Oljelampene kunne en da ta med seg rundt. De var ikke så brannfarlige som tyristikkene.

Sengeplassen vinterstid der det var trangt om plassen, var sikkert et problem. Sommerstid ble uthusene brukt til soveplass, særlig for ungdommen. Så hadde vi denne skikken med at budeia og legdelemmet lå i fjøset. Nå kan en vel være glad at sengene og sengebenkene var dype og lune når en fikk pakket seg inn i ultepper eller saueskinsfeller i gammel tid. En divan ville ha blitt et for kjølig sengeleie i de kalde husene.

Uthusene var før i tida spredt rundt

på tunet. Jeg kan ennå huske jeg så steder hvor de bar høy over gårdsplassen fra låven og til fjøs og stall. Det var naturligvis en fordel om det ble brann, at husene lå hver for seg. Den gang var det jo ikke noe brannforsikring. Siden er de forskjellige funksjoner blitt samlet i en stor driftsbygning. I dag er disse store driftsbygningene blitt et problem for bønderne. Etter omlegginga av driften står låvene mer eller mindre tomme. Men de skal vedlikeholdes, og det koster penger og arbeide.

Maling

Da skikken kom at husene skulle males, var det ikke så mange farger å velge mellom.

Det var rødt og hvit som ble brukt. Vi kjenner jo de røde husene til brukene som Løvenskiold eier. Jeg husker på reise i Nord-Norge i 1946, at vi flere steder så at husene var var malt på den sida som vendte mot veien, de andre veggene var umalte. Det var vel av sparehensyn, og under krigen var det ikke lett å få tak i maling.

Før i tida var det mye rart som ble brukt til å blande fargestoffene med. Tran og spillolje ble ofte brukt. Jeg hørte til og med det ble brukt surmelk til malingblanding. Ferdig maling var ikke i handelen, så skulle en male måtte en lage malingen selv.

Dette med vann i husholdningen og til dyra skaffet mye arbeide. Å bære vann i mengder var ikke noen drømmejobb, spesielt ikke den tida da en bare hadde trebøtter og vassveien var lang. Det var et stort framskritt da de la vannledninger av trerør, da ofte til et postkar ute på gården. Siden ble det lagt inn i huset og fjøset. Vannkilden var ofte tvilsomme brønner med mye forurensning. Det er i dag et stort framskritt at det kan bores etter vann.

Da en bygde et hus før i tida, var det om å få huset ferdig. Møblering måtte komme sånn etter hvert etter som en fikk råd. I dag forlanges det at huset står komplett ferdig med alt innvendig utstyr. Men tro om folk er mer fornøyde nå enn før?

Aage Fjeld til minne

3. april 1997 ble Aage Fjeld begravet fra Hole kirke. Det var meget stor deltakelse, og det skyldtes ikke bare at han var «i slekt med halve Røyse» som han likte å si. Han var meget vennsæl, gjestfri og godt selskap, og han tok mange tak for historielag, bygdebokkomite og museum. Han var en av kulturbærerne i Hole, og det var fortjent at han fikk Hole kommunes kulturpris i 1992.

Han ble 77 år gammel, og de fleste av disse årene bodde og arbeidet han i Hole. Men han var ingen heimfødning. Han var innom mange yrker og hadde vide kulturelle interesser. Han vokste opp på gården Fjeld og deltok i arbeidet der. Etter folkehøgskolen fristet ikke videre utdannelse, og han fikk mast seg til lov til å gå til sjøs 17 år gammel.

Det gikk for det meste i tankfart mellom Texas og Tyskland, men han fikk også et opphold i New York da båten var dokksatt der i 1939.

Det er ved fødselsdagsomtaler og minneord uvanlig å nevne at vedkommende var på «feil side» under krigen.

Aage Fjeld gjorde imidlertid ingen hemmelighet av det. Han ble påvirket til å bli medlem av Nasjonal Samling (NS) som 16-åring, og det tyske overfallet på Norge fikk ham ikke til å forandre syn. Etter en tid begynte han på politiskolen og ble ansatt i ordenspolitiet i Oslo. En tjeneste han ikke hadde mye imot var å vokte biskop Berggrav som hadde husarrest i Asker. Politifolkene gjorde biskopens arrest som bekvem som mulig og bidro til han kunne holde kontakt utad.

For øvrig var ordenstjenesten en blandet fornøyelse, og etterhvert tok han avstand fra NS-politikken og tyskeres og hirdens handlinger. Han reagerte på deportasjonen av jødene, og han klarte å komme seg ut av politiet og NS i 1943. Resten av krigen lå han delvis i dekning. I maidagene 1945 ble han arrestert og satt inne et par uker på Løken skole. Retten kom senere til at straffen kunne anses sonet. –Dommen var rettferdig og jeg godtok den, sa han senere.

Videre i livet var han innom flere yr-

ker. Han kjørte posten på Røyse, han snekret, og han var bonde og fruktdyrker. De siste yrkesaktive årene var han skiftarbeider på Follum og trivdes bra med det.

En av dem han snekret for var professor Ragnar Frisch som hadde landsted og bigård i nabolaget. Nobelprisvinneren sa en gang i et avisintervju at her på Røyse har vi det vidunderlig.

– Vi har hyggelige naboer. Vi har herlig utsikt og massevis av frisk luft - og så har vi Aage Fjeld, sa Frisch.

Professoren var i godt selskap. Det var mange som satte stor pris på Aage Fjeld. Han var vennekjær, gjestfri og raus. Da han innredet kårbygningen på Fjeld fikk han laget et av distriktets største langbord. Rundt det samlet han 30 - 40 venner og kjente til møter eller festlig lag. Det er også mange som med glede husker seterball eller rømmegrøt-lag på Fjellsetra med Aage som vert.

Som yngre strikket, broderte og vevde han og ga bort dusinvis av løpere. Han var belest og fulgte med i samfunnsdebatten også, men det han kanskje først og fremst vil bli husket for var interessen for og innsatsen for det lokalhistoriske arbeid og for å bevare minnene fra det gamle bondesamfunnet. Han tok vare på inventar og redskaper av mange slag fra gården og lokalsamfunnet. Hjemme hans ble det rene museum fylt av møbler, verktøy, våpen, klokker og av nyere gjenstander som tidlige telefonapparater, første generasjon radioapparater og lydbåndopptakere. Han samlet også utstoppede dyr og fugler. Aage Fjeld blir også husket for arbeidet i bygdebokkomiteen.

Han satte Bønsnes kirke inn som hovedarving i sitt testamente. Der finner man nå langbordet og kubbestolene og et par gamle skap. Mange av de gamle gjenstander som tilhører bondesamfunnet befinner seg nå på forskjellige gårder med den klausul at de skal følge gården i fremtiden. Omtrent 90 utstoppede fugler og dyr testamenterte han til skolene i Hole. De øvrige eiendeler ble solgt på auksjon til inntekt for Bønsnes kirke.

Bjørn Knoph

Ønsket om å lykkes er like sterkt i dag som for 160 år siden

Vi vil være din økonomiske medspiller også i fremtiden

Hvem husker ikke sin første sykkel? Og øyeblikket da du stolt mestret syklingens finurlige balansekunst. Følelsen av å lykkes.

Ønskene er ofte de samme i dag som før, selv om sykkelmodellene nok har endret seg. Det er fortsatt godt å ha noen i ryggen som kan hjelpe

deg å nå målene. Uten en trygg økonomisk medspiller er det vanskeligere å komme noen vei. Planlegg fremtiden og økonomien sammen med oss. Vi har gunstige betingelser, og produkter spesielt tilpasset store som små. Velkommen innom du også!

Ringerikes Sparebank

1